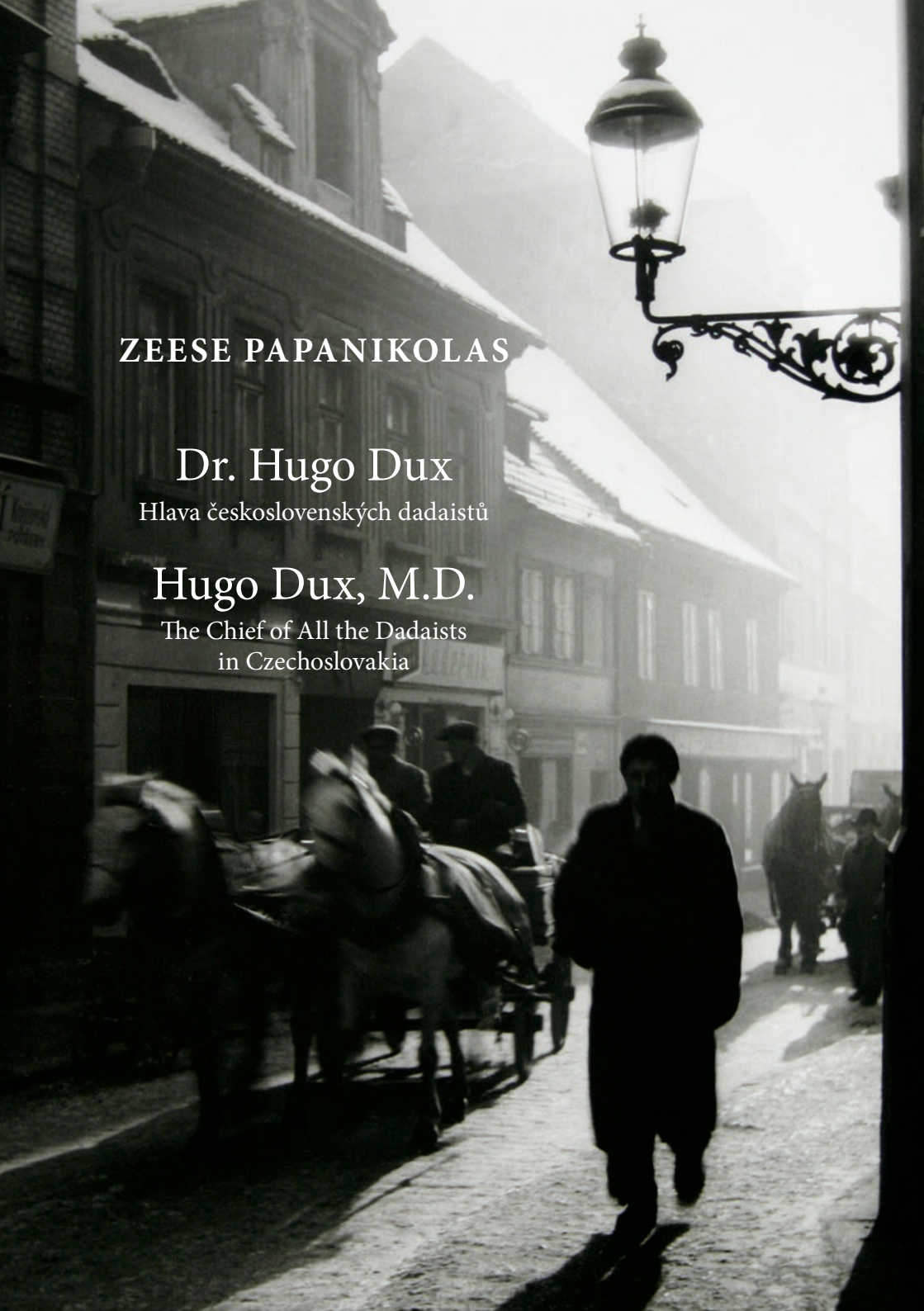

ZEESE PAPANIKOLAS

Dr. Hugo Dux

Hlava československých dadaistů

Hugo Dux, M.D.

The Chief of All the Dadaists
in Czechoslovakia

ZEESE PAPANIKOLAS

Dr. Hugo Dux

Hlava československých dadaistů

Hugo Dux, M.D.

The Chief of All the Dadaists in Czechoslovakia

Do češtiny přeložil a k vydání připravil
Translated into Czech and edited by
Jiří Soukup

© Zeese Papanikolas, 2013
© Regionální muzeum v Teplicích / Regional Museum in Teplice, 2013
Translation © Jiří Soukup
Edition © Jiří Soukup
Graphic layout and typesetting © Petr Kuranda

ISBN 978-80-85321-67-8

DR. HUGO DUX

Hlava československých dadaistů

Věnováno Ruth a Richardovi

Teplice

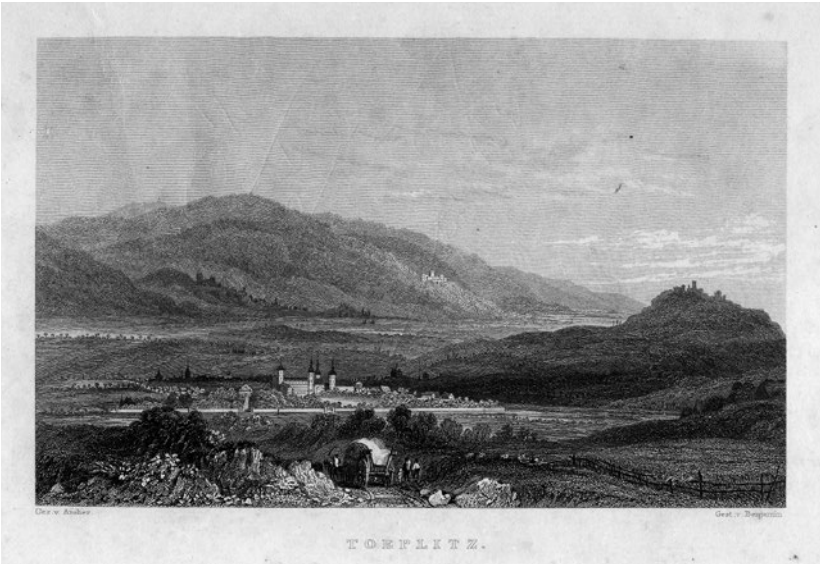

Celkový pohled na Teplice, kolem roku 1845

Často jsem si prohlížel obrázek Teplic, který mé ženě dala její matka: malý obrázek, na šířku něco kolem patnácti centimentrů a na výšku o něco menší, rytina z poloviny devatenáctého století – soudě podle způsobu zpracování. V Lillyině bytě jsem vídal i další, menší obrázky zachycující život v Teplicích; když Lilly zemřela, zdědila má žena i tyto obrázky. Všechny jsem je zasadil do jediného rámečku, takže dohromady vytvořily cosi jako stránku z alba tohoto města; mou pozornost však stále přitahoval onen větší obrázek. Visel – zasazen v rámečku spolu s ostatními – v našem pokoji pro hosty; kdykoli jsem tam vstoupil, podíval jsem se na něj a občas jsem do toho pokoje šel právě proto, abych si jej mohl prohlédnout.

Bylo na něm cosi téměř magického: v popředí povoz naložený senem a postava rolníka, který jede na jednom z koní zapřažených ve spřežení a jeho bič práská vzduchem; v dálce věže a věžičky města a nízká silueta zámku. Na kopci, který se tyčí nad údolím, připomínají zříceniny věží starší, opuštěný hrad. Ten obrázek v sobě skrýval cosi trochu tajemného. Měl jsem pocit, že je to ten typ obrázku, do něhož by v nějaké pohádce mohli vstoupit chlapec nebo dívka – a snad by potřebovali i nějaké neznámé kouzlo, aby z něj mohli být vysvobozeni.

Goethe zachytil tento pocit v krátkém alegorickém příběhu, který nazval *Novelle*. Stejně jako vnitřní nádvoří knížecího zámku, zahalené v podzimní mlze – jíž začíná tento příběh –, vše, co kněžna – hlavní postava příběhu – vidí, se zpočátku jeví být poněkud neskutečné. Objektivem citlivého zámeckého dalekohledu však kněžna v ranním světle spatří překvapivě jasně zříceninu starého hradu i podzimně zbarvené stromy rostoucí mezi jejími zdmi; nyní se zdají být na dosah. Kněžna touží vydat se k onomu hradu a prohlédnout si jej na vlastní oči – nikoli pouze na kresbách zámeckého architekta nebo objektivem dalekohledu.

Abychom se však dostali k onomu starému hradu, musíme nejprve spolu s kněžnou projet městem, kde se právě koná výroční trh. Je to moderní trh, kde se obchoduje se zbožím dopraveným sem z města, údolí i z okolních vrchů; moderní trh pro moderní město, které kníže navrhl spolu se svým ministrem financí, stejně jako nechal vystavět onen moderní zámek v říčním údolí, bez hradeb a skýtající pohodlí, s cestičkami, zahradami a nástroji, s jejichž pomocí lze prozkoumávat svět.

V roce 1812 se Goethe procházel právě po takových příjemných cestičkách v zahradách knížete Clary-Aldringena, kde se také nachází pamětní deska připomínající přesně ono místo, kde se setkal se svým velkým současníkem Beethovenem, když se šel napít z léčivého pramene.[1] Onen alegorický příběh, který Goethe psal při vzpomínce na trpké období napoleonských válek, je alegorií o míru: míru dosaženém nikoli zbraněmi, nýbrž díky kouzlu umění. Právě tak – vzpomíná si přitom Goethe –, jak jeho přátelé

přišli o svůj majetek zničený během Napoleonova vpádu do Jeny, tak i my, když doprovázíme kněžnu na její vyjížďce po úbočí vrchu vzhůru k onomu hradu, spatříme dalekohledem kouř valící se tržištěm v údolí. Tygr, který utekl z hořící menažerie a začal ohrožovat kněžnu na cestě k hradu, k němuž nemohla po strmém svahu vystoupat, je zastřelen jejím pobočníkem; lva, který se skryl ve zřícenině hradu, zkrotí zvukem své flétny cikánský chlapec, syn majitelů oné menažerie. Je to sen, vyjádření touhy po jakési věčné nevinnosti a míru.

Právě tak toužíme proniknout mezi pozůstatky minulosti, abychom je spatřili tak říkajíc na vlastní oči. Ale stejně jako kněžna, jejíž nevinnost střeží Goethův příběh svým alegorickým kouzlem, můžeme i my dojít pouze do půli cesty: k pozůstatkům minulosti se můžeme přiblížit pouze prostřednictvím nástrojů, které nám poskytuje přítomnost, a díky svědectví druhých.

Zpětně jsme s mou ženou přemýšleli o tom, proč nás nikdy nenapadlo vydat se do rodného města její matky, dokud byla Lilly ještě naživu. Mé ženě se zdálo, že město, které znala její matka, je jaksi neskutečné, že kontinuita s přítomností je přetržená. Působilo, jako by se před ním zatáhla opona: opona dějin.

V Londýně, i později, když odešli do Los Angeles, byl dům, v němž má žena a její starší bratr bydleli, naplněn mlčením. Za hradbou mlčení se skrývala tajemství zpřetrhané kontinuity s minulostí, s jakýmsi jiným životem, který její rodiče žili v jiné zemi předtím, než se jim narodily děti; stejně tak jazyk, jímž mezi sebou občas mluvili, patřil k jinému místu a času. Pouze pozvolna se příběhy jejich rodin a toho, co se s nimi stalo za války, vynořovaly z neúplných střípků informací. Morris Fallenbaum o své rodině mluvil zřídkakdy. Poté, co jeho otec – pracoval jako tesař – zemřel při nehodě na stavbě, museli žít ve velké chudobě. Z jeho dětství se dochovaly pouze dvě fotografie: na obou je zasmušilý chlapec, který v rukou drží housle. Zemřel – příliš záhy – v roce 1964. Většinu z toho, co se Morrisovy děti dozvěděly o jeho minulosti, jim řekla Lilly. Sama mluvila o své rodině častěji

a v pozdějším věku i s větší otevřeností. Probírala se oněmi několika málo fotografiemi, které jí zbyly: její přátelé ze školy, rodinná dovolená, snímek ze zásnub jejích rodičů. Lillyiny vzpomínky na onu minulost se však zdály být tak vzdálené jako příhody v legendách, postavy na oněch několika fotografiích prarodičů, tet a strýců, jejich dětí, dokonce i Lilly samotné, se zdály být vzdálené a neskutečné.

Na fotografii, kterou jí kdosi poslal – nebyla větší než poštovní známka –, byl zachycen jejich rodinný dům. Prohlédnete-li si ji pozorně, spatříte v přízemí okna otevřená dokořán, v horních patrech rozbité okenní tabulky. Na zadní straně bylo napsáno *1946*. O třicet let později byl dům, v němž Hugo a Hedy Stecklerovi žili, pracovali a vychovali své děti, zbourán.

Dům Stecklerových v Sobědruhách, 1946

Eine kleine Dorfgeschichte

Život – sen! Kdo z nás často nesní o ztraceném domově? Mnozí si v duchu vybavují obrazy domova, velké i malé události, důvěrně známé tváře. Domov tak znovu ožívá. Kde jsou však oni známí a přátelé, na něž tak rádi – nebo také neradi – vzpomínáme?

Christoph Kramer[2]

Sobědruhy, Židovská ulice. Pohlednice se synagogou a její zvonicí; v popředí hostinec U Zlatého lva, *kolem roku 1900*

Na kraji Teplic leží obec, která byla známá jako *Soborten* (dnes se jí říká Sobědruhy). Christoph Kramer o ní v roce 1958 napsal obsáhlý článek: o oné obci, kterou si uložil do paměti tak, jak vypadala mezi obdobím krátce před první světovou válkou a okamžikem, kdy ji musel opustit.

„Vydejte se se mnou na procházku milovanými Sobědruhami," začíná Kramer, „občas se přitom na chvíli zastavíme ke krátkému povídání."[3]

Procházka začíná u posledního hostince v sousedních Trnovanech, který místní nazývají „Severní pól". Stačí přejít Rytířskou ulici a již jsme v Sobědruhách.

Soběd ruhy jsou malá obec. Výrazněji se rozrůstají od 60. let 19. století: tehdy začalo být uhlí, které dříve sedláci dobývali pouze pro vlastní potřebu, těženo ve velkém. Důlní jámy byly rozesety po celém okolí, stejně jako nejrůznější malé továrny v dříve rustikální krajině.

V Soběd ruhách stojí odhadem 345 domů. Kramer ví, kdo bydlí v každém z nich, a zná i jejich příběhy, jak se zdá: například historii statku, který kdysi patřil významné a bohaté rodině Zienertových. Poslední z jejich rodiny propadl nezřízenému životu a hostincům dával přednost před otcovou úspěšnou kovářskou dílnou. Tělnatý a pohodlný mládenec nevěnoval pozornost ani dopisům, které dostával od soudu. Dílna vyhořela do základů a on sám zemřel v chudobinci. Dále zde bydleli Hankeovi, hudebník Bienert, tesař Sebastian Kowarsch, který chodil shrbený kvůli své skolióze. V sousedství stinné zahrady s kaštany stál jeden z nejstarších domů v Soběd ruhách: hostinec *U Zeleného stromu*, s vlastní kuželkářskou dráhou a tanečním sálem. Majitel pohostinství Josef Hasche spáchal kvůli finančním těžkostem sebevraždu; nic to však nezměnilo na tom, že zvuk koulí valících se po kuželkářské dráze i poté zpříjemňoval návštěvu podniku (nájemce jiného hostince byl zavražděn a poté zakopán pod kuželkářskou dráhu ve vlastním lokále; o rok později jej našli pomocníci, kteří stavěli sražené kuželky). Ve zchátralé čtvrti zvané „Mexiko", kde bydleli chudí dělníci, musela často zasahovat policie. Můžeme si však všimnout, že všechna Kramerova vyprávění o sebevraždách, důlních neštěstích a vraždách jsou zahalena závojem nostalgie po obci nenávratně zmizelé v minulosti.

Je to obec, kde mají rádi zábavu. Mohli jste se vydat do kina v Trnovanech nebo se vypravit do Teplic na představení či koncert vynikajícího městského divadla. V neděli a o svátcích se mladí procházeli proboštovským parkem cestou do Přítkova, kde pak tančili dlouho do noci. Muži hrávali kuželky a karty v mnoha místních hostincích, kde se čepovala znamenitá piva z Trnovan a Terezína: *U Zeleného stromu, U Slunce, U Pohostinného, U Červánků*. V zimě se chodilo sáňkovat a občas i lyžovat. Lidé se vydávali na výlety do malebných Krušných hor, odkud měli výhled do teplického údolí. V obci se konaly také slavnosti: 4. července se připomínalo zastavení morové

nákazy roku 1683, kdy se procesí vydávalo ke kostelu svatého Prokopa, patrona obce. Další svátek byl připomínkou místních padlých z první světové války, jejichž jména byla vytesána na památník na obecním náměstí.

Podle rabína Hilela Herzla, který v roce 1933 sepsal svůj výklad o místní židovské obci,[4] byly Sobědruhy kdysi téměř výlučně židovské; byla to velmi stará obec: první písemná zmínka o Sobědruhách pochází z roku 1334, ale nepochybně byly ještě mnohem starší. Rabi Herzl napočítal v obci v roce 1933 pouze sedmdesát Židů – méně než tři a půl procenta z celkového počtu obyvatel.[5] Až do roku 1848 nesměli Židé v noci opouštět ghetto uzavřené řetězy na obou koncích *Židovské ulice*, jak se nazývala ještě ve dvacátém století.[6] Židé však zbohatli dost na to, aby si mohli koupit domy od sobědružských křesťanů. Synagoga, která stávala přímo v Židovské ulici, byla díky své věži s hodinami raritou. (Pro existenci oné věže s hodinami – anomálie v synagogální architektuře – byla nalézána různá vysvětlení: rabi Herzl vypráví pověst, podle níž císařovna Marie Terezie dala – u příležitosti honu, který se měl v Sobědruhách konat kolem roku 1750 – svým důstojníkům za úkol, aby vyhledali nejbližší dům boží a umístili do něj věžní hodiny. Nejbližším domem božím byla sobědružská synagoga – a jelikož císařovna musí dostát svému slovu, Židům nezbývalo než postavit věž, aby na ni mohli dar od císařovny umístit.)[7] Uvnitř synagogy se nacházelo množství cenností: svitky tóry a pláštíky na tóru či dvě svítidla pocházející z let 1553 a 1654.[8]

Kramer, který – jak jsme viděli – zná snad každého v obci, vypočítává mnoho sobědružských Židů jménem i přezdívkou: továrníka Blocha, obchodníka Fischla, krejčovského mistra Karla Weinfelda, řezníka Siegmunda Pollaka, Morgensterna, Frankenfelda, Baucha, Picka – majitele továren, obchodníky, kupce, zprostředkovatele, podomní prodejce, řemeslníky, pašeráky. Zná také obchodníky s dobytkem, jakým byl i Hugo Steckler, který bydlel za malou říčkou, již překlenoval kamenný most, na obecním náměstí v domě č. 2.

Dům č. 2 dnes již neexistuje, stejně jako jeho dvorek a stodola. I synagoga, její věž a hodiny jsou pryč, stejně tak i její cennosti. Po druhé světové válce synagoga ztratila využití a byla stržena. V obci již nezůstali

žádní Židé, kteří by ji navštěvovali. Lavice z někdejší sobědružské synagogy jsou nyní součástí malé synagogy teplické Židovské obce – místnosti ve druhém patře budovy, která se nachází poblíž místu, kde stávala velká teplická synagoga, jež byla v roce 1939 antisemitským davem vypálena do základů. Hřbitov je to jediné, co dnes ze sobědružské židovské obce zůstalo. Pastvina, kterou Hugo Steckler daroval obci k rozšíření hřbitova, je dnes jeho součástí. Některé náhrobky jsou velmi staré. Na mnoha z nich jsou vyryty nápisy, jež dokládají, že tyto hroby patří Židům, kteří byli císařovnou Marií Terezií v roce 1744 vyhnáni z Prahy.[9] O stáří hřbitova svědčí také skutečnost, že i někteří Židé z Drážďan – jež leží nedaleko, na druhé straně hranic – jsou pohřbeni právě zde.[10] Staré hebrejské nápisy na některých náhrobcích dokáže přečíst pouze skutečný specialista. Když se Lilly mnoho let po válce do Sobědruh vrátila, její rodný dům ani stodola vedle něj již nestály. Židé byli pryč, stejně tak i Němci.

Kramerova nostalgie představuje svým způsobem určitý závoj zakrývající minulost: zástěrku. Všichni v obci spolu vycházeli – Židé i křesťané –, ale žádní Židé v ní nezůstali: po nástupu nacistů k moci byli donuceni žít v koncentračních táborech, jak říká Kramer, kde byli zavražděni. V jeho podání to působí tak, jako by se odkudsi na tuto malebnou obec na úpatí hor náhle snesla jakási kletba. Nebyla to však kletba ani zlé zaklínadlo. V roce 1933 nosily děti z německých obchůdků v horách bonbóny, na kterých už nebyl obvyklý motiv pestrobarevných květin; místo nich tam byla svastika. Říkalo se jim „nacistická cukrátka" – a děti ze Sobědruh si na nich rády pochutnávaly.[11] Na seznam politických stran, k nimž se sobědružští hlásili – k sociálním demokratům a komunistům, Židovské straně a dalším –, přibyla NSDAP: Národně socialistická německá dělnická strana. Poté, co dvacet let bydlel v domě č. 104, který vlastnila Emma Kramerová, se Christoph Kramer v roce 1938 přestěhoval do č. 56. Neříká, proč, ani to, komu dům patřil – jde však o rok, kdy byla podepsána Mnichovská dohoda. Masarykova třída se brzy změní v třídu Hermanna Göringa. Po druhé světové válce se Kramer stal jedním ze tří milionů Němců, kteří byli odsunuti ze svých domovů v Československu.[12]

Rodina

> Nikdy se nedozvíte, proč existujete, ale vždy se necháte snadno přesvědčit o vážnosti života. Nikdy nepochopíte, že život je slovní hříčka, protože nikdy nebudete dostatečně sami na to, abyste se mohli postavit nenávisti, soudům, všemu, co vyžaduje velké úsilí, stav klidné a vyrovnané mysli, kdy je vše stejné a bez významu.
>
> Tristan Tzara, *Přednáška o Dada*, 1922[13]

Alice Stecklerová, zvaná Lilly – má tchyně –, se narodila v roce 1916. Její otec vždy představil její starší sestru Trude a následně prohlásil – v německé slovní hříčce: „und das ist *alles* – a to je vše". Hugo Steckler byl obchodník s dobytkem: cestoval po celé zemi – aby nakupoval od sedláků – často vlakem a později se vozil velkou Hispano-Suizou, kterou se nikdy nenaučil pořádně řídit. Trude – jak Lilly vždy říkala – byla z nich dvou ta chytrá. A skutečně: Trude studovala na vysoké škole, učila se jazyky a pracovala v Praze pro Obchodní komoru. Naproti tomu místní učitelka matematiky zakroutila hlavou a řekla, že na obecní most umístí jednoho dne na počest Lilly pamětní desku. Nebyla to tak docela reakce na to, jak se Lilly učila – zrovna v matematice byla docela dobrá –, nýbrž reakce na její poťouchlou povahu: jednou, na přírodovědném výletě, vystříhala svými nůžkami na manikúru různé listy ze stromů do neskutečných tvarů – a svého učitele následně bezelstně požádala, aby jí pomohl je rozpoznat.

V podkroví jejich domu našla děvčata poklad v podobě výborných knih. Nebyly to knihy, které se vystavují na poličku v salónku, ale knihy, jež si Hugo Steckler nakoupil, aby si zkrátil dlouhé hodiny, které trávil na cestách ve vlaku a v hotelích, když se vydával nakupovat a prodávat dobytek. Děvčata je doslova hltala: šťavnaté romány přivezené z Vídně – města hříchu –, nekonečné westerny Karla Maye, který se – v pozdním věku – na své jediné cestě

do Ameriky dostal nejdál do Buffala. Když se nakonec Lilly sama dostala do Spojených států a v rádiu slyšela kovbojské šlágry, připomnělo jí to zpěv mládenců, kteří se starali o Hugův dobytek.

Na Huga Stecklera se můžeme letmo podívat v několika příznačných situacích. Hugo potkal Hedy Blochovou ve vlaku: vracela se právě z Vídně, kde pracovala jako služebná v domě Leopolda Rothschilda, kam ji poslal její ovdovělý otec, aby se – děvče z venkova – dostala do světa, jak Lilly říkala. Hugo se Hedy zeptal, jestli by jí směl napsat. „Ano," řekla, ale odpoví teprve tehdy, až od něj dostane deset dopisů. Hugo dopisy napsal během jediného dne, odeslal je všechny najednou, a tak odpověděla – a vzali se. Když přijel ze světové války na dovolenku domů, zabalil Hugo svou malou dceru Alici do deky a nesl ji uložit nahoru do postele. Když přišel do dětského pokoje, zjistil, že jeho dcera není zabalená v dece – našel ji na schodech. V rodině se říkalo, že to vysvětluje mnohé. Existuje také příběh o tom, jak laskavě se zachoval ke svému tchánovi Leopoldu „Poldi" Blochovi, kterého dostihla senilita. Poldi si nedokázal představit, že císař již není u moci, že žije v republice – a především to, že se ceny od konce války tak změnily. Blížily se svátky a Hugo Steckler svému tchánovi navrhl, aby zajel do Teplic koupit si na pesach nový klobouk. Jakmile Leopold Bloch odjel, Hugo zavolal kloboučníkovi – panu Eisnerovi – a řekl mu, že jeho tchán je na cestě k němu. „Dejte mu ten nejlepší klobouk," řekl mu, „a když se zeptá na cenu, řekněte mu: dvě koruny. A nechte ho smlouvat – zbytek dorovnám." Poldi Bloch se vrátil s novým kloboukem a pěl chválu na klouboučníka, pana Eisnera: „To je ale člověk, ten pan Eisner! Takový člověk!"

Jedna vzpomínka zbyla na Hedy Stecklerovou, kterou si její nejmladší dcera pamatovala jako krásnou a temperamentní ženu. Je to příběh typický – svým způsobem – i pro Lilly. Stecklerovi krmili selata na svém dvorku odstředěným mlékem, které zbylo poté, co z mléka od dojných krav získali máslo a smetanu. Selata byla tak pěkně živená – a když je zabíjeli, jejich maso bylo tak běloučké… Hedy nemohla odolat – musela kousek ochutnat. Její otec Leopold byl *šochet* – košer řezník. Jednou měl na hostinu připravit jelena, kterého zastřelil místní šlechtic. Protože však jelen nebyl

zabit podle rituálního předpisu, Leopold Bloch byl postaven před dilema. Jeho řešením bylo nahradit jelena košer zabitou kozou – ovšem okořeněnou a ozvláštněnou takovými oblohami, že – jak praví rodinná legenda – všichni významní hosté jídlo snědli, aniž by tušili, že se jim dostalo židovské hostiny, a řezníka vychvalovali až do nebe. Lilly vzpomínala, jak ji objímaly silné ruce jejího dědečka, když s ním seděla na poníku.

Hugo Steckler zachovával vůči starému režimu trochu komickou loajálnost. Když děvčata nebyla spokojená s tím, jak vypadají jejich nosy, odvětil jim, že by na ně měly být pyšné: jsou to habsburské nosy. Pro Židy jeho doby je asi typické to, že spoléhali na Františka Josefa, že jim zaručí ochranu; jeho líčení staré monarchie trochu připomíná popis ztraceného ráje. Člověk mohl cestovat z jedné země do jiné; doma se cítil v každé z nich. Neplatil žádné celní poplatky ani zvláštní daně; všude byla jedna společná měna. Jaký význam měla pro Žida hranice? Co pro něj znamenalo vlastenectví? Židé, kteří neměli žádnou vlast, byli doma v celé rozlehlé monarchii, jíž projížděli podle libosti – kamkoli se potřebovali vydat za obchodem.[14] Rodokmen Stecklerových a Blochových zachycený na stránce papíru vypadá přehledně.[15] Co se však týká státní příslušnosti, není to strom, ale stále se rozšiřující mapa. Stecklerovi a Blochovi jsou rozeseti po celém světě: potkáte je ve Vídni i Dešenicích, Düsseldorfu i Drážďanech, stejně jako v Nizozemsku, Latinské Americe, ve Spojených státech, Londýně, a konečně, samozřejmě, v Izraeli. Na celou rodinu totiž měly dolehnout dějiny, ačkoli v té době si toho sotva byli vědomi.

Ale přes všechnu nostalgii po monarchii byli Hugo Steckler a celá jeho rodina nadšeni z nového státu, zrozeného z krvavé lázně světové války. Byl to mnohonárodnostní stát, v jehož čele stál humanista a vzdělanec. Tento nový stát byl vytvořen podle jeho vizí: jako místo tolerance, soužití Čechů, Slováků a Němců, kde menšiny – včetně Židů – získaly slovo také v parlamentu. Svým způsobem ideální stát, který – jako zázrakem – existoval celých dvacet let. Děvčata měla ve škole hodiny češtiny; Lilly poslali na čas do české rodiny, aby si češtinu ještě zlepšila. Sobědružští Židé přidali k sabatové bohoslužbě zvláštní modlitbu za prezidenta republiky Tomáše Garrigua

Masaryka.[16] Tento stát byl však stavbou, jež nemohla odolat silám – vnitřním i vnějším –, které se proti ní vytvořily.

Sionismus (a pro ony dvě dívky v domě Stecklerových zvláště sionismus ve své socialistické podobě) získával mezi českými Židy postupně na významu. Představuji si Lilly, jak se účastní oněch setkání socialistických sionistů v domě jejích rodičů v Soběd ruhách: její otec sedí za stolem v rohu a předstírá, že pracuje na účetnictví. Když se Hugovi zdálo, že hovor začíná být příliš vášnivý, hlasitě pronesl: „čtyři a sedm je jedenáct" a zaskřípal svým perem. Mladí, kteří se tam sešli, zpívali Internacionálu. „To neumíte zpívat nic jiného?" ptal se jich Hugo Steckler.[17]

Pokud Trude byla z obou dívek ta chytřejší, o rok mladší Lilly působila jako ta temperamentnější. Ze života rodiny existuje velmi málo fotografií, některé z nich však zachycují mladou Lilly na různých výletech; drobné fotografie na několika centimetrech čtverečních zažloutlého papíru. Odjakživa ráda flirtovala – a fotografie z jejího dospívání ji ukazují ve společnosti mladých mužů při výletech do přírody a k vodě – ti samí statní mladíci jí v zimě museli nosit lyže do kopce. Na fotografiích ji nikdy nenajdeme s brýlemi. Člověk si říká, jak od sebe ty mládence mohla rozeznat. Mládež ze Soběd ruhas i byla obzvlášť nevázaný spolek. Liesl Weissová – Lillyina nejlepší kamarádka – byla z křesťanské rodiny.

Jakob Heller, jenž vyrůstal v Teplicích v lepších časech (narodil se roku 1842), slyšel skandální příběhy o mladých lidech, kteří během lyžařské sezony přespávali namačkaní jeden na druhého – muži i ženy dohromady – ve společných pokojích přeplněných hostinců a ve stodolách. „Toto jsou důvody, proč tu nyní máme klub s mottem ‚pryč od rodičů', proč dcera tráví noc bůhvíkde – místo aby přišla na bál pořádaný u rodinných přátel – a proč mladé dívky nosí ‚slušivé a slušné' lyžařské kalhoty, zůstávají po dvě noci mimo domov a tráví je ve stodolách na seně s mladými muži."[18] Aniž bych to chtěl příliš detailně rozebírat, dokážete si jistě Lilly na jednom z takových výletů představit. Podle jednoho vyprávění měla na purimovém bálu protančit pár bot. Přesto to byla pilná Trude, která si nakonec vezme místního povaleče, jehož motorka burácela po dlažebních kostkách Židovské ulice – a Lilly se vdá za váženého inženýra.

Spolu s dadaisty – k nimž se záhy dostaneme, jakmile se ohlédneme přes rameno – se můžeme zamyslet nad oním domem v Sobědruhách, který byl útulným, bezpečným útočištěm. Jaké obrazy mohly viset na jeho zdech a jaké drobnosti se mohly skrývat ve skříních? Nevíme, můžeme se pouze dohadovat. V onom domě se četly noviny, diskutovalo se o tom, co se psalo o teoriích dr. Sigmunda Freuda, četly se zprávy o originálních hrách Karla Čapka. Stecklerovi měli poměrně blízko k ohnisku modernismu, které se nacházelo v Praze – starobylém sídle –, a prohlíželi si – přinejmenším ve výlohách obchodů – sklo a keramiku ve stylu art deca, módní oblečení, na něž Lilly – která se chtěla stát módní návrhářkou – jistě upírala zvědavé pohledy. Teplice samotné byly střediskem novátorské keramické výroby. Sami Stecklerovi však vedli venkovský způsob života. Hned naproti jejich domu stával hostinec, kam Hugo Steckler večer posílal své dcery pro džbánek piva, kousek dál po cestě se nacházela synagoga se svou netypickou věží a hodinami, poblíž stávala i obecní škola. Ze všech předmětů, jež rodina užívala, se jich dochovalo pouze několik: pár starých prstenů a brož, které nosila Lillyina matka, dva porcelánové hrnečky s podšálky – jakkoli staromódní, působily přesto dojmem jakési prosté elegance; jeden byl růžový a zlatě lemovaný, druhý ovinutý girlandami vinné révy. Dochoval se také jednoduchý lustr. Potom se přes dům, stáje i garáž, kde byla zaparkovaná Hispano-Suiza, přehnal děs.

Existuje jedna fotografie, na níž je celá rodina pohromadě: stojí na dvorku u svého domu, zřejmě před stodolou. Fotografie pochází – odhadem – z roku 1920. Hugo Steckler stojí vlevo, vedle Alberta Blocha – bratra své ženy. Hugovi je v té době přibližně 35 let (pokud byla fotografie pořízena v roce 1920); jeho švagr je o šest let mladší. Musel být tehdy teplý den – bylo léto nebo možná začátek podzimu. Hedy Stecklerová na sobě má zástěru, jako by si kvůli této improvizované fotografii právě odskočila z kuchyně; fotografii pořídil snad sousedé nebo jedna ze služebných. Muži – s výjimkou dědečka Leopolda, který tehdy zřejmě bydlel u rodiny – jsou bez kabátů, pouze v sepnutých vestách. Byla to doba, kdy se cenila poctivost a spořádanost zralého věku, nejen mládí. Muži mají kníry a robustní

postavy spořádaných příslušníků střední třídy ve středním věku. Albert i Hugo mají vyhrnuté rukávy. Možná se právě chystali zkontrolovat dobytek nebo si zahrát kuželky v jednom z hostinců. Vedle Alberta stojí jeho žena Ida, držící v náručí svou dceru Vali, která má na hlavě bílou mašli. Vedle své švagrové stojí Hedy Stecklerová – statná stejně jako její manžel –, ruku položenou na rameni svého otce. Před nimi stojí ostatní děti – shromážděné kolem svého dědečka Leopolda Blocha, který sedí a usmívá se pod nakroucenými špičkami kníru, který jako by byl ještě z jiného století. Ta napravo, kterou přidržuje svou rukou, je Lilly. Z jeho druhé strany stojí šestiletý Ernst v krátkých bílých kalhotách a šlích. Nalevo od něj je Lillyina sestra Trude, která má na sobě stejné bílé šaty jako Lilly a na hlavě stejnou tmavou mašli. Vlevo na kraji je Alice Blochová, zachycená v pohybu jako bílá šmouha, z níž lze rozpoznat pouze rozmazanou bílou mašli, kterou má na hlavě, aby ladila se sestrami. Nikdo z nich již není naživu. Albert Bloch, tak statný, tak mohutný, zemře na prasklé slepé střevo o šest či sedm let později. Jeho dcera Alice, ona bílá šmouha, která jako by se snažila vystoupit ze snímku, zemře brzy po vzniku této fotografie. Protože její jméno vyvolávalo v rodině tak smutné vzpomínky, její sestřenici Alici Stecklerové se od té doby říkalo Lilly. Dědeček Leopold Bloch, který si kdysi zajel do města koupit si na pesach nový klobouk, prožil šťastný a dlouhý život a zemřel v roce 1928, v osmdesáti letech.

Stecklerovi a Blochovi, kolem roku 1920

Na scénu vstupuje Hugo Dux

Občas jsem zašel do knihovny umělecké školy, na níž jsem učil, procházel jsem police s knihami a hledal věci, které by mohly studenty zaujmout. Mí studenti představovali různorodou směsici: malíři, filmaři, sochaři, kteří měli velmi různou úroveň znalostí, takže humanitní vědy bylo někdy obtížné učit. Jednoho odpoledne jsem našel vyprávění Richarda Huelsenbecka o prvních letech dadaistického hnutí, jehož byl spoluzakladatelem. Pasáží, která mě zvlášť zaujala, byla jeho zpráva o dadaistickém turné po střední Evropě v roce 1920. První zastávkou bylo Lipsko. Tři dadaisté – Huelsenbeck, Johannes Baader a Raoul Hausmann – poté překročili hranice a vstoupili do Československa.

> 26. února jsme v Teplicích-Šanově vystoupili před publikem složeným z bláznů a zvědavců. Téhož večera jsme se opili do němoty – poté, co jsme v posledním záchvěvu střízlivosti jmenovali pana dr. Huga Duxe, nejinteligentnějšího obyvatele Teplic, hlavou všech dadaistů v Československu. Baader, jemuž je už skoro padesát let a – pokud vím – je už dědečkem, šel potom do nevěstince *U Čmeláka*, kde svým zálibám v pití, jídle a ženách dal volný průchod a na Hausmannův a můj účet zosnoval zločinný plán, který nás – jak zamýšlel – měl prvního března v Praze stát život.[19]

Dadaisté na svém turné pokračovali zastávkami v Praze a v lázeňských městech: Karlových Varech a Mariánských Lázních. Zkopíroval jsem si onu pasáž a založil ji do své aktovky.

Poznal jsem – díky zvláštnímu zaujetí v jejím hlase –, že Ruth právě po telefonu mluví se svou matkou. „Zeptej se Lilly, jestli neznala Huga Duxe z Teplic," přerušil jsem jejich hovor. Představuji si, jak Lilly odpověděla s oním nenapodobitelným *böhmisch* přízvukem, s její – jako to Ruth popisovala – rozesmátou, bezdechou intonací:[20] „Jestli jsem ho znala? To byl náš doktor!"

Vidím ho stát před sebou: zrzavého, s jeho drobnou ženou po boku. Jaká s ním bývala legrace…

Čím to je, že podobné okamžiky – zmínka o určitém městě nebo jménu v nějaké knize, fotografie založená mezi stránkami starého alba – jsou tak působivé? Je to tím, že minulost, která je předávána v podobě příběhů jiných lidí, není tak úplně minulostí, ale součástí toho, kým ona osoba je, celého jejího založení, určité soukromé mytologie, jež se objevuje v jejích vzpomínkách – stejně jako v našich vlastních? Znenadání pak může být tato soukromá mytologie potvrzena něčím, co může působit jako nečekaný moment překvapení – téměř i bolest. Minulost se probouzí v přítomnosti. Člověk se jí může téměř dotknout. Stará fotografie může být zároveň fragmentem minulosti i přítomnosti. Poté přichází touha dozvědět se víc – ačkoli není jasné, co přesně chceme zjistit – a dokonce ani to, proč to chceme zjistit. Právě taková touha mě ovládla tehdy, když jsem zjistil, že Hugo Dux – vrchní československý dadaista – byl rodinným lékařem jedné středostavovské židovské rodiny z jedné neznámé české obce.

Tato touha byla téměř jako nutkání obrátit pohádku naruby, jako přání ukázat její kouzelné lesy a tajné cestičky na denním světle. Stejně jako v každé pohádce potřebujete také najít průvodce: mluvící ptáky, moudré stařeny či poustevníky, které potkáte po cestě, nebo – jako v tomto případě – pokročilého doktoranda, který by vám mohl pomoci najít cestu.

Jiří

Jedna kolegyně mi předala kontakt na Petra Koťátka z Filosofického ústavu Akademie věd v Praze. Nedlouho poté mi profesor Koťátko odepsal, že si myslí, že pro mě našel toho správného: Jiřího Soukupa, doktoranda Filosofické fakulty. Vedle češtiny mluvil plynně anglicky i německy a již provedl určité předběžné zkoumání. Jiří Soukup byl skutečně tím pravým pro tento úkol: mladý badatel pocházející z Českých Budějovic, který vystudoval v Praze na Univerzitě Karlově, pečlivý a neúnavný ve svém bádání – a vyznal se v archivech v Praze, Berlíně, Vídni a – především – v Teplicích. Jiří psal disertaci o filosofických interpretacích Kafky a v té době zkoumal Kafkovy úřední spisy, aby zjistil, jestli v nich neobjeví literární kvality. Byl to projekt bezpochyby stejně donkichotský jako můj vlastní: pokus najít v oněch suchopárných spisech Úrazové pojišťovny dělnické hlas onoho českého Žida, který kdysi skutečně žil a dýchal – předtím, než se rozplynul v běžně užívaném „kafkovském" adjektivu. Jiřího jsme měli poznat mnohem lépe. Zanedlouho jsem od něj dostal zprávu.

Pátek, 20. května 2011

Vážený pane Papanikolasi,

profesor Koťátko mi předal zprávu o Vašem
zájmu o českého dadaistu jménem „Hugo Dux"
a zároveň mi nabídl, že bych se mohl pokusit
vypátrat o něm podrobnosti.

Uvozovky to jméno rozviklaly a znejistily. Jiří totiž našel zvláštní zmínku o Hugu Duxovi v textu Ludvíka Kundery, který se odkazoval ještě na další text.

[V Bolligerově–Verkaufově] „dadalexikonu"
a pak i jinde figuruje jistý Hugo Dux, malíř
prý a „československý dadaista, jenž byl na

> dadamanifestaci v Teplicích-Šanově 26. února 1920 jmenován za Huelsenbeckovy přítomnosti šéfem dadaistů ČSR". Utajená kapitola? Veškerá pátrání po muži jménem Dux byla až dosud bezvýsledná, i je pravděpodobnější, že je to žert z druhu těch, které obzvláště miloval Hausmann.[21]

Takže ještě dříve než jsme se pustili do vlastního pátrání, začal Hugo Dux unikat, mizet v jakési králičí noře dějin, v textu uvnitř textu. Dadaistický žert – podobně jako „Rrose Sélavy", alter ego Marcela Duchampa, jehož existence je stejně křehká jako náhodný souzvuk francouzské slovní hříčky („Éros, c'est la vie") či jako jedno z heteronym Fernanda Pessoy. A skutečně: Ludvík Kundera dokonce nabízí i přesvědčivou etymologii onoho jména.

> Uvažme, že dux je latinsky vůdce, ale Dux je německý název pro nepříliš od Teplic vzdálený Duchcov.[22]

Existovalo nebezpečí, jak Jiří upozorňoval ve své první zprávě, že na konci pátrání bychom také mohli zjistit, že Hugo Dux byl pouhou mystifikací, smyšlenou dadaistickou postavou – nikoli skutečnou osobou z masa a kostí. Ale – pokračoval – výsledek samozřejmě nelze ještě předvídat. „Dovedu si nicméně představit," uzavřel Jiří, „že i zjištění, že ono jméno je pouze výsledkem dadaistické fabulace by pro Vás mohlo být rovněž zajímavé a představovat pozoruhodnou příležitost pro Vaše další bádání."

Podle Jiřího Soukupa by pátrání mohlo začít v Památníku národního písemnictví a jeho Literárním archivu. Při hledání v seznamu sbírek však Jiří zjistil, že pozůstalost „Huga Duxe" se v jeho fondech nenachází. Bylo nicméně možné pátrat v dalších archivech: v pražském Národním archivu i v regionálních archivech – především ve Státním okresním archivu v Teplicích – atd. Všechny z nich bylo možné prohledat. Jiří však nejprve – než začal bádat v archivech – prošel všechny dobové teplické noviny: našel v nich pozvánky na dadaistické vystoupení a dokonce tři kritiky. Nebyly

u nich ovšem žádné obrázky. V žádném z článků nebyla ani jakákoli zmínka o „Hugu Duxovi". Šlo tedy o dadaistickou fabulaci? Ale co potom vzpomínky mé tchyně? Nějaký „Hugo Dux" *musel* být skutečný: Kdo sešíval Lilly Stecklerové prst po příhodě s mlýnkem na maso? Za kým s ní tak spěchali, když jí hrách, který si nastrkala do nosu, sám od sebe z nosu vypadl – právě když přecházeli po můstku mezi Soběd ruhami a Teplicemi? Spěchali za smyšlenou postavou? „Dux" je však – jak jsem se dozvěděl – ne zcela neobvyklé německé jméno. Mohlo tedy existovat více osob, které se jmenovaly „Hugo Dux" – třeba půltucet? Přivlastnil si snad Huelsenbeck pouze jméno z nějakého plakátu nebo inzerátu stejným způsobem, jakým dadaisté vystřihovali fotografie z novin a pohlednic, aby je použili ke svým vlastním účelům? Představoval jsem si Huga Duxe ztraceného v archivech, jak mizí za prvním rohem, potom za dalším, až se nakonec úplně ztratí ve tmě. Zbytek ektoplazmy, který za sebou zanechali dadaisté na svém turné roku 1920. Žert, na který všichni zapomněli.

Stále tu však byla obava z toho, že objevíme něco ne tak veselého. Znepokojovala mě především jedna otázka: byl dr. Hugo Dux Žid? Lilly se domnívala, že nebyl, ale nyní byla již po smrti a její paměť navíc nebyla vždy úplně spolehlivá. A pokud byl Žid, přežil válku? V seznamech *Jad vašem*, jež obsahují jména Židů, kteří šoa nepřežili, není žádný „Hugo Dux" uveden. Snad to byla trochu úleva, ale – jak jsme věděli – tyto seznamy byly neúplné. A co je zvláštní, možná děsivé: *on sám* zůstal svým způsobem neúplný – jako by jednoznačná zpráva, dokonce i o jeho smrti v Terezíně nebo Osvětimi, mohla jaksi prokázat, že byl kdysi naživu.

Jiří se zanedlouho vydal do Teplic, aby prozkoumal fondy místního archivu. Nejdříve objevil v adresáři z roku 1923 jistého „Med.-Dr. Huga Duxe", který bydlel v Českobratrské ulici, v domě č. 1. V adresáři byli uvedeni i další Duxové: Josef – pojišťovací úředník – bydlel v Kollárově, Egon – obchodník – v Dlouhé, Gerold – rovněž obchodník – a Wilhelm – ředitel sirotčince v penzi – ve Spojenecké ulici. Některé z oněch budov byly strženy nebo přestavěny v době vlády komunistů. Dům v Českobratrské ulici, v němž bydlel Hugo Dux, byl stále na svém místě. Většina jmen uvedených na domovních zvoncích však byla vietnamská.

V místním archivu byly také další záznamy: dokumenty týkající se Gerolda, Edgara a Ing. Oskara Duxových – úřední korespondence vedená mezi zemskou radou, úřadem starosty a gestapem, která se týká stěhování Duxových do Prahy, kam po podpisu Mnichovské dohody v září 1938 zamíří stovky tisíc Čechů, českých Židů i demokraticky smýšlejících sudetských Němců.

Další důkazy se objeví později; již nyní však bylo z dokumentů zřejmé, že Duxovi byli Židé. Jaký však tedy byl osud dr. Duxe? Přestěhoval se do Prahy – a podařilo se mu přežít válku? Nebo – ačkoli jsme jeho jméno v seznamech *Jad vašem* nenašli – zemřel v průběhu války? A za jakých okolností? Anebo zemřel ještě před válkou?

Ruth a já jsme se s Jiřím měli brzy setkat osobně – v kanceláři profesora Koťátka. Přesněji řečeno: vypadalo to, že jsme se tam setkali s větší částí Filosofického ústavu. Na zdraví jsme si připili becherovkou. V jednu chvíli se prof. Koťátko vytratil a opět se vynořil – tentokrát jako samotný dr. Dux, ve strašidelné paruce a staromódním profesorském redingotu – rekvizitách z představení, která filosofové čas od času předváděli. Začali jsme se cosi dozvídat o těchto Češích v jejich starobyle moderním městě: mají zvláštní smysl pro humor – zálibu v neobvyklostech a ve zpochybňování autorit, což by se mohlo proměnit i v důmyslný druh odporu, jaký si vynalezl nevelký národ, který byl v dějinách pohlcen a téměř zadušen třemi říšemi. Jeden z filosofů byl v San Francisku – objevil totiž obskurní art rockovou kapelu zvanou „The Residents", jejíž členové skrývali svou totožnost; vydal se do Kalifornie, aby s nimi pořídil rozhovor. Byla to kapela, o níž málokdo – s výjimkou nejprotřelejších hipsterů ze San Franciska – vůbec tuší, že existuje. Česká republika byla země jako stvořená pro podobné záhady, jak se zdálo. A tak jsme se s filosofy odebrali do místního podniku na filosofický oběd.

Neúplná případová studie o české avantgardě

Když se nyní osud dr. Huga Duxe vznáší v archivním limbu a tři dadaisté z Berlína se právě chystají překročit hranice do Československa, aby se s ním – či s jeho fiktivním dvojníkem – setkali onoho osudového večera roku 1920, kdy se všichni společně opijí, možná uděláme dobře, když se na chvíli zastavíme a připravíme scénu. Nejsou-li Teplice daleko od Prahy, pak Praha není konec konců tak daleko ani od Paříže, Milána či Berlína. První světová válka znamenala pro Německo hřbitovy padlých a katastrofální inflaci; pro Čechy a Slováky znamenala vznik republiky. Právě tam – mezi zčernalými středověkými budovami, okázalými sochami svatých na Karlově mostě a starobylými synagogami židovského ghetta – se rozvíjela avantgarda již od 90. let 19. století. V roce 1919 přeložil Karel Čapek Apollinairovo halucinatorní *Pásmo*, čímž inspiroval celou generaci českých básníků.[23] V roce 1920 již mají kubisté, futuristé či ruští konstruktivisté na pražskou scénu značný vliv. Výtvarník Josef Čapek se mimo jiné pohyboval i v anarchistických kruzích, jeho bratr Karel byl blízkým přítelem obdivovaného humanistického prezidenta nové republiky Tomáše Garrigua Masaryka. V *R.U.R.* – nejslavnější z her Karla Čapka, vydané v témže roce, kdy dadaisté zavítají do Teplic – nacházíme zamyšlení nad nedávnou minulostí, zasazené ovšem do budoucnosti. „Roboti" v názvu hry – *Rossumovi Univerzální Roboti*[24] – nejsou sestaveni z náhradních dílů, nýbrž z uměle vyrobeného masa a krve, což je činí ještě děsivějšími a zlověstnějšími: vše si pamatují a jakýkoli úkol dokáží splnit efektivněji než člověk. Nemají nicméně duši; to z nich činí ideální dělníky pro společnost založenou na technice, bezmezně poslušné sluhy, dokonalé ztělesnění myšlenek Fredericka Winslowa Taylora a Henryho Forda. Mohli by se také stát součástkami toho nejhrozivějšího a zároveň nejprimitivnějšího ze všech strojů – armády. Kdybychom byli pomysleli na to – vyčítá si v Čapkově hře ředitel továrny –, abychom roboty vzhledem odlišili jednoho od druhého, naučili by se nenávidět ty, kteří nevypadají stejně jako oni, a nyní bychom z nich měli dokonalé vojáky. Světová válka dala

vzniknout také pozoruhodnému protiválečnému románu: *Dobrému vojáku Švejkovi* Jaroslava Haška. Hašek své dílo sice nestačil dokončit, nicméně poslední svazek končí ve chvíli, kdy je Švejk – postava vyznačující se oním bodrým, samolibým blbstvím, jež je tou skutečně nejvyšší formou hrdinství pasivního odporu – na své cestě na ruskou frontu a za svým projektem pomoci c. a k. rakouskou armádu rozložit zevnitř. Pokud Hašek zkoumal zákonitosti, jimiž se řídí jedna říše, jeho současník Franz Kafka – narodili se v témže roce – zkoumal zákonitosti jiné, vnitřní říše: prohlédl je díky psychologickému realismu velkého humoristy.

Kafku bylo také možné v oněch dnech nedlouho po skončení války potkat v kavárně *Arco*, kde se scházela pražská židovská inteligence: Franz Werfel, kritik Ernst Polak a jeho mladá žena Milena Jesenská – která nebyla židovského původu –, jež se stane adresátkou Kafkových nejdůvěrnějších dopisů, a Kafkův přítel, nepostradatelný Max Brod, který se snažil překlenout propast mezi německými a českými umělci a intelektuály a jejich kulturami: coby hudební kritik pomohl Janáčkovi s uvedením jeho první významné opery *Její pastorkyňa* do světa a pro německé čtenáře v podstatě objevil Haška. Dovnitř možná občas nahlédl i Karel Poláček, který se ale jinak pohyboval především v českém jazykovém prostředí: občas užíval i slangovou češtinu; patřil také do kruhu *pátečníků* kolem Karla Čapka.

Přestože modernismu se v republice takto dařilo, dadaismus se mezi českými literárními směry výrazněji neuchytil – i tak si nicméně do Československa najde svou cestu.[25] Jako příklad můžeme uvést nadaného českého klavíristu a skladatele Ervína Schulhoffa.

Schulhoff bojoval ve velké válce. Byl raněn do ruky. Z fronty se vrátil jako člověk zbavený iluzí a plný hněvu, aby pokračoval v kariéře, která se nyní obrátila směrem k avantgardě. V Berlíně a Drážďanech navázal kontakt se Schönbergem a Albanem Bergem a konečně také – díky Otto Dixovi – s dadaisty. Pomáhal organizovat první dadaistické vystoupení v Drážďanech a také zhudebnil Arpovu dadaistickou básnickou sbírku *Die Wolkenpumpe*. Zásluhou George Grosze se poprvé setkal s jazzem, jehož synkopace a harmonie jej stále výrazněji inspirovaly. Výsledkem bylo prolínání evropských

a amerických vlivů v jeho skladbách – libé, pozoruhodné souzvuky. Zároveň se tím evropské tradici vzdaloval, komentoval ji; v podobném duchu Schulhoff také experimentoval s ragtimovými rytmy a *blue* tóny – sníženými terciemi, kvintami a septimami –, jež mají svůj původ v africké hudbě.[26]

Přízrak vnitřně vyprázdněného humanismu pronásleduje umělecká díla dadaistů, jejichž povaha by bez toho byla nevysvětlitelná, stejně jako pronásleduje Schulhoffovy ragtimové experimenty i Arpovy a Duchampovy podvratné umělecké podniky. Dada – jak ještě uvidíme – bylo však něčím víc než pouhým žertem. Překvapivě ale nemohlo být nic působivější než třetí ze Schulhoffových *Fünf Pittoresken* z roku 1919: *In futurum* – tři minuty a tři sekundy ticha během vystoupení; zápis této věty, její notový záznam, přitom sestává z řady pomlk a pauz, které se v notové osnově pohybují nahoru a dolů v tichu přízračné hudby.[27]

Nová republika však měla zažít vpád tří Němců, kteří neměli pro podobné subtilnosti mnoho pochopení. Jejich humor pocházel z mnohem děsivějších míst. O rok dříve byl Berlín zmítán pouličními boji mezi stávkujícími dělníky a oddíly *Freikorpsu*, které nechaly bezejmennou mrtvolu zavražděného Karla Liebknechta převézt do márnice a Rosu Luxemburgovou, jeho kolegyni z komunistického vedení, s rozbitou a prostřelenou hlavou plout *Landwehrkanalem*.[28]

Do nitra *dada*

Richard Huelsenbeck, který nám zanechal nejobsáhlejší zprávu o dadaistickém vpádu do Československa, poněkud zpochybňuje vážnost Johannese Baadera. Baader byl nechvalně proslulý svými stěží uvěřitelnými výstupy – podle Huelsenbeckova líčení to byl svého druhu exhibicionista, který se k *dada* přidal kvůli jeho úspěchu.

Huelsenbeck tak v roce 1955 považoval za nutné zabránit ve vzniku baaderovské legendy; byl přesvědčen, že kvůli Baaderovi *dada* působilo „jako metafyzický žert, jako svého druhu univerzální vtip – a odtud se jen s velkými obtížemi dala najít cesta zpět k umění. […] Baader však s uměním neměl cokoli společného."

Johannes Baader, 1919

> Byl to svého druhu kočovný kazatel, Billy Graham své doby, kombinace anabaptisty a majitele cirkusu. Zatímco my jsme kolísali mezi zábranami a jejich absencí, Baader byl prodchnut psychotickou bezuzdností.[29]

Huelsenbeck tvrdí, že nikdy nepřišel na to, jestli Baader bojoval za obrodu křesťanství, za zkvalitnění veřejného školství nebo za *dada*.[30] Zarputilý Johannes Baader, se svým plnovousem, byl však daleko komplexnější osobností než jen onou klaunskou postavou, kterou líčí Huelsenbeck. Narodil se roku 1875 ve Stuttgartu a na místním *Stavebním technickém učení* vystudoval architekturu. V proroku Baaderovi, jehož připomínal svým plnovousem, byl však vždy i určitý druh megalomanie: Baader se nejistě pohyboval na hraně dadaistické satiry. Během první světové války jej úřady uznaly duševně chorým. V roce 1919 odhalil, že byl vzkříšen jako *Oberdada* – „prezident Země a všehomíra". Možná ve svých utopických architektonických návrzích, mysticko-náboženských performancích a skandálech našel způsob, jak dát průchod či naopak skrýt manické fáze svého duševního stavu.

Raoul Hausmann – aneb *Dadasoph* – představuje pro Huelsenbecka výrazně sympatičtější postavu. Huelsenbeck jej popisuje následovně: „Hausmann byl malý muž se silnými brýlemi a širokými rameny. Vypadal jako zápasník nebo boxer a na svět se díval značně nebojácně a snad dokonce i trochu brutálně, ale přitom v žádném ohledu brutální nebyl. Byl to býk Ferdinand, jehož se lidé báli, který však sám nikoho děsit nechtěl."[31]

Hausmann byl mužem mnoha zájmů: od vylepšování pánských kalhot až po Hörbigerovu *teorii světového ledu*. Jeho nejslavnější práce – vytvořená kolem roku 1920 – model lidské hlavy z kloboučnictví doplněný různými přístroji – je neodmyslitelným dvojníkem Čapkových robotů, kteří se objevili v témže roce. Huelsenbeck jej popisuje jako „konstruktéra, racionálního muže, myslitele, jehož by se i Freud bál."[32]

Richard Huelsenbeck a Raoul Hausmann v Praze, 1920

Na fotografii pořízené v Praze během turné roku 1920 působí Hausmann skutečně drsně: v tmavém obleku, s černým kloboukem a dlouhým kabátem, s rukou vzpurně založenou v bok zírá do objektivu, na jednom oku monokl, který se zdá být pro tyto dadaisty a dadaistky nezbytným doplňkem. Stejně tak dobře by to mohl být gangster nebo hlava výboru pro potlačování stávek či vyhazovač v nějakém nechvalně známém nočním podniku. Huelsenbeck vedle něj – ve světlém plášti a s pokrývkou hlavy, jakou nosívali motoristé, působí jako chlapec z pěveckého sboru, který se pouze snaží vypadat drsně. Navíc se zdá, jako by na sobě měl kabát o dvě čísla větší – jako by si jej vypůjčil od otce –, ale když se podíváte blíže, zjistíte, že je zkrácený na jeho velikost – „Podívejte, chlapec, který se snaží vypadat jako muž!" zatleskala jeho první psychoanalytička, když ho spatřila. A skutečně: tento chlapecký vzhled mu zůstal až do pozdních let. Celé to mělo budit dojem nesmírné vážnosti.

Vnímat *dada* jako umělecké hnutí je hrubé nepochopení, jakkoli jím zčásti i bylo. Ve skutečnosti to však byl životní styl. V roce 1916 se skupina podobně smýšlejících mladých mužů a žen, kteří utekli před válkou ze svých rodných zemí, setkala v Curychu. Byli to umělci, odpůrci a odpírači služby v armádě, provokatéři. „Nikdo z nás neměl pochopení pro onen druh odvahy, jíž je potřeba pro to, aby se člověk nechal zastřelit kvůli ideji národa, který je v nejlepším případě zájmovým sdružením obchodníků a kšeftařů s kůžemi," napsal Huelsenbeck ve svých *Dějinách dadaismu* z roku 1920, „v nejhorším případě kulturním spolkem psychopatů, kteří – stejně jako tomu bylo v německé *otčině* – odpochodovali se svazkem Goetha v torně, aby napichovali Francouze a Rusy na své bajonety."[33] Tito uprchlíci však byli téměř jediní mezi intelektuály z Německa, Francie, Itálie i Anglie, jichž se nezmocnil duch jednoty a zášti, který zaplavil jejich země spolu s příchodem války.

Na počátku bylo slovo. Hugo Ball listoval německo-francouzským slovníkem, když narazil na jakýsi dětský výraz, který Huelsenbeck neznal. „Halt!" zakřičel Huelsenbeck.

> „Dada," přečetl Ball a dodal: „Je to dětské slovo, které označuje houpacího koně." V tu chvíli jsem pochopil, jaké výhody pro nás to slovo má. „Použijme slovo dada," řekl jsem. „Je pro náš účel jako stvořené. První slovo dítěte vyjadřuje primitivnost, počátek v bodě nula, to nové v našem umění. Lepší slovo jsme nemohli najít."[34]

Všechno to začalo roku 1916 v jednom omšelém curyšském lokálu, který si Hugo Ball pronajal od jednoho starého holandského námořníka a přejmenoval jej na *Cabaret Voltaire*: šlo o propojení uměleckého klubu, výstavního prostoru, výčepu a kabaretu, jak později vzpomínal Huelsenbeck: plný kouře z dýmek studentů, kteří bývali stálými hosty, smíchu a posměšků umělců a duchu *dada*.[35] Hugo Ball sedával u piana, hrál Brahmse a Bacha – a vzápětí přešel na hudbu k tanci. Opilí studenti odstrkovali židle a točili se

jeden kolem druhého – žádné ženy s sebou totiž nebrali: bylo to tam příliš bouřlivé, zakouřené, nebezpečné. Potom Emmy Henningsová – Ballova budoucí žena –, která se převlékala za plachtou, v níž byly díry velké jako pěst, vstoupila na scénu a zpívala svým slabým hlasem písně, v nichž si dělala legraci z politiky, literatury, lidského chování. Písně – jak tvrdí Huelsenbeck – byly poněkud obscénní, nikoli však urážlivé; někdy byly také erotické: o manželu paroháči nebo nevěstě o svatební noci. Ball improvizoval jejich melodie na piano. Dělo se tam toho však víc. To, o co se dadaisté snažili, když vykřikovali své *bruitistické* básně z pódia, mávali holemi, popichovali studenty a potom se s nimi prali, byla celková proměna niterného charakteru Evropy.

Než to, co *dada* bylo, je snazší říci, co *dada* nebylo. Nebyla to – alespoň zpočátku – záminka pro hrstku malířů a intelektuálů, jak naplnit své ambice. Byl to klub, v němž byl každý předsedou. Být dadaistou mohlo v některých situacích dokonce vyžadovat, aby se člověk stal spíše obchodníkem nebo stranickým politikem než umělcem. Byl to stav mysli – stav mysli, v němž člověk přitakal životu, který touží sám sebe pozvednout ve své negaci. Jeho původ bychom mohli hledat v radikálním egoismu Maxe Stirnera, u Nietzscheho, v Bakuninově anarchismu či v souvislosti se skandálem spojeným s hrou *Král Ubu* Alfreda Jarryho.[36] „Afirmace – negace: mocný hokus pokus bytí napíná nervy pravého dadaisty," napsal Huelsenbeck.[37] Dadaista, tento kříženec Pantagruela a svatého Františka, se však – podle Huelsenbeckovy břitké poznámky – vždy směje a svým smíchem se vzpírá esteticko-etickému postoji k životu! Je vždy proti učeným hňupům a jejich teoriím, jimiž by chtěli napravovat svět – a je vždy pro dadaismus ve slově i obraze, pro šíření myšlenky dadaismu po celém světě!

V Curychu si Huelsenbeck vytvořil svůj styl: zíral na publikum skrze svůj monokl, holí se oháněl do rytmu básně a do dunění velkého bubnu a svá slova vyštěkával, jako by to byly urážky. „[Obecenstvo] ho považuje za arogantního a právě tak i vypadá," popsal jej ve svém deníku Hugo Ball.

> Nozdry se chvějí, obočí je vysoko zdvižené. Ústa,
> na nichž hraje ironické cukání, jsou unavená,

a přesto odhodlaná. A tak čte, doprovázen velkým bubnem, křikem, pískotem a smíchem […]. Jeho verše jsou pokusem zachytit tuto nepojmenovatelnou dobu v její úplnosti, se všemi jejími trhlinami a prasklinami, s veškerou její zhoubnou a bláznivou pohodlností, s veškerým jejím hlukem a tupým duněním, v jasné melodii. Z fantaskní záhuby se směje hlava Gorgony oné bezmezné hrůzy.[38]

prasečí měchýř tympán rumělka cru cru cru […]
urny se nadouvají sokobauno sokobauno
mrtví z nich vystupují věnce z pochodní kolem hlavy[39]

Byl to útok na kulturu – na Homéra a Horatia, ale především na německou kulturu. Huelsenbeck cituje Goetha i Schillera, vyvolává Schikanedra – libretistu Mozartovy *Kouzelné flétny.* Schikaneder však z mrtvých nevstane. Toto nemá být alegorie s flétnami, zvonkohrou a cvrlikajícími ptáčky. Toto je sám život – život jako *bruitistická* báseň. Pouze pár kroků od kabaretu *Voltaire* – ve Spiegelgasse č. 14 – žil další exulant jménem Vladimir Iljič Uljanov, známý též jako Lenin. Člověk si jej dokáže představit, jak si rukama zakrývá uši ve snaze uniknout hluku vycházejícímu z velkého Huelsenbeckova bubnu a jak se zaklíná, že revoluce – *jeho* revoluce – nemůže přijít dost brzy.[40]

Za jazykem, jehož slova nás mohou oklamat, však existuje ještě jiný jazyk, jehož pojetí Huelsenbeck – když vyťukával své básně na psacím stroji Huga Balla – sdílel s Ballem: to, co Ball označoval jako *sigla* – izolovaná slova bez konkrétního významu, jež překračují hranice jazyka redukovaného na svět novin, vojenských povelů a propagandy, jehož původ Ball sledoval až k Martinu Lutherovi a ke Kantovi, jenž měl vytvořit – jak byl Ball přesvědčen – racionalizovaný jazyk, který člověka přinutil, aby nezbožňoval, nýbrž poslouchal. *Sigla* představovala hypnotizující výrazy, jež vytvářely zaříkací formule, „magicky nabitá slova" – jak si v roce 1916 zapsal Ball do svého deníku –, která „podněcovala a vedla ke vzniku *nové* věty, jež nebyla ani určena, ani svázána s jakýmkoli konvenčním významem."[41] „Vnitřní

alchymie slova," napsal odvolávaje se na Rimbauda, jež tak „zůstane nejsvětější sférou poesie."[42] Huelsenbeck popisoval tyto skandované slabiky jako návrat k tomu, co nazýval *negroismem* – vědomým primitivismem (šlo o neporozumění, jež v té době sdílelo mnoho evropských intelektuálů):[43] byl to svět, jaký prvotně zakouší dítě, místo, kde lze začít nanovo. Za všemi urážkami a posměšky se tak skrýval jistý patos a touha po duchovním naplnění, mnohé z podnětů, jež Ball nalezl v Kandinského práci *O duchovnosti v umění* i mezi tanečníky a snílky, kteří se usadili ve švýcarské Asconě.[44] Ball se v té době již začínal obracet ke katolickému mysticismu; tento obrat nakonec vyústí v jeho odvrat od dadaismu a v rozhodnutí strávit krátký zbytek svých dnů kontemplativním životem učence v izolované chatě v horách.[45]

V lednu roku 1917 se Huelsenbeck vrátil do Berlína. „Člověk měl pocit, jako by se z úrodné idyly najednou dostal na ulici plnou světelných reklam, hulákajících obchodníků a troubících aut," napsal.

> V Curychu sedávali v restauracích mezinárodně proslulí šibři s plnými břichy a růžovými tvářemi a s plnými ústy provolávali slávu zemím, které si navzájem rozbíjely hlavy. Berlín byl městem pevně utažených opasků, stále hlasitěji se ozývajícího hladu, kde se skrytý hněv měnil v bezmeznou hrabivost, kde se lidé stále více zajímali pouze o to, jak zůstat naživu.[46]

Pokud chce někdo zažít na vlastní oči atmosféru, kterou Huelsenbeck popisuje, není nikde zachycena lépe než v kresbách George Grosze, jež vytvořil pro druhé vydání Huelsenbeckovy první básnické sbírky.[47] Groszovy elegantní kresby zachycují panoptikum kšeftařů se zvířecími obličeji, pasáky, tělnaté prostitutky odhalující své přirození, krtčí, krysí tváře, důstojníky s lebkou a zkříženými hnáty na límcích. Huelsenbeckovi bylo jasné, že v Německu bude muset zvolit zcela jiné metody, než na jaké byl zvyklý z bohémského Curychu. Dadaisté museli odložit své střevíce a kravaty

uvázat na zárubeň, jak to popsal Huelsenbeck. „V Berlíně," napsal v roce 1920, „člověk nikdy nevěděl, jestli bude mít ještě další den teplý oběd. Lidí se zmocňoval strach, tušili, že ta velká věc, které veleli Hindenburg a spol., nemůže skončit dobře." „Německo," dodal, „se vždy promění v zemi básníků a myslitelů až poté, co zjistí, že jako země soudců a katů zkrachovalo."[48]

V Berlíně se Huelsenbeck setkal s Raoulem Hausmannem, Johannesem Baaderem a dalšími podobně smýšlejícími muži a ženami. Jejich první manifest byl útokem na expresionismus coby zástupce úplného útěku z reality do iluze kultury. Onen manifest končil dokonale dadaistickou poznámkou: „Kdokoli je proti tomuto manifestu, je sám dadaista!" Podepsali jej – mezi jinými – Tristan Tzara, George Grosz, Marcel Janco, Richard Huelsenbeck, Raoul Hausmann a Hugo Ball.[49]

Dadaisté dokonce manifest považovali za formu umění samu o sobě: za uměleckou formu, která je dějištěm souboje afirmace a negace. Tak se dokonce i satira politicky nejostřejšího z jejich manifestů obrátila proti nim. Huelsenbeck s Hausmannem sepsali zanedlouho další manifest.

> **Co je to dadaismus a co chce v Německu?**
> Dadaismus požaduje:
> 1. mezinárodní revoluční sjednocení všech tvůrčích a duchovních lidí celého světa na základě radikálního komunismu,
> 2. zavedení progresivní nezaměstnanosti prostřednictvím masivní mechanizace každé činnosti. Pouze díky nezaměstnanosti získává jedinec možnost ujistit se o pravdivosti života a konečně se naučit prožívat,
> 3. okamžitou expropriaci majetku (socializaci) a komunistické vyživování všech, stejně jako výstavbu zářících a zahradních měst, které budou majetkem celé společnosti a budou člověka vychovávat ke svobodě.[50]

Je-li toto komunismus, pak je to komunismus podaný ironickým tónem, parodie skutečného záměru samotného manifestu. Skrze negaci tak dosahuje osvobození: antiutopismus, který usiluje o vnitřní revoluci. Jedním z požadavků druhé části manifestu je zavedení simultánní básně jako státní komunistické modlitby.[51]

Tímto způsobem to, co dadaisté v Berlíně po první světové válce vytvořili a co jednou rukou nabízejí, zároveň holí, kterou drží v druhé ruce, rozbíjejí. V roce 1920 byli již dadaisté připraveni přinést své evangelium světu – nebo alespoň přes hranice do Čech a do povědomí jednoho muže.

Dr. Hugo Dux

Postupně – jako když se vyvolává fotografie – se díky pokračujícímu bádání Jiřího Soukupa začal Hugo Dux vynořovat z mailů, které Jiří posílal. Bylo zřejmé, že byl-li Hugo Dux lékařem, musel někde získat svůj lékařský diplom. Bylo možné, že vystudoval v Praze, a tak začal Jiří pátrat ve fondech Archivu Univerzity Karlovy – zjistil, že Hugo Dux byl uveden v seznamech studentů Lékařské fakulty někdejší německé Karlo-Ferdinandovy univerzity z oné doby.[52] Našel tam také podrobnosti o životních datech doktora Duxe.

Zjistil, že Hugo Dux se narodil 7. ledna 1884 v Týništi (německy *Thönischen*; dnes součást obce Verušičky) poblíž Karlových Varů. Jeho otec Wilhelm Dux byl řídícím učitelem.[53] Jak Jiří později zjistí z výročních zpráv, jeho syn Hugo studoval nejprve na gymnáziu v Karlových Varech (spolu se svými bratry Arnoldem, Robertem a Edgarem), poté (spolu s bratry) přestoupil na gymnázium v Teplicích-Šanově, kde v roce 1904 odmaturoval. Po maturitě odešel do Prahy studovat na Lékařskou fakultu německé Karlo-Ferdinandovy univerzity.

Hugo Dux nebyl dokonalý student: v závěrečných zkouškách „prospěl", nikoli však „na výbornou".[54] Udával, že byl „mozaického" – židovského vyznání. Poté se vrátil do Teplic, s jejich starobylou židovskou komunitou a monumentální synagogou, aby si tam otevřel lékařskou praxi.

Byl „Hugo Dux", „dadaistický" malíř z Kunderovy citace Bolligerova–Verkaufova „dadalexikonu", identický s oním dr. Hugem Duxem z Týniště, který se v roce 1910 přestěhoval do Teplic? Máme jisté významné indicie, jež ukazují na to, že Hugo Dux, onen mladý a možná nikoli nejpilnější student medicíny, který se během svých studentských let stěhoval z jedné pražské čtvrti do druhé, měl možná ještě jiné zájmy než poslouchat přednášky z anatomie. Mohli bychom použít spojení jako „s velkou pravděpodobností" či „vše naznačuje, že…", abychom se pokusili ze střípků soukromých dějin a doplňujících se souvislostí vytvořit úplného doktora Duxe. Myslím si nicméně, že bychom se také ještě mohli pokusit pokračovat v původním duchu tohoto pátrání, které – stejně jako *dada* samo – nemá jedinou správnou definici a cíl, a uvažovat o množství možných postav jménem „Hugo Dux", pramenně doložených, skutečných či smyšlených. V tomto duchu bychom se nyní mohli pokusit sledovat jednoho z těchto „Hugů Duxů", mohli bychom se vrátit z Teplic v čase zpět na oblíbená místa, kam chodil za svých pražských studentských let, když nahlížel do kavárny *Arco* či *Continental*, četl nové německé – a možná i české – literární časopisy nebo když si prohlížel moderní malby na výtvarných výstavách. Což nás přivádí ke zmínce o Hugu Duxovi coby malíři: jen co poslední pacient opustí jeho ordinaci, tento dr. Hugo Dux sundá plášť ze svého malířského stojanu a pokouší se namalovat – řekněme – hlavu, která se proměňuje v mísu s hrozny nebo třeba v nádobu na klystýr.[55]

V Císařských lázních

Dadaisté přijedou do Teplic!

Teplice-Šanov jsou prvním německým městem v Československu, v němž tři dadaisté – Johannes *Baader* (Oberdada), Richard *Huelsenbeck* (Weltdada) a Raul *Hausmann* (Dadasoph) – předvedou své první vskutku dadaistické vystoupení. Tato představení vyvolala v Německu a ve Švýcarsku velké pozdvižení. Vstupenky na tento večer, který se bude konat 26. tohoto měsíce v Císařských lázních, budou brzy k dostání v koncertním ředitelství Adler, Krupská 5, přízemí.

Teplitzer Zeitung 51, č. 33, 11. 2. 1920, s. 5.

Dadaistické vystoupení, jak se dozvídáme ze zprávy v *Teplitzer Zeitung* z 25. února, bylo vyprodané. Večer před představením zůstala již pokladna zavřená.

Díky Baaderovi – zvanému též *Oberdada* – se oněm třem Němcům podařilo přesvědčit jednoho koncertního zprostředkovatele, aby jim zařídil recitační turné. Začali v Lipsku. Poté překročili hranice do Československa, kde – jak řekl Richard Huelsenbeck – lidé nikdy neslyšeli o jejich hnutí a „asi ani o umění vůbec". Bylo to přibližně v téže době, kdy jakýsi neznámý fotograf pořídil v Sobědruhách snímek Stecklerových a Blochových a kdy se rodinný lékař Stecklerových, Hugo Dux, či – budeme-li se držet dadaistického ducha našeho pátrání – kdosi téhož jména, vydal poslechnout si dadaisty do teplických *Císařských lázní*. Šel tam – podobně jako jiní zvědavci – kvůli slibovanému skandálu, nebo kvůli své zálibě v avantgardním umění? Podobně jako kdokoli jiný se i tento obskurní rodinný lékař jeví být poněkud záhadný; záhadný a rozporuplný.

Měšťané provinčních Teplic, kteří koncem února roku 1920 přišli do sálu *Císařských lázní*, si neuvědomovali svou vlastní rozpornost: domnívali se totiž, že jsou naživu. Oni tři Němci, kteří vstoupili na scénu, jim hodlali ukázat, že naživu nejsou – ne-li k potěše měšťanů, tak pro své vlastní potěšení.

Předpokládejme, že program byl následující (máme navíc doklady o tom, že alespoň básně byly – stejně jako při jiných dadaistických představeních – recitovány v ohlášeném pořadí):

Dadaistický recitační večer

Centrální úřad dadaistického hnutí v Německu, sídlící v Berlíně-Charlottenburgu, stanovil pro tento večer, který se bude konat 26. ve čtvrtek tohoto měsíce, přesně od osmi hodin v Císařských lázních, následující program: 1. Huelsenbeck: Úvod. 2. Hausmann-Baader: Simultánní rozhovor. 3. Hausmann: dadaistický poklus Sixty-one (za doprovodu gramofonu). 4. Baader: Můj poslední pohřební průvod. 5. Simultánní báseň „Trabadjo" (tři osoby). 6. Hausmann: Klasické postoje ke středostavovské kuchyni. 7. Huelsenbeck: Fantastické modlitby. 8. Simultánní báseň: „Prasečí měchýř jako záchranná kotva". 9. Bruitistické odpochodování.[56]

Začalo to v sále jednoho z nejstarších lázeňských domů v Teplicích, v *Císařských lázních*, okázale – či možná pouze s falešnou okázalostí – vyzdobeném v období *belle époque*. Huelsenbeck tvrdí, že svá vystoupení v Československu pokaždé zahajoval tím, že si stoupl až na kraj pódia a vážným a obzvlášť uhlazeným tónem zvolal:

„Dámy a pánové […,] pokud si myslíte, že jsme sem přišli zpívat, hrát nebo něco recitovat, pak jste se stali obětí nešťastného omylu. Bývalo by bylo lepší, kdybyste místo toho šli do nejbližšího kina".

„Pokud publikum nereagovalo," pokračuje Huelsenbeck, „začal jsem být o něco agresivnější."

> Kritizoval jsem lidi, kteří ve svých měšťáckých životech užívají umění jako moučník a s předstíraným zápalem kněze jsem se dožadoval svědomí těch, kteří věří, že umění je něco povznášejícího.[57]

Ticho bylo nyní přerušováno více či méně hlasitými protesty. Lidé křičeli, že chtějí vidět *dada* (neboť tito tři baviči měli být podle programu *dadaisté*). „Dadaismus není nic," odpovídal jim Huelsenbeck, „my sami nevíme, co je to dadaismus…"[58] Vykřikovali své simultánní básně, vrčeli, křikem odpovídali publiku, natahovali svůj gramofon, tančili svůj *bruitistický* tanec.

Potom představení skončilo.

> **„Dadaistický" blázinec**
> Uměnímilovní obyvatelé Teplic se nyní díky „dada" dočkali nejnovějšího evangelia umění a estetiky. […] Jedno je jisté: bude to mít jepičí život. […] Vyvolá se skandál, a tím se u všech probudí zvědavost, co ještě přijde. Nic dalšího však již nepřišlo. […] Musíme a smíme jim vytýkat, že vše je pustá hloupost, bez vtipu a bez důvtipu […]. S výjimkou „dadaistického poklusu Sixty-one-step", zdařilé karikatury úpadku moderního tance, nemá smysl zmiňovat jakýkoli bod programu.
> *Teplitz-Schönauer Anzeiger* 60, č. 48, 28. 2. 1920, s. 5.

> **Dadaistický večer v Teplicích** se proměnil v děsivé divadlo. […] Pokaždé se jim podaří podnítit diváky ke křiku, povyku a pískotu; úspěch představení je pak zaručen. Neboť člověk nemá co do činění s umělci, kteří se mohou cítit dotčeni nebo

rozčíleni nelibostí publika, nýbrž s obchodníky těžícími z posměšků diváků; propuknutí vzteku zklamaného publika tak neznamená narušení a konec představení, ale jeho vrchol. Neboť když diváci pískali a křičeli, začali i dadaisté pískat, hrát na svůj flašinet, zapnuli gramofon a „Dadasoph" Hausmann začal opět předvádět svůj odpudivý, kreténský tanec. […] Dadaisté označují svá bláznivá představení za reakci na děsivou směšnost válečného patosu, za popření všeho vážného, veškeré prolhanosti idealismu. Tím ale vskutku nejsou. Není to onen pronikavý výsměch, jemuž by člověk mohl rozumět tehdy, kdyby se postavil proti bezbřehé nesmyslnosti této války, proti tomuto nevýslovnému opojení šílenstvím, do něhož celý svět upadl. „Dada" však tím, čím předstírá, že je, ve skutečnosti není. Je to pouze – nebo se to každému alespoň musí tak jevit – darebný spolek obchodníků; dadaisté tak patří k (bohužel stále příliš početné) vrstvě parazitů […].

Freiheit. Sozialdemokratisches Tagblatt 23, č. 49, 28. 2. 1920, s. 3.

Dadaistický večer

Světoborně velký Oberdada, „vládce všehomíra, měsíce a hvězd", právě nepůsobil – působil spíše jako ctný obchodní rada, který dal sbohem světovému obchodu a raději vsadil na všeobjímající hloupost svých bližních. […] Obratnost, s níž docílili obvyklého povyku, nechala část publika, která se tím bavila, přijít si na své. Je však smutné, že totéž publikum, jež nadané básníky nechává hladovět a talentované hudebníky chřadnout, otevře ochotně své peněženky, aby ukojilo svou touhu po senzacích při šaškárnách tří smutných společníků,

> kteří svůj stoicismus zdokonalili do té míry, že ani proti výkřikům jako „všiváci, podvodníci, zloději" apod. nic nenamítají.
>
> Dr. B.-W.
>
> *Teplitzer Zeitung* 51, č. 49, 29. 2. 1920, s. 3.

Tak pravili tepličtí kritici ve svém chladném úsudku po historickém představení dadaistů v Císařských lázních.

Dadaistické turné poté pokračovalo v Praze, kde je čekalo mnohem ostražitější publikum; očekávání dosahovalo díky reklamě v novinách vrcholu. „Češi," pokračuje Huelsenbeck, „nám chtěli nabít, protože jsme naneštěstí byli Němci; Němci si vzali do hlavy, že jsme bolševici, a socialisté nám vyhrožovali smrtí a likvidací, protože nás považovali za reakční zhýralce."[59] Baader ztratil nervy a z turné utekl – spolu s polovinou textu vystoupení. Před představením byla *Plodinová burza* plná až po okenní římsy. Huelsenbeck s Hausmannem odvážně vystoupili na pódium. Hausmann popisuje, co následovalo:

> Bylo potřeba jisté odvahy, aby se člověk objevil před dvoutisícovým publikem, které hučelo již před začátkem vystoupení… Několik tuctů mužů vyšplhalo na pódium a začali nás bít. Natlačili mě na okraj pódia, až jsem spadl dolů. Mnoho lidí po mně šlapalo, měl jsem roztrhané kalhoty, rozbité brýle… Pak jsem zakřičel do publika: „Pro nás byla ta rvačka příjemnou masáží, ale pro vás ostudou!" – Začali jsme diskusi otevřenou komukoli v publiku.[60]

2. března vystoupili Hausmann s Huelsenbeckem před menším publikem v *Mozarteu*; 5. března se představili v Karlových Varech, kde se – jak napsal Huelsenbeck – mohli ujistit o tom, že *dada* je věčné a dosáhne nehynoucí slávy.[61]

Rok poté, co se setkal s oněmi třemi berlínskými dadaisty, se jejich teplický kolega dr. Hugo Dux oženil s Margarethe („Gretl") Neumannovou,

vídeňskou rodačkou; v teplické synagoze je oddal místní rabín dr. Friedrich Weiss. O patnáct měsíců později se jim narodil syn Henry. Tím Hugu Duxovi skončila mládenecká léta – a můžeme předpokládat, že to byl také konec jeho nočních pijatik s provokujícími umělci.

Co však schází z upomínek na dadaistické turné v Československu roku 1920, je fotografie Huga Duxe – žádnou se v archivech nepodařilo vypátrat. Nenašla se žádná jeho fotografie na úředních dokumentech, žádná fotografie z gymnázia, nikde není vyfotografován mezi svými kolegy z medicíny, spolu se svou rodinou či přáteli. Dochoval se nicméně alespoň výkaz o jeho vojenské službě z let 1906–1907, v němž je popsán následovně: vlasy: světlé (Lilly si jej pamatovala jako rusovlasého); oči: šedé; obočí: světlé; nos a ústa: souměrné; brada: oválná; obličej: podlouhlý; výška: 1,775 metru; měl vole; byl povahy veselé a dobromyslné; ve službě byl poslušný a snaživý. Byl „rodinně založený" a očkovaný. Velikost obuvi č. 8. Po roce byl propuštěn coby „invalida", nezpůsobilý vojenské služby, schopný však civilního zaměstnání.

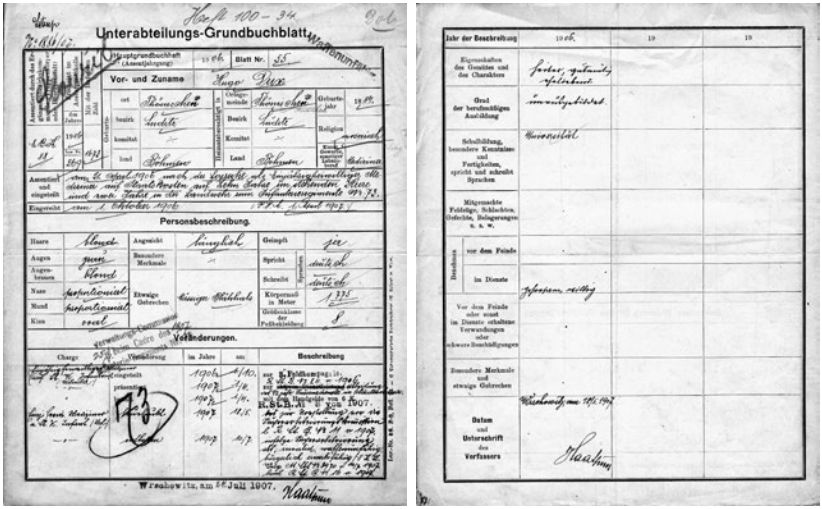
Unterabteilungs-Grundbuchblatt

Vor- und Zuname

Hugo Dux

Personsbeschreibung.

Veränderungen.

Jahr der Beschreibung

Kmenový list Huga Duxe zaznamenávající jeho službu v c. a k. rakouské armádě, 1906–1907

Útěk

Lze si představit Huga Stecklera, jak kráčí směrem k teplickému vlakovému nádraží, s novinami v ruce a s nějakým lechtivým románem v kapse kabátu, jak pokývne na Huga Duxe, spěchajícího ze své ordinace v Českobratrské ulici č. 1 na fotbalové hřiště (dr. Dux byl totiž sportovním nadšencem, jak ještě zjistíme), a člověka napadne, jestli při svých obchodních cestách do Prahy mohl zahlédnout jakéhosi vytáhlého muže s velkýma ušima na cestě do jeho kanceláře nebo na představení skupiny zkrachovalých herců jidiš divadla, s nimiž se spřátelil. Franz Kafka se neúčastnil dadaistických představení v Praze, pokud vím, měl se o nich ovšem dozvědět díky svému mladému známému, začínajícímu básníkovi Gustavu Janouchovi. Pro Kafku (či pro fiktivní postavu jménem „Kafka", neboť Janouch často líčí rozhovory, které se dost možná nikdy neuskutečnily) mělo být *dada* současně symptomem i nemocí. Nemoc člověk neporazí tím, že ji izoluje a potlačí její příznaky; člověk musí jít ke kořeni a tím kořenem byla ztráta víry: víry ve svět a v sebe sama. Jak, ptal se – podle Janouchova líčení – by jeden člověk mohl nalézt druhého, když ztrácí sebe sama? Jak by mohl člověk poznat svět v jeho velkolepé hloubce, za hluku a obviňování?[62] Totéž by se dalo říci o nebezpečí, jež hrozilo onomu vysněnému státu, který založil Tomáš Garrigue Masaryk. Neboť Československo, křehká nová země stvořená z naděje a humanismu, nemohla odolat tlaku dějin a vnitřních konfliktů: Češi, Němci a Maďaři zápasili jedni s druhými a jiná skupina, ani úplně Češi, ani Němci, kteří o sobě přemýšleli jako o jedněch či druhých nebo ani o jednom nebo o obou: Židé. A Kafka svým životem i analýzami svého vnitřního života ukazuje tyto tlaky a zápasy: „Co mám společného se Židy?" napsal Kafka. „Mám stěží něco společného se sebou".[63] Československý Žid se mohl cítit jako občan moderního státu, s knihou Rilka či Hölderlina pod svou stolní lampou, ale – ať už vědomě či nevědomě – nesl svůj osud, který byl nevyhnutelný. Staré pražské židovské ghetto bylo na přelomu století srovnáno se zemí; nezbylo po něm téměř nic než část historických synagog,

část hřbitova a stará radnice; pro Kafku však stále přežívalo. „V nás ještě stále žijí", měl podle Janoucha říci, „temná zákoutí, tajuplné průchody, slepá okna, špinavé dvory, hlučné hospody a zamčené hostince. Chodíme širokými ulicemi nově postaveného města. Naše kroky a pohledy jsou však nejisté. Uvnitř se chvějeme tak jako ve starých nuzných uličkách."[64] Pokud si toho asimilovaní Židé v Československu nebyli vědomi, dějiny jim měly předvést, že ghetto nebylo ve skutečnosti pouze zvnitřněným fragmentem minulosti, ale železnou branou, která se před nimi měla uzavřít. Nestalo se to však bez varování. Nejpozději v roce 1899, v případě krvavého obvinění z rituální vraždy, jež bylo vzneseno proti židovskému tulákovi Leopoldu Hilsnerovi. Tomáš Garrigue Masaryk, budoucí československý prezident, téměř jako jediný mezi předními intelektuály, proces s Hilsnerem kritizoval. V roce 1918 byl Hilsner omilostněn; obhájce údajné Hilsnerovy oběti se stal pražským starostou, později primátorem. V polovině listopadu 1920 mohl Kafka ze svého okna pozorovat, jak se v Praze četnictvo připravuje na zásah proti antisemitským výtržníkům.

S nástupem Adolfa Hitlera na pozici říšského kancléře v roce 1933 se smyčka kolem německých Židů začala stahovat. Na podzim roku 1935 byly zavedeny Norimberské zákony. Němci, na které se Češi kdysi dívali, jak přecházejí hranice se svými horolezeckými holemi a směšnými klobouky přinášeli nyní nacistickou propagandu a požadavky na *Lebensraum*. V Čechách jeden výstřední učitel tělocviku jménem Konrad Henlein založil svou vlastní stranu podporovanou nacisty – tu, která měla vyhrát volby a stát se jednou z nejsilnějších v československém parlamentu.

Od poloviny třicátých let se vlna židovských uprchlíků začala přelévat přes hranice z Německa. Pašování byla v severních Čechách stará a osvědčená tradice, nyní však byli kontrabandem lidé. Přicházeli přes hranice do Soběslavi, mnozí pouze s oblečením, které si nesli na zádech, a s chatrnými kufry. Jelikož tyto trasy díky svým cestám za obchodem znal, stal se Hugo Steckler důležitým kontaktem. Synové rolníků, od nichž kupoval dobytek, byli strážci hranic a dostával od nich upozornění, když byla nějaká skupina uprchlíků zatčena. Hugo Steckler shromažďoval peníze, aby je

mohl vykoupit. Z uprchlíků se stal proud, který mohlo Československo stěží zvládnout, a samotní Židé byli varováni, když se od nich odvraceli, od těchto „cizinců" s jejich přízvukem, chudobou, starými zvyky. I Stecklerovi se trochu smáli lidem z Haliče a Ruska, kteří přišli do země jako uprchlíci během první světové války.

Někdy v roce 1936 nebo 1937 potkala Lilly Stecklerová na oslavě v Sobědruhách nebo v nějaké vesnici poblíž sportovně oblečeného inženýra, o deset let staršího než ona, který spolu se svým starším bratrem vedl v nedalekém městě pletařský podnik. Jeho jméno bylo trochu jako onen kufr polepený nálepkami ze všech cest, na něž se onen zádumčivý chlapec s houslemi vydal od té doby, co se roku 1906 narodil jako Moiše v mnohojazyčném městě Černovice v Bukovině. Poté, na německé technické škole, se z něj stal Moritz, Maurizio, když pracoval pro textilní firmu v Miláně, poté Moiše nebo Moritz v Palestině, kde se však rodinnému podniku nedařilo; nyní, v Sobědruhách, opět Moritz. Vystřídal ještě dvě další jména: Morris v Londýně a konečně, ve Spojených státech, Maurice. Moritz Fallenbaum se připojil ke svému staršímu bratrovi v Krupce, kam přišel jeho bratr v roce 1936 poté, co byl nucen zavřít svou továrnu v Saské Kamenici. Jeho známost s Lilly Stecklerovou pokračovala i v Praze, kam se Lilly přestěhovala, aby studovala módní návrhářství (často ji napomínala její spolubydlící, její zodpovědná starší sestra, která tehdy pracovala pro Obchodní komoru, kvůli pozdním hodinám, kdy se obvykle vracela), i v Karlových Varech, kde jednou přes léto pracovala v butiku jednoho pražského dámského krejčího.

Poté, 30. září 1938, rozhodly v Mnichově v brzkých ranních hodinách Francie, Itálie, Německo a Anglie o osudu Sudet. Neville Chamberlain byl v Londýně uvítán jako hrdina, který přináší mír. Na podzim Moritz Fallenbaum telefonoval Lilly z obchodní cesty do Anglie, že musí utéci.

Znamení byla neomylná: v šanovské střední dívčí škole, kde rabi Weiss učil, slyšel křesťanské dívky veřejně zpívat *Píseň Horsta Wessela*. Když ho potkaly, již ho nezdravily. Na setkání dobročinného spolku mladých v Teplicích pronesl místní nacista útočnou řeč, v níž požadoval reorganizaci

výboru tak, aby z něj byli vyloučeni Židé. Sociálnědemokratický starosta odstoupil a rabi Weiss ho následoval. Kníže Clary, potomek knížete, v jehož zahradách se procházeli Goethe a Beethoven, vyjádřil – hluboce zahanben – rabimu Weissovi svou vděčnost za jeho přínos charitě a litoval, že nemůže zůstat. Rozloučili se podáním rukou. Každý Žid, který mohl, si sbalil vybavení domácnosti a zboží ze svého obchodu a přestěhoval se do Prahy, vstříc nadcházejícímu teroru. Na podzim se rabi Weiss, který také opustil svůj dům a s rodinou se odstěhoval do Prahy, vrátil do Teplic, aby oslavil Jom kipur. Dveře velké synagogy byly pošpiněny svastikou. Uvnitř, kde se dříve scházely tisíce, stálo pouze sto padesát či dvě stě věřících. „Později," napsal rabi Weiss, „jsme zjistili, že Bůh před námi uzavřel brány modlitby, že slova, která jsme četli o Jom kipuru, nářek nad zničením chrámu a nad úpadkem všeho lesku a všech hodnot jsme pronášeli jen sami k sobě."[65] 11. listopadu přinesl londýnský týdeník *The Jewish Chronicle* zprávu, že všechny posvátné předměty byly z teplické synagogy přemístěny do místního muzea jako připomínka „židovské nadvlády nad městem před nástupem současného režimu".[66]

5. listopadu 1938 přinesl *Prager Tagblatt* v rubrice *Rodinné zprávy* krátké oznámení:

FAMILIEN-NACHRICHTEN

Vermählung. Ing. M. Fallenbaum, Prag—London, Lilly Steckler, Soborten—Prag, Vermählte.

8814

Svatba. *Ing. M. Fallenbaum, Praha – Londýn, a Lilly Stecklerová, Soběduhy – Praha, byli oddáni.*[67]

Když má žena spatřila zprávu, kterou nám předal Jiří Soukup, přepadl ji pocit smutku. Právě v těch malých černých písmenech onoho oznámení byl skryt onen druh důkazu, který v sobě obsahuje celý příběh ztráty. Svatba se

odehrála o dva dny dříve. Moritz Fallenbaum hned poté odjel do Londýna a Lilly ho následovala o několik dní později. Lilly v té době nebylo ještě ani 22 let. S pocitem viny vzpomínala, že v té době cítila především vzrušení z nového manželství a z cesty do nové země. Její matka se na ni přišla podívat, když vlak zastavil v Teplicích. Řekla Lilly, že její otec je nemocný a nemůže přijít. Byla to lež: byl zadržen Němci. Lilly své rodiče již nikdy nespatřila.

Zapomnění

Byla zde šance, že bych – s Jiřího pomocí – mohl nalézt dr. Huga Duxe takového, jak zůstal uchován v paměti a vzpomínkách jeho žijících příbuzných. Objevila se například zajímavá podobnost se jménem, které jsem našel při hledání na internetu na samém počátku pátrání: jistý dr. Peter Hugo Dux, který v roce 1976 dokončil studia medicíny na Univerzitě v Torontu; mluvil plynně anglicky a německy… Duxových je však na světě mnoho – proč by měli být potomci Huga Duxe k nalezení právě v Kanadě? Nebo tam skutečně byla jakási spřízněnost? Na můj dotaz mi však nepřišla žádná odpověď.

Poté se objevilo něco, co se zdálo být snad i reálným spojením. Ruth a já jsme byli ještě v Teplicích, když nám Jiří napsal, že se mu možná podařilo najít jednoho z příbuzných dr. Duxe: Simonu Duxovou, učitelku z Kralovic, města ležícího přibližně třicet kilometrů severně od Plzně. Jiří jí volal a Simona Duxová mluvila o tom, že by se se mnou ráda osobně setkala; dokonce zde byla šance získat rodinnou fotografii příbuzných Huga Duxe. Tím to však skončilo. Simona Duxová již neodpovídala na maily ani nezvedala telefon. Bylo to, jako by se propadla do země, říkal Jiří.

Do země se Simona Duxová asi nepropadla, nicméně nesla v sobě buď své vlastní vzpomínky či vzpomínky svých přátel a příbuzných na dobu ne tak vzdálenou, kdy člověk musel i ta nejnevinnější tajemství střežit před kýmkoli neznámým. Připomínky komunistického Československa

jsou k nalezení po celé zemi v podobě strohých jednotvárných staveb, které nahradily chátrající domy z období *belle époque*, a šedivých dělnických čtvrtí. Jsou zde také vzpomínky na odposlouchávané telefony, na státem řízené sledování, na lidi, kteří byli znenadání vyhozeni z práce – nebo se jim stalo ještě něco horšího. Jistě zůstaly i vzpomínky na neznámé lidi, kteří zčistajasna zavolají a ptají se na příbuzné. Snad měla Simona Duxová jisté pochybnosti – nebo jí je někdo nasadil do hlavy. V jednom ohledu jsme však měli štěstí: že tam stopa doktora Duxe nekončila.

Stopa nás nakonec zavedla na teplický židovský hřbitov. Koho by bylo napadlo, že tento veselý a dobromyslný člověk se zrzavými (či možná světlými) vlasy zemře tak mladý? Hřbitov obestavěný zdí byl klidným místem s obřadní síní a hroby teplických Židů. Procházeli jsme mezi náhrobky, na nichž byla jména povědomá mé ženě: Kohnerovi, Getreuerovi, Blochovi. Na památku těch, kteří zahynuli v táborech a jejichž těla byla zasypána v masových hrobech, byly vysazovány stromky, na nichž byly v plastových pouzdrech umístěny nápisy na papíře, jež připomínaly jména těch, na něž jejich příbuzní nechtěli zapomenout. Tehdy jsme ještě nevěděli, že muž, jehož hledáme, ležel celou dobu přímo pod našima nohama. Teprve když jsme se vrátili do Spojených států, dozvěděli jsme se, že Jiří zjistil, že Hugo Dux zemřel 24. ledna 1932; správci hřbitova našli jeho hrob. Nakonec to tedy byla smrt dr. Duxe, která nám pomohla lépe pochopit příběh jeho života.

Nápisy na náhrobku dr. Huga Duxe jsou vyryty v hebrejštině i němčině. Hebrejský nápis praví: „Zde odpočívá náš učitel a pán Joel Dux, 16. tevetu 692. Nechť je jeho duše pojata do svazku živých." Německý nápis říká: „Jen jedinkrát jsi nás zarmoutil: když jsi nás navždy opustil." Na vrcholu náhrobku je vyryt symbol podaných rukou, zednářský symbol. Pod ním nacházíme obrys konvice na podnosu, což značí, že *Joel Dux* pocházel z kmene Levitů.[68]

Když nyní znal datum úmrtí dr. Duxe, mohl se Jiří pustit do hledání jeho nekrologu v teplických novinách z oné doby – našel následující:

MUDr. Hugo Dux zemřel

Včera večer – pro mnohé překvapivě, pro blízké však bohužel nikoli – v nemocnici zesnul pan MUDr. Hugo Dux, známý teplický lékař. Dlouhodobá nemoc a operace předčasně přemohly tohoto muže, který pomohl tisícům, jenž vytrhl tolik nemocných ze spárů smrti, tohoto muže, jehož vnější vzhled vždy vyzařoval sílu a zdraví. Odešla s ním ozdoba lékařského stavu – a asi neexistuje nikdo, kdo by jeho smrti upřímně nelitoval, neboť neměl žádné nepřátele, nemohl je mít. Jeho povahu lze snadno popsat: byl to *skvělý* člověk, šťastná povaha s obdivuhodně dobrým charakterem, jímž si naklonil lidi, kteří ho poznali blíže. Jeho vyrovnaná povaha sama působila jako vyvažující prvek – a kdykoli byl přizván k radě, poskytl radu jako upřímný muž. Jaký byl člověk, takový byl i lékař. Jako diagnostik, stejně jako chirurg, byl znám daleko za hranicemi Teplic. Byl to ovšem také *dobročinný* lékař: velký je počet chudých, jimž poskytl své život zachraňující umění, aniž by se ptal, jestli za to dostane víc než slova díků; těmi to však neskončilo: jeho srdce nedokázalo uzdraveného člověka, kterému již nic nezůstalo, jednoduše opustit, dál mu pomáhal a nosil mu dary. Kdokoli dr. Duxe poznal i jen z doslechu, lituje jeho příliš brzké smrti. Dobře známé jsou jeho zásluhy o sportovní život v Teplicích, které jsou vyzvednuty na jiném místě tohoto listu. Dr. Dux, který byl vždy příznivcem družnosti, žil v oněch dnech, kdy mu zdraví již přestávalo sloužit, v ústraní, a lidé se po něm v poslední době stále častěji ptali, neboť ho ve společnosti postrádali. Jeho těžce zkoušené choti a malému synkovi, který chodí ještě do školy, přicházejí nejhlubší a nejupřímnější projevy soustrasti ze všech stran. – Pohřeb se bude

konat v úterý 26. tohoto měsíce o půl čtvrté odpoledne na židovském hřbitově.

Přátelé předčasně zesnulého navrhli zřízení fondu, který by se na věčnou památku zemřelého měl jmenovat *Fond dr. Huga Duxe*; příspěvky darované fondu prosíme posílat ke správě a užití Spolku obchodních cestujících v Teplicích-Šanově, jejichž byl zesnulý spolkovým lékařem.[69]

Byl to pravděpodobně zápal plic ve spojení se zánětem pohrudnice, které se objevily po operaci, již dr. Dux podstoupil přibližně koncem roku 1931 či na začátku roku 1932, a které vedly k jeho předčasné smrti. Unikl tak příchodu nacistů, táborům, sám možná unikl smrti, která dopadla na mnoho členů jeho rodiny a přátel. Kromě všech svých příbuzných po sobě zanechal také svou mladou ženu Gretl a svého malého syna Henryho. Jaký byl jejich osud?

28. října 1938 se Markéta Duxová, „vdova po lékaři, spolumajitelka domu v Teplicích-Šanově, nemajetná, která nebyla dosud nikdy trestána", dostavila na policejní stanici v Praze, aby se doznala, že policii nenahlásila své nové pražské bydliště, neboť „byla v kanceláři pro uprchlíky z okupovaného území nesprávně informována".[70] Dostala pokutu dvacet korun. Méně než rok a půl poté, v dubnu roku 1940, odeslala teplická zdravotní pojišťovna pražskému Policejnímu ředitelství dotaz ohledně Grete Duxové; dostalo se jí odpovědi, že dotyčná se 3. června 1939 odhlásila do Londýna a „od té doby se do Prahy nevrátila". Podařilo se jí tedy utéci, stejně jako jejímu sedmnáctiletému synovi. Možná se v Londýně scházeli s Morrisem a Lilly Fallenbaumovými v *Lyons Corner House*, kde se setkávali exulanti z Československa, aby si vyměňovali nové zprávy a drby a pročítali válečné zprávy v novinách. Většina příbuzných Huga Duxe takové štěstí neměla: jeho nevlastní matka Emma, jeho bratři Arnold a Gerold zahynuli v Lodži, Treblince, Osvětimi. Jeho bratr Robert – obchodní cestující – žádal o vystavení „vysvědčení zachovalosti", aby se mohl vystěhovat do Šanghaje; zdá

se však, že pas mu nebyl vydán, možná nenašel ani dostatek prostředků na cestu – zahynul v Lodži v roce 1942. Jeho nevlastní sestra Erna Klauberová byla v roce 1942 spolu se svým manželem zastřelena ve vlaku, který mířil do jednoho z táborů. Historie rodiny Duxových je plná podobných osudů.

Mezi dr. Duxem a těmi, kterým se podařilo přežít, leží velká propast smrti, řeka zapomnění. Pokus o vyhlazení Židů byl zločin, nepopsatelný zločin; v určitém smyslu byl však větším zločinem pokus zničit jejich jednotlivé životy, jejich příběhy a naše vzpomínky na ně úplně a bez rozdílu – vymazat je odstraněním jakékoli rozmanitosti. Věřící tak zemřeli společně s ateisty, komunisté se sionisty, poctiví s nepoctivými, ti, kdo zapomněli své modlitby spolu s těmi, kteří se modlili za rozbřesku i za soumraku, ti, kdo měli mnoho co nabídnout s těmi, kteří toho ostatním mnoho nenabídli, staří spolu s dětmi. Všechny je smetl proud zapomnění.

Hugo Steckler byl vůdčí osobností židovské obce v Sobědruhách. Když Lilly odjela do Anglie, byl již zpátky ve vězení, kam se dobrovolně vrátil, aby pomáhal svým lidem. Přeživší později vzpomínali, že v Terezíně rozděloval pomoc a snažil se lidi uchránit před jistou smrtí v místní nemocnici. Hedy Stecklerová jej záhy následovala. Všechny tři sestry Franze Kafky zemřely v koncentračních táborech. Karel Čapek zemřel v roce 1938, několik měsíců po *mnichovské zradě*. „Přestal jenom dýchat a přestal jenom žít", napsala Milena Jesenská. „Chcete-li, věřte si, že zemřel na bronchitidu a zápal plic."[71] Jeho starší bratr Josef se dožil příchodu nacistů do Prahy. Zemřel roku 1945 v Bergen-Belsenu. V jednu dobu byl satiriku a humoristovi Karlu Poláčkovi přidělen úkol cestovat po celém Československu a vytvářet seznam a shromažďovat svitky tóry a chrámové vybavení ze synagog. Polomrtvý hlady, se žlutou hvězdou na kabátě potkával všude Židy i nežidy, kteří mu nosili jeho knihy a žádali jej o podpis. Své ženě do Prahy napsal – nepochybně přitom vzpomínal na hovory, společnost a dobrou kávu při setkáních *pátečníků* u Karla Čapka –, že jedinými místy, kde se nyní mohou setkávat židovští intelektuálové, jsou Židovská obec a hřbitov. Poté byl i on deportován a nakonec zemřel roku 1945 v táboře v Glivicích.

Ze společnosti, která se scházela v kavárně Arco, se některým podařilo utéci ještě včas, jiným nikoli, další se rozhodli zůstat. Maxi Brodovi se podařilo dostat se do Palestiny – i s kufrem plným cenných rukopisů jeho přítele Franze Kafky. Dramatik Paul Kornfeld zemřel v Lodži. Franz Werfel se dostal do Spojených států, stejně jako průkopník filmové avantgardy Hans Janowitz. Willy Haas skončil v Bombaji, kde pokračoval v psaní scénářů; nakonec, dlouho po válce, zemřel v Německu. „Znalec" Ernst Polak se dostal do Anglie. Jeho bývalá žena Milena Jesenská, adresátka Kafkových niterných dopisů, přežila své bohémské mládí a na čas se pro Čechy stala silným hlasem svědomí. Zemřela, jako statečná účastnice odboje, v koncentračním táboře v Ravensbrücku. Ani Ervín Schulhoff se nevrátil z tábora, kam byl odvlečen nikoli jako Žid, ale jako komunista – předtím se totiž přiklonil ke komunismu a socialistickému realismu; část *Komunistického manifestu* dokonce zhudebnil. V Terezíně jeho kolegové dál skládali, orchestry hrály, vyhladovělí muži, ženy a děti účinkovali v představeních, skládali básně, účastnili se sportovních utkání v děsivé parodii životů, jež kdysi žili – to vše se mělo dít pro dobro světa, který nechtěl vědět, co se skutečně děje, dokud nebylo příliš pozdě.

Člověk prochází opuštěnou pevností onoho děsivého místa, kasárnami a sprchami, kolem šibenice, po prázdném cvičišti, a je udiven puntičkářskými záznamy nacistických dozorců, záznamy o příjezdech a odjezdech vlaků, rozdělení mužů, žen a dětí do kasáren – záznamy o těch, jež se jejich věznitelé chystali zabít. Nacisté si tyto záznamy vedli téměř až do konce – i tehdy, když bojovali na třech frontách a jejich armády se hroutily –, stále puntičkářsky zaznamenávali, plánovali, rozdělovali vagony a transporty. Nacisté totiž neměli v úmyslu porazit Židy, podrobit si je, „dát jim co proto", „srazit jim hřebínek" anebo je prostě okrást. Je zřejmé, že všechny tyto puntičkářské záznamy, armády úředníků, kteří je zapisovali, vojáci určení k ostraze táborů a skladů, k plánování transportů a dohledu nad krematorii, byli součástí řešení metafyzického problému.

Snažili se zastavit běh dějin a nakonec je nechat úplně zmizet, odstranit Židy ze světa etických zákonitostí. Právě to byl důvod, proč nacisté ve své zpupnosti shromáždili všechna chrámová svítidla a proslulé svitky

tóry: aby mohli zřídit muzeum, které by sloužilo jako hrobka zmizelého národa.

Pokud jde o dadaisty, kteří přijeli do Teplic onoho osudového dne roku 1920, *Dadasoph* Raoul Hausmann se vrátil do Berlína, kde jej v roce 1931 zastihla Hannah Höchová – a zjistila, že žije ve třech spolu se svou židovskou ženou Hedou Mankowiczovou a s ruskou exilovou spisovatelkou Verou Broido (která mu občas stála modelem) v Charlottenburgu. Mezitím se stal oblíbeným fotografem, který rád dával najevo, co vše si může dovolit pořídit. Před nacisty utekl spolu s oběma ženami na Ibizu, potom se ještě jednou vydal do Československa, odkud v roce 1938 utekl do Peyrat-le-Château (poblíž Limoges), kde spolu se svou ženou přečkal v ilegalitě válku. Dál psal o *dada*; zemřel roku 1971. *Oberdada* Johannes Baader se také vrátil do Německa; na základě svého titulu „prezidenta Země a všehomíra" se ucházel o to, aby mohl v Bauhausu učit spolu s Walterem Gropiem, ale jeho žádost byla zamítnuta. Zdá se, jako by se potom ze světa umění zcela vytratil; zemřel roku 1955 v bavorském Adldorfu.

Reportéři rubriky „Talk of the Town" magazínu *The New Yorker* objevili v roce 1945 „Weltdada", tělnatého a dobře vypadajícího, s lehkým německým přízvukem, v kanceláři vyzdobené vlastními fantaskními obrazy. Z Richarda Huelsenbecka se stal dr. Charles R. Hulbeck, psychoanalytik z Manhattanu. Během bouřlivých dadaistických let, když právě nepsal *bruitistické* básně a bláznivé manifesty, nenápadně pokračoval ve svých studiích medicíny a získal lékařský diplom. Poté, co utekl z Evropy, oživil v New Yorku – pod vedením Karen Horneyové, další německé emigrantky – svůj zájem o psychoanalýzu a nastoupil dráhu dobře placeného a pohodlného (nebo možná ne až tak pohodlného) newyorského profesionála. Mccarthyovská éra s sebou přinesla nevítaný dohled FBI: jeden z Hulbeckových pacientů totiž odhalil, že Hulbeck je ve skutečnosti dadaistou Huelsenbeckem, a po určitou dobu žil ve strachu, že bude vyhoštěn. Nicméně to přečkal, dobře se mu dařilo a dál organizoval dadaistické výstavy a retrospektivy a psal o *dada*. Začal malovat.

> Po válce jsem přinesl *dada* zpět do Německa. Zvěstoval jsem konec staré německé oddanosti militarismu a namyšlenému měšťáckému vkusu. Zároveň jsem v té době chodil na Berlínskou univerzitu a vystudoval psychiatrii a psychoanalýzu a v Berlíně jsem vedl praxi, dokud jsem neopustil zemi.[72]

Během svého pobytu v Německu – pokračoval Huelsenbeck (nyní již Hulbeck) – napsal patnáct knih esejů, beletrie a poesie, které byly pranýřovány v novinách SS a nakonec určeny ke spálení. Když přišel do Spojených států, změnil si jméno, aby se americkým jazykům dobře vyslovovalo. Ukázal na některé obrazy na stěnách své ordinace.

> „Stejně jako všechny mé obrazy vycházejí i tyto z imaginace: lvi na lovu, ohniváci, býčí zápasy, krajiny s pelikány. Jsou velké a poněkud divoké – někdy si mí pacienti dokonce myslí, že je maluji jen proto, abych je děsil. Ale ne," řekl dívaje se na obraz hory ztvárněné v podobě obra spícího pod oblohou plnou mraků a lidských očí, „považuji je za výtvory zcela celistvé osobnosti."[73]

Nakonec Richard Huelsenbeck ve Spojených státech, jimž tolik dlužil, jak říkal, nezůstal a přestěhoval se do švýcarského Minusia v kantonu Ticino, kde se dříve zotavovalo mnoho z curyšských dadaistů a kde zemřel jeho přítel Hugo Ball. Sám Huelsenbeck zemřel roku 1974. Na rozloučenou prohlásil, že chce být hippie v dobře padnoucím obleku, nonkonformista žijící pohodlným měšťanským životem – možná trochu jako jiný lékař, který o více než padesát let dříve strávil večer s ním a s jeho dadaistickými kolegy a mezi svými diplomy se mohl pyšnit jedním, který si na zeď jistě nepověsil: vrchní dadaista celého Československa.

Člověk by mohl zapomenout jména oněch dadaistů, kteří se scházeli v curyšském kabaretu *Voltaire*: jména Huelsenbecka a Hannah Höchové, jména Marcela Janca, Tristana Tzary, Raoula Hausmanna, Johannese Baadera, Sophie Taeuberové, Emmy Henningsové a jméno onoho pozoruhodného muže Huga Balla. Nicméně, ať už je to ku prospěchu či nikoli – a domnívám se (navzdory mému pochopení pro výhrady teplických kritiků), že to ku prospěchu je –, má jejich projekt stále ohlas. Neboť dějiny nezapomenou ani na další dadaisty: Marcela Duchampa – a snad ani na George Grosze, Maxe Ernsta, Hanse Arpa, Johna Heartfielda či Američana Mana Raye. Zapomněly však – až na onu krátkou zmínku – na Huga Duxe, ono subtilní spojení s mou vlastní rodinou. Takové okamžiky mají ovšem nedocenitelnou hodnotu. Onen večer představuje samozřejmě pouze drobnou epizodu: v kontextu dějin lidstva se nám návštěva tří dadaistů v jednom provinčním českém městě ztrácí před očima a mizí v propadlišti dějin, mění se v drobnou tečku, nepatrný světelný bod, kolem nějž se – navzdory temnému přílivu zapomnění – soustřeďují další body: středostavovská rodina, jejímž byl Hugo Dux lékařem, životy těch, kteří přežili, i těch, jimž se to nepodařilo. Franz Kafka, který byl – podobně jako Hugo Dux – ušetřen smrti v Terezíně či Osvětimi (na rozdíl od svých tří sester a velké části jejich rodin), napsal kdysi povídku *Zpěvačka Josefína aneb Myší národ*. Josefínu nenazývají zpěvačkou kvůli silnému či dokonce sladkému hlasu (její hlas je slabý a křehký), ale proto, že zpívá písně o svém národu: o lidech, o jejich životech a útrapách, které je spojují. Právě tímto způsobem jsme – jsme-li vůbec něčím – nositeli příběhů našich rodin. Proti přílivu času a dějin jsou však tyto příběhy příliš křehké a chatrné. Z dětí na oné fotografii Stecklerových a Blochových, pořízené přibližně v době, kdy oni dadaisté přijeli do Teplic, zůstaly v roce 1945 naživu pouze Lilly, Trude a jejich sestřenice Vali. Mladý Ernst, který byl tak zdravý a plný života, zemřel v koncentračním táboře. Byla to Vali, tak neduživá a plačtivá, jež přežila. Lilly, jak jsme již odhalili, utekla do Anglie. Trude, která si vzala místního povaleče ze Sobědruh, se dostala do Palestiny ještě předtím, než přišel onen temný příliv. Teprve po válce se Lilly a Morris dozvěděli o osudu svých rodin: Hugo Steckler zemřel roku 1943 v Terezíně,

jeho žena Hedy Blochová Stecklerová zahynula v Osvětimi o rok později. Jak blízko byly jejich příběhy – tenké nitky, které drží rodinu pohromadě a jež jsou z minulosti roztaženy do budoucnosti – tomu, aby byly zcela přetrženy.

Kde se mám zastavit v příběhu dr. Huga Duxe? Již jsme odhalili, že jeho žena Gretl a jejich syn Henry utekli do Anglie. V záznamech pražského Vojenského historického archivu Jiří zjistil, že Henry Dux v roce 1943 vstoupil do československé exilové armády – poté, co v Británii vystudoval vysokou školu a stal se textilním inženýrem. Po válce zůstal spolu se svou matkou v Británii, kde také získali občanství. Záznam v pražském Archivu bezpečnostních složek obsahoval informaci o tom, že jistý Jindřich (Henry) Dux v roce 1959 „žádal o potvrzení, že bojoval za druhé světové války v československé armádě na Západě"; je uveden jako „pojišťovací úředník firmy Sun Life Assurance Company of Canada"; žil v Montréalu.[74] (Mohlo by zde tedy být nějaké spojení s oním dr. Peterem Hugem Duxem, jehož jsem našel při hledání na internetu na samém počátku pátrání?) Přežili i další příbuzní dr. Huga Duxe, vzdálenější příbuzní. Gertrude Wernerová, neteř jeho nevlastní matky Emmy, žila v New Yorku. Hana Duxová, manželka jeho bratra Arnolda, také přežila a žila v Izraeli. Mám se pokoušet vypátrat ony příbuzné nebo jejich potomky, kteří by mohli být stále naživu? Mohl bych o nich vytvářet příběhy, mohl bych o nich – s Jiřího pomocí – nalézt nějakou informaci, fotografii, zmínku v novinách. Jednoho dne mi možná Simona Duxová pošle zprávu, která by snad mohla objasnit osud některých z nich.[75] Nebo by se mohlo Jiřímu nějakým zázrakem podařit nalézt ve sklepení nějakého muzea jeden z oněch dadaistických obrazů, jež Hugo Dux možná vytvořil, nebo by se nějaká jeho fotografie mohla objevit v rodinném albu některého z jeho příbuzných. Pro tuto chvíli však k příběhům těch, kteří se zachránili, i těch, jimž se to nepodařilo, můžeme dodat pouze další malý příběh: příběh o dr. Hugu Duxovi z Teplic-Šanova a položit kamínek na jeho hrob.

Hrob Huga Duxe na teplickém židovském hřbitově

1 Legenda praví, že když v onom parku potkali jistou aristokratickou společnost, servilní Goethe se začal spěšně uklánět, zatímco plebejský Beethoven – s kloboukem naraženým do čela – kolem nich prošel bez jediného pokývnutí hlavou. Právě během svého pobytu v Teplicích napsal Beethoven *Sedmou symfonii*.
2 Christoph Kramer, *Soborten – Eine kleine Dorfgeschichte*, in: *Teplitz-Schönauer Anzeiger* 97, č. 23, 5. 12. 1958, s. 4.
3 Tamtéž.
4 I. Hilel Herzl, *Geschichte der Juden in Soborten*, in: Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart I*, Brünn – Prag: Jüdischer Buch- und Kunstverlag 1934, s. 601–607 <http://www.hugogold.com/bohemia/soborten.pdf>.
5 Tamtéž, s. 601.
6 Christoph Kramer, *Soborten – Eine kleine Dorfgeschichte*, in: *Teplitz-Schönauer Anzeiger* 98, č. 1, 5. 1. 1959, s. 4.
7 I. Hilel Herzl, *Geschichte der Juden in Soborten*, s. 602.
8 *Soborten*, in: Isidore Singer – Cyrus Adler et al. (eds.), *The Jewish Encyclopedia*, New York: Funk and Wagnalls 1901–1906 <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/13820-soborten>.
9 Tamtéž.
10 Po dlouhou dobu nesměli být v Drážďanech Židé pohřbíváni.
11 Friedrich Weiß, *Erinnerungen aus meinen letzten Amtsjahren in Teplitz-Schönau*, in: Wilma Iggers (ed.), *Die Juden in Böhmen und Mähren. Ein historisches Lesebuch*, München: Beck 1986, s. 346. Viz úplný rukopis: Friedrich Weiss, *Hitler vor den Toren. Erinnerungen aus meinen letzten Amtsjahren in Teplitz-Schoenau 1933–1938* (Leo Baeck Institute New York, ME 679, MM 80) <http://digital.cjh.org/webclient/DeliveryManager?pid=555139>.
12 V důsledku série dekretů vydaných prozatímním prezidentem Edvardem Benešem v květnu 1945 byl majetek československých Němců a Maďarů vyvlastněn; byli podrobeni nucenému vystěhování. Odhaduje se, že do roku 1946 byly vysídleny tři miliony Němců; tisíce z nich zahynuli. Viz Derek Sayer, *The Coasts of Bohemia. A Czech History*, Princeton – Chichester: Princeton University Press 1998, s. 242n.
13 Tristan Tzara, *Conférence sur dada*, in: *Merz* 2, č. 7, leden 1924, s. 69 <http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/merz/7/>.
14 „Jakkoli to dnes může znít zvláštně, demokracie byla katastrofou pro Židy, jimž se v liberálních autokraciích dařilo […]. Společnost ovládaná většinou přinášela nové a nebezpečné výzvy: Židé nejenže se nyní stali příhodným politickým terčem, ale postupně přicházeli i o stále méně účinnou ochranu ze strany královské či císařské loutky. Aby tuto bouřlivou přeměnu přečkali, museli se Židé v Evropě buď zcela vytratit, nebo změnit pravidla politické hry. Z toho pramení příklon Židů – narůstající v prvních desetiletích dvacátého století –k nedemokratickým podobám radikálních změn, doprovázených důrazem na podružnou roli náboženství, jazyka či národnosti“ – Tony Judt – Timothy Snyder, *Thinking the Twentieth Century*, New York: Penguin 2012, s. 19.
15 Hugo Steckler se narodil v Sobědruhách jako syn Bernharda Stecklera, obchodníka s koňmi, který pocházel z Údlic, a jeho ženy Kláry, pocházející ze Sobědruh. Hugova žena Hedwig („Hedy“) přišla z Dešenic, odkud pochází rodina Blochových.
16 I. Hilel Herzl, *Geschichte der Juden in Soborten*, s. 606.
17 Když její syn Richard Fallenbaum vyklízel po Lillyině smrti její byt, našel členskou průkazku do sionisticko-socialistické organizace pocházející z raných čtyřicátých let; přečkala

s ní všechna stěhování. Lilly Stecklerová v Anglii i Spojených státech přispívala a získávala prostředky na podporu izraelských institucí. Její celoživotní oddanost hodnotám sociální spravedlnosti a její úsilí o prosazení liberálních zákonů ve Spojených státech svádějí k úvahám nad tím, že by byla hluboce znepokojena směrem, jakým se dnes sionismus v Izraeli ubírá.
18 Jakob Ludwig Heller, *Längst vergessene Begebenheiten aus Alt-Österreich. Erinnerungen. Aufgezeichnet mit Weisheit und jüdischem Humor*, ed. Antonie Neumann, Horitschon: Novum 2001, s. 201.
19 Richard Huelsenbeck, *En avant Dada. Eine Geschichte des Dadaismus*, Hannover – Leipzig – Wien – Zürich: Steegemann 1920, s. 37n <http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/en_avant_dada/>.
20 Lilly – jako správný liberál: „A ještě něco ke Kissingerovi: *Neznáším* lidi s přízvukem."
21 Ludvík Kundera, *Dada v Čechách a na Moravě* <http://www.pwf.cz/rubriky/dalsi-projekty/dada-east/ludvik-kundera-dada-v-cechach-a-na-morave_3246.html>. Ludvík Kundera se rozluštění této utajené kapitoly již nedočkal – zemřel v roce 2010.
22 Tamtéž.
23 Viz Derek Sayer, *Prague, Capital of the Twentieth Century. A Surrealist History*, Princeton: Princeton University Press 2013, s. 64n. Apollinaire přijel do Prahy v roce 1902 a na své zážitky odkazuje v *Pásmu* i na jiných místech svého díla.
24 Výraz „robot" vymyslel Josef Čapek; poprvé jej použil Karel Čapek v *R.U.R.*
25 „[…] zprvu se dá mluvit o dadaismu k nám importovaném, a to z Německa, ale i z Francie, a poté následují české projevy, jichž se více či méně, tak či onak, dotklo dada […,] existuje dokonce cosi jako *české pra-dada*! […] Původní, *pravé*, české dada se hledá obtížněji nežli dada k nám importované. Většinou nalézáme jen druhotný odraz, neuskutečněný záměr, náznak, rozptyl. Ale něco tu přece jen vznikalo, a něco i bylo […]. Zárodečná buňka Jaromíra Beráka[,] zřejmě nejagilnějšího adepta dadaismu, se skládala ještě ze Zdeňka Kalisty a Artuše Černíka." Roku 1919 otiskuje *Ruch* Huelsenbeckův článek *Dadaismus*, který přeložil Berák. Existovala i „Společnosti nezávislých" nazvaná *BUM*, jejímiž členy byli Artur Longen, Vlasta Burian, Ferenc Futurista, Saša Rašilov, Eman Fiala, Josef Rovenský, kteří se inspirovali dadaismem. – Blíže viz Ludvík Kundera, *Dada v Čechách a na Moravě.*
26 12. dubna 1918, během vystoupení, na němž berlínští dadaisté představovali své básně, manifesty a performance, četl George Grosz své básně a tančil „v novém typu vystoupení, které nazval *Sincopations*" – Brigid Doherty, *Berlin Dada*, in: Leah Dickerman (ed.), *Dada. Zurich, Berlin, Hanover, Cologne, New York, Paris*, Washington – New York: National Gallery of Art – Distributed Art Publishers 2005, s. 88.
27 *In futurum* předběhlo slavnou „němou" skladbu Johna Cage *4'33"* o třicet tři let.
28 Zpotvořené portréty předsedy prozatímní vlády Friedricha Eberta a jeho ministra obrany Gustava Noskeho, který povolal oddíly *Freikorpsu* proti stávkujícím, představují konstanty v montážích Hannah Höchové a dalších berlínských dadaistů.
29 Richard Huelsenbeck, *Mit Witz, Licht und Grütze. Auf den Spuren des Dadaismus*, ed. Reinhard Nenzel, Günzburg: Edition Nautilus 1992, s. 100n.
30 Tamtéž, s. 101.
31 Tamtéž, s. 88n.
32 Tamtéž, s. 89.
33 Richard Huelsenbeck, *En avant Dada. Eine Geschichte des Dadaismus*, s. 3.
34 Richard Huelsenbeck, *Dada Lives!* in: Robert Motherwell (ed.), *The Dada Painters and Poets. An Anthology*, s. 280. Také Tristan Tzara tvrdil, že přišel na tento název – a s Huelsenbeckem se kvůli tomu dostal do ostrého sporu.

35 Richard Huelsenbeck, *Mit Witz, Licht und Grütze. Auf den Spuren des Dadaismus*, s. 18n.
36 Therese Papanikolasové a její knize *Anarchism and the Advent of Paris Dada. Art and Criticism, 1914–1924*, Farnham – Burlington: Ashgate 2010, vděčím za to, že mě provedla spletitými počátky dadaismu.
37 *Dadaistisches Manifest*, in: Richard Huelsenbeck (ed.), *Dada-Almanach*, Berlin: Reiss 1920, s. 40 <http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/da/>.
38 Hugo Ball, *Die Flucht aus der Zeit*, Luzern: Stocker 1946, s. 77n.
39 Richard Huelsenbeck, *Ebene*, in: *Phantastische Gebete*, Berlin: Malik 1920, s. 7.
40 Hugo Ball, *Die Flucht aus der Zeit*, s. 163.
41 Malcolm Green, *Translator's introduction*, in: Hugo Ball, Richard Huelsenbeck, Walter Serner, *Blago Bung, Blago Bung, Bosso Fataka! First Texts of German Dada*, s. 36.
42 Tamtéž, s. 21.
43 Typická pro tento postoj byla řeč, kterou proslovil v roce 1935 André Breton v pražské galerii *Mánes*, v níž prohlásil, že cílem umění je „osvobodit pudové impulsy, překonat bariéru, před níž stojí civilizovaný člověk, bariéru, kterou primitivní národy ani děti neznají." – Derek Sayer, *Prague, Capital of the Twentieth Century. A Surrealist History*, s. 260n.
44 Blíže k těmto snílkům a tanečníkům – včetně kapitoly věnované jejich vztahu k dadaismu a dadaismu k nim – viz Martin Green, *Mountain of Truth. The Counterculture Begins, Ascona, 1900–1920*, Hanover – London: University Press of New England 1986. Je rovněž příznačné, že Huelsenbeck i Ball prožili své poslední dny ve vesnicích nedaleko Ascony.
45 Hugo Ball zemřel ve švýcarské vesnici Sant'Abbondio v roce 1927 ve věku 41 let.
46 Richard Huelsenbeck, *En avant Dada. Eine Geschichte des Dadaismus*, s. 25n.
47 Richard Huelsenbeck, *Phantastische Gebete*, 1920 <http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/Phantastische/>.
48 Richard Huelsenbeck, *En avant Dada. Eine Geschichte des Dadaismus*, s. 26.
49 *Dadaistisches Manifest*, s. 36–41.
50 Richard Huelsenbeck, *En avant Dada. Eine Geschichte des Dadaismus*, s. 29n.
51 Tamtéž, s. 30.
52 Od roku 1882 byla pražská Karlo-Ferdinandova univerzita rozdělena na dvě samostatné univerzity s českým a německým vyučovacím jazykem.
53 Wilhelm Dux (1856–1938) byl synem Josefa Duxe, řezníka z Dubu u Vodňan, a jeho ženy Theresie. Roku 1879 se oženil s Theresií („Rosie"), rozenou Klauberovou, pocházející z Luk (dnes součást obce Verušičky), Hugovou matkou.
54 Ani na gymnáziu nebyl Hugo Dux vynikající student, jakkoli vystudovat gymnázium v té době asi nebylo právě jednoduché. Na dokončení studia potřeboval rok navíc; u maturity „prospěl", nikoli však „s vyznamenáním".
55 Hugo Dux je coby český dadaistický malíř zmíněn v několika encyklopediích a studiích o dadaismu a avantgardním umění; není však vyloučeno, že všechny mohou vycházet z jediného zdroje – například z Huelsenbeckovy zprávy o turné roku 1920 a přebírat tutéž informaci z dalších zdrojů. Některé prameny také popisují Huga Duxe coby malíře, který v Československu nebyl příliš známý – což není příliš divu vzhledem k tomu, že – nakolik je mi známo – nikdo nikdy netvrdil, že by skutečně *spatřil* nějaký z obrazů Huga Duxe.
56 *Teplitzer Zeitung* 51, č. 43, 22. 2. 1920, s. 5.
57 Richard Huelsenbeck, *Mit Witz, Licht und Grütze. Auf den Spuren des Dadaismus*, s. 102.

58 Tamtéž.
59 Richard Huelsenbeck, *En avant Dada. Eine Geschichte des Dadaismus*, s. 38.
60 Cit. dle: Hanne Bergius, *Das Lachen Dadas. Die Berliner Dadaisten und ihre Aktionen*, Giessen: Anabas 1989, s. 357.
61 Richard Huelsenbeck, *En avant Dada. Eine Geschichte des Dadaismus*, s. 39. „Pražský německý večerník Bohemia přinesl hned druhého dne dlouhý referát [o dadaistickém představení v *Plodinové burze* …]. Hausmann prý tančil jako člověk, kterého strašně bolí břicho. Jedna dáma tak pronikavě pískala, že jí vypadl umělý chrup, který nikdo za obecného chechtotu nezvedl. Do diskuse, kterou řídil Huelsenbeck, se přihlásili tři páni, kteří vykřikovali, že dada je blbost a dadaisti že patří na šibenici. Huelsenbeck tyto tři diskutéry ihned prohlásil za dokonalé dadaisty. Diskuse se nedokončila, neboť zbylé diváky vyhnaly ze sálu smrduté bombičky.“ Poté dadaisté plánovali vydat se na představení do Mostu, ovšem houf dělníků z místní „porculánky“ plánoval dadaisty vyvést ze sálu a tak dlouho je v řece Bílině „držet pod vodou, až je přejde chuť na další vystoupení“ – blíže viz Ludvík Kundera, *Dada v Čechách a na Moravě*. Srov. též: Miloslav Topinka, *Spát na břitvě a na blechách v říji. Hnutí dada ve vztahu k naší meziválečné avantgardě*, in: *Orientace* 5, č. 4, 1970, s. 57–64 <http://www.pwf.cz/rubriky/fsp-2007/ceske-dada/miloslav-topinka-spat-na-britve-a-na-blechach-v-riji_8067.html>.
62 Gustav Janouch, *Hovory s Kafkou. Záznamy a vzpomínky*, přel. Eva Kolářová, Praha: Torst 2009, s. 192. Sám Janouch je poněkud pochybná postava a jeho kniha bývá občas chápána jako pokus o vlastní očištění poté, co byl komunisty vězněn kvůli zpronevěře.
63 Franz Kafka, *Deníky 1913–1923*, přel. Věra Koubová, Praha: Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 53 (záznam z 8. ledna 1914).
64 Gustav Janouch, *Hovory s Kafkou. Záznamy a vzpomínky*, s. 102.
65 Friedrich Weiß, *Erinnerungen aus meinen letzten Amtsjahren in Teplitz-Schönau*, s. 352.
66 *The Jewish Chronicle*, č. 3631, 11. 11. 1938, s. 31.
67 *Prager Tagblatt* 63, č. 261, 5. 11. 1938, s. 5 <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=ptb|19381105|5|33.0| 0>.
68 K povinnostem příslušníků kmene Levitů patřilo omývání rukou chrámových kněží.
69 *Teplitz-Schönauer Anzeiger* 72, příloha k č. 21, 25. 1. 1932, s. 2.
70 Byla nesprávně informována, „že se nemusí již více hlásiti, ježto je vedena tam v evidenci uprchlíků“.
71 Milena Jesenská, *Poslední dny Karla Čapka*, in: *Přítomnost* 16, č. 2, 11. 1. 1939, s. 25.
72 *The New Yorker* 20, č. 50, 27. 1. 1945, s. 17.
73 Tamtéž.
74 Další údaje z onoho záznamu uvádějí: „Příslušnost: kanadská. Národnost: česká.“ Ve svazku zavedeném Zpravodajskou správou Generálního štábu bývalé Československé lidové armády však není uvedeno datum jeho narození; byl nicméně jediným „Henrym Duxem“ uvedeným v databázi příslušníků československých vojenských jednotek v zahraničí za druhé světové války pražského Vojenského historického archivu. Zdá se tedy, že jde o téhož „Henryho Duxe“, který sloužil v československé exilové armádě v Británii, kam přišel spolu se svou matkou Gretl Duxovou, vdovou po Hugu Duxovi.
75 Ze studia archivních pramenů se ukázalo, že Simona je pravnučkou Josefa, bratrance Huga Duxe: Hugův otec Wilhelm a Josefův otec Moritz byli bratři.

Seznam vyobrazení

Přední strana obálky:
Ulička v židovském ghettu v Teplicích (Foto K. Prošek, 1949, Regionální muzeum v Teplicích, fond Historická fotografie, HF 2263)
Zadní strana obálky:
Zeese Papanikolas (Foto Dennis Geaney)
s. 5, Celkový pohled na Teplice (Ocelorytina, E. Benjamin podle Johna Wykehama Archera, kolem roku 1845, rodinný archiv Ruth a Richarda Fallenbaumových)
s. 8, Dům Stecklerových v Soběd ruhách (Foto autor neznámý, 1946, rodinný archiv Ruth a Richarda Fallenbaumových)
s. 9, Soběd ruhy, Židovská ulice (Pohlednice, vydal E. Friedmann, Teplice, kolem roku 1900, Státní okresní archiv Teplice, fond Sbírka fotografií, XVII/Soběd ruhy)
s. 18, Stecklerovi a Blochovi (Foto autor neznámý, kolem roku 1920, rodinný archiv Ruth a Richarda Fallenbaumových)
s. 28, Johannes Baader (Detail z fotografie Hannah Höchové, 22. června 1919, Berlinische Galerie, Landesmuseum für Moderne Kunst, Fotografie und Architektur, Hannah-Höch-Archiv, BG-HHE I 12.33)
s. 29, Richard Huelsenbeck a Raoul Hausmann v Praze (1920, Berlinische Galerie, Landesmuseum für Moderne Kunst, Fotografie und Architektur Berlinische Galerie, Landesmuseum für Moderne Kunst, Fotografie und Architektur, Hannah-Höch-Archiv, BG-HHE I 13.11)
s. 42, Kmenový list Huga Duxe zaznamenávající jeho službu v c. a k. rakouské armádě (1906–1907, Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, fond Vojenské kmenové listy, Hugo Dux, nar. 1884)
s. 46, Svatba. Ing. M. Fallenbaum, Praha – Londýn, Lilly Stecklerová, Soběd ruhy – Praha (*Prager Tagblatt* 63, č. 261, 5. 11. 1938, s. 5)
s. 57, Hrob Huga Duxe na teplickém židovském hřbitově (Foto Židovská obec Teplice, 2012)

Text Christopha Kramera *Soborten – Eine kleine Dorfgeschichte*
přeložil Seth Carpenter.
Text I. Hilela Herzla *Geschichte der Juden in Soborten*
přeložila Anna Swartzová.
Všechny ostatní překlady vytvořil Jiří Soukup, který svou vytrvalostí
a stálým zájmem umožnil vznik tohoto textu.
Rád bych poděkoval členům teplické Židovské obce za to, že mě
a mou ženu provedli židovským hřbitovem v Sobědruhách a za jejich
pomoc při hledání hrobu Huga Duxe.

Poznámka překladatele
Děkuji svým kolegům z Ústavu pro českou literaturu a Filosofického ústavu Akademie věd, zvláště Petru Koťátkovi, který stál na počátku vzniku této knihy.
Za konzultace překladu děkuji Martinu Pokornému a Tomáši Koblížkovi, za přehlédnutí české podoby textu děkuji Jakubu Flanderkovi.
Překládal jsem z anglického rukopisu. V případech, kdy neexistoval překlad citovaných textů, jsem překládal z příslušných originálů. V překladu jsem zohlednil specifika českého a lokálního kontextu.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA – ILLUSTRATIONS

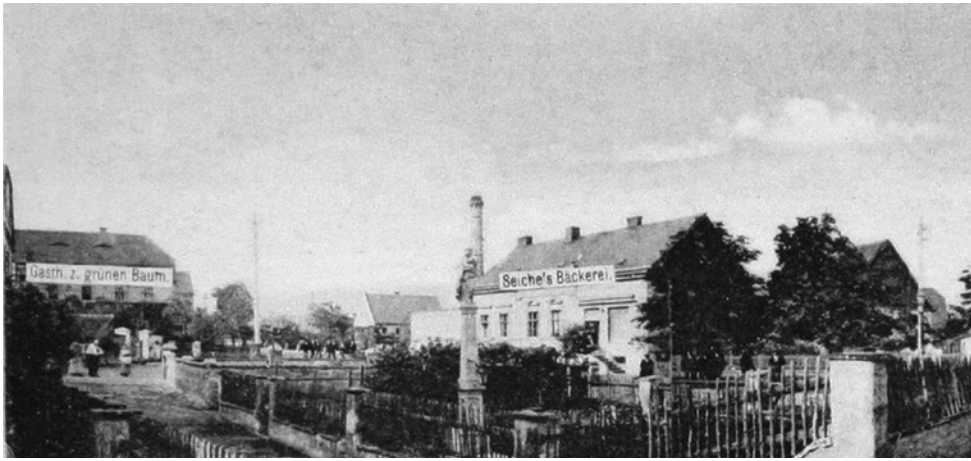

Pozdrav ze Sobědruh, po roce 1900
(Pohlednice, foto K. A. Richter, vydal Sigmund Bloch, Regionální muzeum v Teplicích, fond Historická sbírka, H 4961)

Greeting from Soborten, after 1900
(Postcard, photo by K. A. Richter, published by Sigmund Bloch, Regional Museum in Teplice, collection Historická sbírka, H 4961)

Sonne

Židovský hřbitov v Sobědruhách, 2010
(Foto Židovská obec Teplice)

Jewish Cemetery in Sobědruhy, 2010
(Courtesy of the Teplice Jewish Kehilla)

Synagoga v Sobědruhách, kolem roku 1930
(Foto autor neznámý, Státní okresní archiv Teplice, fond Sbírka fotografií, XVII/ Sobědruhy)

Soborten synagogue, about 1930
(Photographer unknown, State District Archives Teplice, collection Sbírka fotografií, XVII/ Sobědruhy)

Interiér synagogy v Soběd ruhách
(Zničené židovské památky severních Čech 1938–1989 / Vernichtete jüdische Denkmäler Nordböhmens 1938–1989, Úštěk: Společnost pro obnovu památek Úštěcka 2012)

Interior of the Soborten synagogue
(Zničené židovské památky severních Čech 1938–1989 / Vernichtete jüdische Denkmäler Nordböhmens 1938–1989, Úštěk: Společnost pro obnovu památek Úštěcka 2012)

Zásnuby Hedy Blochové a Huga Stecklera, 1913 (Foto autor neznámý, rodinný archiv Ruth a Richarda Fallenbaumových)

Hedy Bloch and Hugo Steckler engagement photograph, 1913 (Photographer unknown, Ruth and Richard Fallenbaum family collection)

Stecklerovi na dovolené (Foto autor neznámý, rodinný archiv Ruth a Richarda Fallenbaumových)

The Stecklers on vacation (Photographer unknown, Ruth and Richard Fallenbaum family collection)

Dvorek u domu Stecklerových (Foto autor neznámý, rodinný archiv Ruth a Richarda Fallenbaumových)

Courtyard of the Steckler house (Photographer unknown, Ruth and Richard Fallenbaum family collection)

Lilly, Trude, chlapci a dívky (Lilly s holí, Trude druhá zleva)
(Foto autor neznámý, rodinný archiv Ruth a Richarda Fallenbaumových)

Lilly, Trude, boys and girls (Lilly with the stick, Trude second from the left)
(Photographer unknown, Ruth and Richard Fallenbaum family collection)

Dům Stecklerových, 70. léta 20. století
(Foto autor neznámý, Státní okresní archiv Teplice, fond Sbírka fotografií, XVII/Soběd ruhy)

The Steckler house, 1970s
(Photographer unknown, State District Archives Teplice, collection Sbírka fotografií, XVII/Sobědruhy)

Vchod do staré synagogy v Teplicích, 1941 (Foto autor neznámý, Regionální muzeum v Teplicích, fond Historická fotografie, HF 640)

Entrance to the old synagogue in Teplitz, 1941 (Photographer unknown, Regional Museum in Teplice, collection Historická fotografie, HF 640)

Ulička v židovské čtvrti v Teplicích, 1941 (Foto autor neznámý, Regionální muzeum v Teplicích, fond Historická fotografie, HF 640)

Alley in the Jewish quarter in Teplitz, 1941 (Photographer unknown, Regional Museum in Teplice, collection Historická fotografie, HF 640)

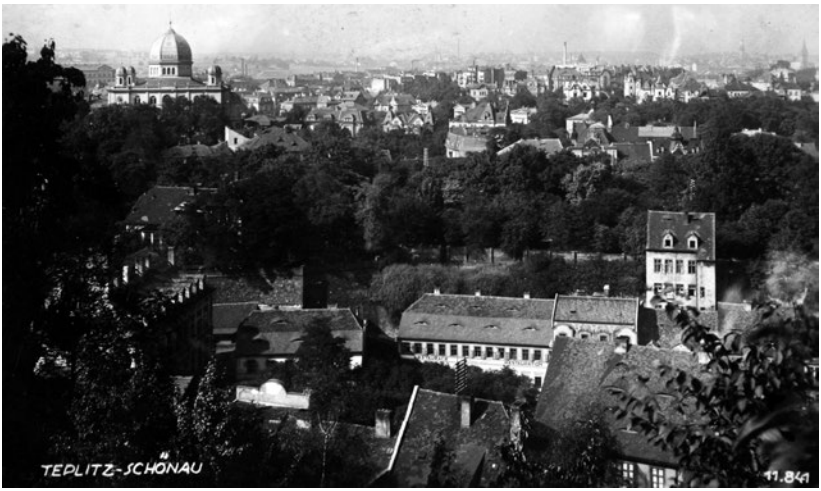

Celkový pohled na Teplice s novou synagogou v pozadí, 1906 (Pohlednice, Regionální muzeum v Teplicích, fond Historická fotografie, H 5691)

General view of Teplitz with the new synagogue in the background, 1906 (Postcard, Regional Museum in Teplice, collection Historická fotografie, H 5691)

Interiér nové synagogy v Teplicích, kolem roku 1900 (Foto autor neznámý, Regionální muzeum v Teplicích, fond Historická fotografie, HF 640)

Interior of the new synagogue in Teplitz, about 1900 (Photographer unknown, Regional Museum in Teplice, collection Historická fotografie, HF 640)

Císařské lázně, kolem roku 1910
(Pohlednice, Kunstverlag Carl Döge, Dresden, Státní okresní archiv Teplice, fond Archiv města Teplice, 10/2713)

Imperial Spa, about 1910
(Postcard, Kunstverlag Carl Döge, Dresden, State District Archives Teplice, collection Archiv města Teplice, 10/2713)

Čekárna v Císařských lázních, kolem roku 1900
(Radium-Thermalbad Teplitz-Schönau. Ältester Kurort Böhmens, Siegburg: Deutsche Photogravur, Státní okresní archiv Teplice, fond Archiv města Teplice, 10/2713)

Waiting room at the Imperial Spa, about 1900
(Radium-Thermalbad Teplitz-Schönau: Ältester Kurort Böhmens, Siegburg: Deutsche Photogravur, State District Archives Teplice, collection Archiv města Teplice, 10/2713)

Teplice, Nádražní ulice, dnes Masarykova, 1906 (v bílé budově uprostřed, na rohu Masarykovy a Českobratrské ulice, v č. 1, měl později svůj byt a ordinaci dr. Hugo Dux)
(Pohlednice, Regionální muzeum v Teplicích, fond Historická sbírka, H 4434)

Teplitz, Bahnhofstraße, today's Masarykova, 1906 (in the white building in the center, on the corner of Bahnhofstraße and Frauengasse, today's Českobratrská, in house No. 1, Dr. Hugo Dux later had his home and physician's office)
(Postcard, Regional Museum in Teplice, collection Historická sbírka, H 4434)

Svatba Lilly Stecklerové a Moritze Fallenbauma, Praha, 3. listopadu 1938
(Foto autor neznámý, rodinný archiv Ruth a Richarda Fallenbaumových)

Lilly Steckler's and Moritz Fallenbaum's wedding, Prague, November 3rd, 1938 (Photographer unknown, Ruth and Richard Fallenbaum family collection)

Amatérský záběr vypálené nové synagogy v Teplicích pořízený v době odklízení sutin navzdory zákazu fotografování, březen 1939
(Foto autor neznámý, Regionální muzeum v Teplicích, fond Historická fotografie, HF 11922)

Amateur shot of the ruins of the fire-damaged new synagogue in Teplitz, taken during a ban on making photographs of the disposal of rubble, March 1939
(Photographer unknown, Regional Museum in Teplice, collection Historická fotografie, HF 11922)

Odklízení trosek bývalého židovského ghetta, 1947
(Foto autor neznámý, Státní okresní archiv Teplice, fond Sbírka fotografií, XVI/3b)

Clearing the rubble of the former Jewish ghetto, 1947
(Photographer unknown, State District Archives Teplice, collection Sbírka fotografií, XVI/3b)

HUGO DUX, M.D.

The Chief of All the Dadaists

in Czechoslovakia

For Ruth and Richard

Teplitz

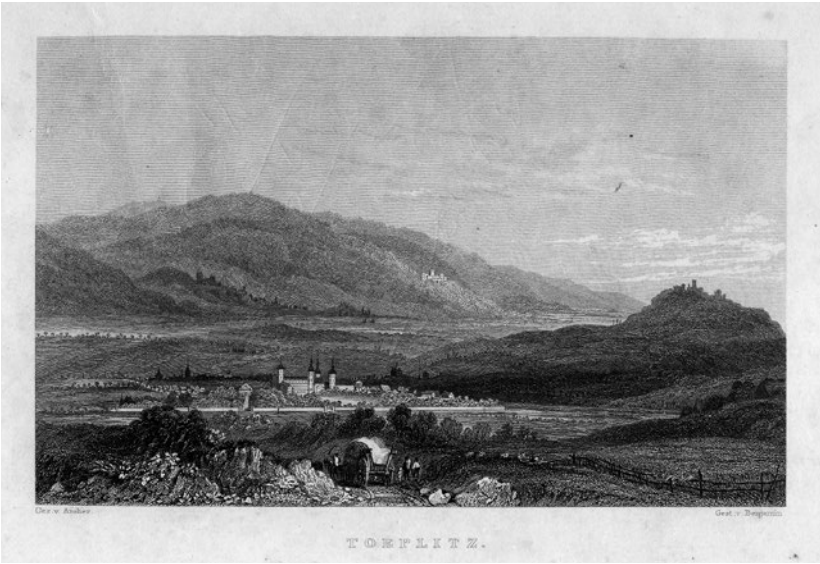

View of Teplitz, about 1845

I often looked at the picture of Teplitz my wife had been given by her mother, a small picture, perhaps six inches long and less high, an engraving of the mid-nineteenth century, to judge by its style. There were other smaller pictures of Teplitz life that I would see in Lilly's apartment, and when Lilly died, these too came to my wife. I put all of these pictures in a single frame, making a kind of album page of the town, but it was the larger picture that continued to draw me. Mounted with the others, it hung in our guest room and whenever I went there, I would see it and sometimes I went into the room just to look at it.

There was something almost magical about it, a hay wagon in the foreground, with a peasant figure riding one of the animals, his whip snapping in the air, and far away the towers and spires of the town and the low form of the palace. On the hill that rose above the plain, the ruins of towers indicated an old, abandoned castle. The picture had something a little uncanny about it. I felt it was the sort of picture that in a fairytale a boy or girl might enter and perhaps need some unknown spell to be rescued from.

Goethe had captured this feeling in a little allegory, which he called *Novelle*. Like the inner court of the Prince's palace veiled by the autumn mist that begins his story, everything the Princess, its heroine, sees is at first a little unreal. Yet through the lenses of the fine telescope in the palace the Princess can see the ruins of the old castle with a startling clarity in the early morning light, the trees growing amidst its walls in their autumn colors brought suddenly near and distinct. She longs to go to the castle, to see it with her own eyes, neither mediated through the palace architect's drawings nor through the instrument's lens.

To get to the old castle we go with the Princess through the town, where the yearly fair is in progress. It is a modern fair, where the products of town, plain and mountain are brought together in trade; a modern fair for the modern town the Prince, locked up with his finance minister, has designed, just as he has built this modern palace in the river valley, unwalled and comfortable, with its paths and gardens and instruments with which to investigate the world.

In 1812, Goethe walked on just such pleasant paths in the gardens of Prince Clary-Aldringen, and there is a plaque to show the very spot where he met his great contemporary, Beethoven, when he came to take the waters.[1] The allegory he wrote, when he remembered that bitter era of the Napoleonic wars, is an allegory of peace, peace brought not with arms, but with the enchantments of art. Just as Goethe recalled the destruction of his friends' property in Napoleon's invasion of Jena, so, as we accompany the Princess on her ride up the slopes to the castle, we see smoke billowing through the

market below through the telescope. The tiger that has escaped the shabby traveling menagerie in the fire and that menaces the Princess on her ride to the castle, which, because of the steepness of the final path, she is forbidden to reach, is shot by her aide-de-camp. The lion that takes refuge in the ruins itself is tamed by the sound of the flute of a Gypsy boy, the child of the owners of the menagerie. It is a dream, a wish for some kind of eternal purity and peace.

We too want to enter the ruin of the past, to see it, so to speak, with our own eyes. But like the Princess, whose innocence Goethe's story guards with the magic of allegory, we can only go part way, we can only approach through the instruments of the present and the eyes of other witnesses.

Looking back, my wife and I wondered why we had never thought to go to her mother's birthplace while Lilly was alive. It seemed to my wife that the town her mother had known was unreal, its continuity with the present broken. It was as if a curtain had fallen on it. That curtain was history.

In London, and later on, after their emigration to Los Angeles, the house in which my wife and her older brother lived was filled with silences. The silences held in them the secrets of the discontinuities of a past, of another life her parents had lived in another country, before the children were born, just as the language they sometimes spoke to each other was from another time and place. Only little by little did the stories of their families and what had happened to them during the war emerge in incomplete shards of information. Morris Fallenbaum spoke little of his family. They had been very poor after his father, who was carpenter, died in a building accident. Of his childhood only two pictures remained, both of an unsmiling boy holding a violin. He died, too soon, in 1964. Most of what his children learned of his past came from Lilly herself. About her own family Lilly was more forthcoming. As she entered old age, she spoke still more openly of her family. She would go through the few pictures she still had, her friends from school, a family vacation, her parents' engagement photograph. Yet for my wife and me Lilly's memories of that past seemed as far away as events in a story,

the figures in the few photographs of grandparents, aunts and uncles, their children, and even of Lilly herself, seemed remote and unreal.

One photograph someone had sent her, no bigger than a postage stamp, showed the family home. If you looked very closely you could see the downstairs windows agape, panes broken on the upper floors. On the back it was marked *1946*. Thirty years later the house in which Hugo and Hedy Steckler had lived, worked and raised their children was pulled down.

The Steckler house in Soborten, 1946

Eine kleine Dorfgeschichte

A life – a dream! And who doesn't often dream of the lost homeland? Some let the images of home, the great and small episodes, the familiar faces march past the mind's eye. For them, home comes alive again. But where are the friends and acquaintances whom we gladly, or not so gladly, recall?

Christoph Kramer[2]

Soborten, The Judengasse. A postcard with the synagogue and its clock tower and the tavern At the Golden Lion in the foreground, about 1900

On the margins of Teplitz, in North Bohemia, and only a few miles from the German border there was a village called Soborten. In 1958 Christoph Kramer wrote a long article on the village, as he remembered it from shortly before the First World War until his departure.

"I suggest you accompany me on a stroll through beloved Soborten," he begins, "stopping here and there for a few moments for a little chat."[3]

The stroll begins at the last tavern in the adjacent village of Turn, which residents call The North Pole. A few steps across Ritter Street and then we are in Soborten itself.

It is a small village. It had grown significantly since the 1860s, when the coal the farmers had dug for their own use began to be exploited. Coal pits dot the landscape, as do the small factories and the various businesses in this formerly rural place.

There are perhaps 345 houses. Kramer knows who lives in all of them and, it seems, their stories. There is, for example, the estate that belonged at one time to the wealthy and prominent Zienerts. The last of the Zienerts lapsed into a dissolute life and abandoned his father's successful forge for the taverns. Fat and sedentary, he shoved all legal correspondence unread into his pocket without doing anything about it. The forge burned to the ground and he died in the poor house. There were the Hankes and Bienert, the musician, and the carpenter Sebastian Kowarsch who walked bent over because of his scoliosis. In the shaded yard beneath the chestnut trees, in one of the oldest buildings, there was a tavern called At the Green Tree, with a bowling lane, and a ballroom. Josef Hasche, its owner, had taken his life because of financial difficulties, but still the click of balls in the bowling lane made for a pleasant stay. (A tenant of another tavern was murdered, buried under his own bowling lane, and found a year later by the pin setters). In the ramshackle district called Mexico where the poor workers lived, the police were frequently busy. Over all, for all Kramer's stories of suicide and mine disasters and murder, there is a haze of nostalgia for a lost village.

It is a village that likes its pleasure. You could go to the movies in Turn or visit Teplitz for a play or a concert in the beautiful municipal theater. On Sundays and holidays the young people walked through Probstauer Park to dance at the Jüdendorf until late at night. Men would play skittles and cards in the many taverns with their excellent beers brewed in Turn and Theresienstadt, At the Green Tree, At the Sun, At the Leisure, At the Blush of Dawn. There was sledding in the winter and a bit of skiing. There were many beautiful walks into the Ore Mountains, with vistas of the Teplitz

Valley. There were feast days, July 4th to commemorate the end of the plague of 1683 with a procession to the Church of St. Prokop, the patron saint of the village. There was a ceremony to commemorate the Soborten dead in World War One, whose names were inscribed on a monument in the village square.

According to Rabbi Hilel Herzl, who wrote his account of its Jewish community in 1933,[4] Soborten had once been almost entirely Jewish. It was a very old village. It was first named in a document in 1334, though it was no doubt much older. Rabbi Herzl counted only seventy Jews in 1933, less than three and a half percent of the population.[5] Until 1848 the Jews had been confined at night behind the chains of a ghetto, the Judengasse, as it was still called in the twentieth century.[6] But by then the Jews had become well enough off to buy houses from the Soborten Christians. The synagogue, just down the Judengasse, was a curiosity because of its clock tower. (There were several explanations of that clock tower, an anomaly in synagogue architecture. Rabbi Herzl recounts one such story: that about 1750, in order to commemorate a hunt, Empress Maria Theresa ordered an outdoor clock to be presented to the first house of worship her officers came to. That was the Soborten synagogue, and because an Empress must keep her word, the Jews were compelled to build a tower to contain her gift.)[7] Inside the synagogue were a number of treasures, Torah scrolls and coverings, two lamps that bore the dates 1553 and 1654.[8]

Kramer, who, as we have seen, seems to know everyone in the village, lists many of the Soborten Jews by name and nickname, Bloch, the manufacturer, Fischl, the merchant, Karl Weinfeld, master tailor, Siegmund Pollak, butcher, Morgenstern, Frankenfeld, Bauch, Pick – factory owners, merchants, tradesmen, brokers, peddlers, craftsmen, smugglers. And cattle dealers like Hugo Steckler, who lived across the little stream with its stone bridge on the town square at No. 2.

House No. 2 is gone now, with its barn and courtyard. The synagogue, its tower and its clock are gone, as are its treasures. After World War II the synagogue fell into disuse and was pulled down. There were no Jews left to worship in it. Its pews are now part of the small synagogue of the

Teplice *Kehilla*, a room in the third story of a building near the site of the Great Synagogue of Teplitz that was burned to the ground by an anti-Semitic mob in 1939. The cemetery is all that remains of the Soborten Jewish community. The pasture Hugo Steckler donated to the congregation to expand it is part of it. Some of the tombstones are very old. Many of the gravestones bear inscriptions that indicate that beneath them are buried Jews who were driven from Prague by Empress Maria Theresa in 1744.[9] It attests to the age of Soborten's cemetery that Jews from Dresden, which lies just across the German border, are buried here.[10] The Hebrew on some of the stones takes a specialist to translate. When Lilly returned years after the war, the house and the barn were no longer standing. The Jews were gone and the Germans too. The village was now called Sobědruhy.

Kramer's nostalgia is a kind of film thrown over the past, a cover-up. They had all gotten along together, Jews and Christians, in this village, but now no Jews remained, having been forced to live, Kramer says, in concentration camps with the coming of the Nazis, where they were murdered. It is, in Kramer's telling, as if some sudden curse from without had fallen on this beautiful village in the foothills of the mountains. But it was no curse or evil spell. In 1933 the children of Soborten started bringing candies from the little German shops in the mountains that no longer had the usual multicolored flowers in their centers but now were stamped with the swastika. "Nazi candies" they called them, and the children of Soborten sucked them down to the last faint lines.[11] To the list of political parties the Soborten people belonged to, Social Democrats and Communists, the Jewish Party and the others, was added the NSDAP – the National Socialist German Workers' Party. After twenty years living at No. 104, owned by Emma Kramer, in 1938 Christoph Kramer moved to house No. 56. He does not tell us why, or who owned the house, but it is the year of the Munich Agreement. Soon Mariascheiner Street's name is changed to Hermann-Göring Street. After the Second World War, Kramer became one of the three million Germans expelled from their homes in Czechoslovakia.[12]

A Family

> You will never be able to tell me why you exist
> but you will always be ready to maintain a serious attitude about life. You will never understand that life is a pun, for you will never be alone enough to reject hatred, judgments,
> all these things that require such an effort,
> in favor of a calm and level state of mind
> that makes everything equal and without importance.
>
> Tristan Tzara, *Lecture on Dada,* 1922[13]

Alice Steckler, known as Lilly, my mother-in-law, was born in 1916. Her father always introduced her older sister Trude, then proclaimed, punning in German, "und das ist *alles* – and that's all." Hugo Steckler was a cattle dealer and travelled throughout the country buying from farmers, often by train and later chauffeured in the big Hispano-Suiza he never learned to drive. Trude, Lilly always said, was the smart one. Indeed, Trude went to a college, learned a number of languages, and worked in Prague for the Board of Trade. The village math teacher, meanwhile, shook her head and said that one day they would put a plaque honoring Lilly on the town bridge. It was not exactly a reflection on Lilly's learning – she was, as it happened, quite good at math – just a reflection of her prankishness: once, on a botany field trip, she had snipped various leaves into fanciful shapes with her manicure scissors and innocently asked her teacher to help her identity them.

In the attic of their house the girls found a trove of wonderful books. These were not the books one would display on the shelves of the parlor, but the books Hugo Steckler bought to while away the hours on trains and in hotels as he went about buying and selling cattle. The girls devoured them, racy novels brought from Vienna, the City of Sin, the endless Westerns of Karl May, who on his one – late – trip to America got as far west as Buffalo.

When Lilly finally made it to the United States herself and heard the cowboy crooners on the radio, their songs reminded her of the songs of the young men working among Hugo's cattle.

We have a few significant glimpses of Hugo Steckler. He had met Hedy Bloch on a train. She was returning from Vienna where she had worked as a maid in the home of Leopold Rothschild. Her widower father had sent her there, as Lilly said, to get the village girl out of her system. Hugo asked if he might write Hedy. "Yes," she said, but only after he wrote ten letters would she answer. He wrote the letters in a single sitting and sent them off all at once, and so she did answer, and they married. Coming home on leave from the World War, Hugo bundled his infant daughter Alice into a quilt and took her upstairs to bed. When he got to the nursery, he discovered she was not in the quilt, and he found her on the stairs. The family claimed that this explained a lot. There is a story too, of his kindness to his father-in-law, Leopold or "Poldi" Bloch who had become senile. Poldi couldn't imagine that the Emperor was not in power any more, that he lived in a republic, and especially that the prices had changed so much since the war. The holidays were coming and Hugo Steckler suggested his father-in-law go to Teplitz to buy a new hat for Passover. Once Leopold Bloch left, he called the hatter, Mr. Eisner, and told him that his father-in-law was on his way. "Give him the best hat," he said, "and when he asks the price, tell him: two crowns. And let him bargain. I'll make up the rest." Poldi Bloch came back with the new hat, singing the praises of Eisner the hatter. "What a fine man that Mr. Eisner is! Such a fine man!"

One story remains of Hedy Steckler, who her youngest daughter always remembered as being so beautiful and lively. It is a story typical, in its way, of Lilly as well. In the barnyard the Stecklers were fattening piglets on the skim milk left over after their dairy cows' milk had been turned into butter and cream. The piglets were so plump; when they were butchered, the meat was so white… Hedy couldn't resist one little taste. Her own father, Leopold, had been a *shochet* – a kosher butcher. Once he had been ordered to prepare a deer that a local nobleman had shot for a banquet. But since the

deer had not been slaughtered as ritual prescribed, Leopold Bloch was in a dilemma. His solution was to substitute for the deer a most kosherly butchered goat, but spiced and stuffed with such garnishes that the worthies ate it, so the family story goes, unaware of their Jewish feast and praising their butcher to the sky. Lilly remembered her grandfather's strong hands around her as she sat before him on a pony.

Hugo Steckler maintained a humorous loyalty to the *Ancien Régime*. When the girls complained about their noses he countered by saying they should be proud of them: they were Habsburg noses. He is perhaps typical of the Jews of his time and place, who had looked to Franz Joseph for protection, and there is something of a lost Eden in his characterization of the old Empire. One could travel from country to country, a citizen of all. No customs duties, no special taxes. One common currency. What did a border mean to a Jew? Or nationalism? The Jews, who had no homeland, were citizens of a vast land through which they moved at will as business called them.[14] The family tree of the Stecklers and the Blochs looks orderly on the page.[15] Yet as far as citizenship is concerned, it is not a tree, but an ever-expanding map. Stecklers and Blochs spread out over the known world, one sees them in Vienna and Deschenitz, Düsseldorf and Dresden and eventually in Holland, in Latin America, in the United States, in London and, of course, finally, in Israel. For history was bearing down upon the family, though in those days they were hardly aware of it.

But for all his imperial nostalgia, Hugo Steckler and his family were enthusiastic about their new country, born out of the carnage of the World War. It was a nation of nations headed by a humanist and a scholar. This new country was modeled after his views, a place of tolerance, of inclusion for Czechs, Slovaks and Germans, with the minorities – and that included the Jews – given a voice in Parliament. A kind of dream nation that, miraculously, lasted for twenty years. The girls studied Czech in school, and to improve her language, Lilly was sent to live with a Czech-speaking family. The Soborten Jews added a special prayer for the President of the Republic, Tomáš Garrigue Masaryk, to the Sabbath service.[16] But the nation was

a construction that could not withstand the forces – internal as well as external – that were building up against it.

Zionism (and especially, for the two girls in the Steckler home, Zionism in its socialist form) began to play an increasingly important role among the Bohemian Jews. I see Lilly at those Socialist-Zionist meetings in her parents' house in Soborten, with her father sitting at his desk in a corner, pretending to work on his books. If Hugo felt the talk was becoming too heated he would say, loudly, "four and seven equals eleven," scratching away with his pen. The young people sang the Internationale. "Don't you know any other songs?" Hugo Steckler asked.[17]

If Trude was the clever one, what was left to Lilly, one year younger, was to be the vivacious one. Very few photos exist of the family, but there are some of the teenage Lilly on various jaunts, small, one inch by one inch squares of aging paper. She was a born flirt, and the photos of her as a teenager show her surrounded by boyfriends on hiking trips and swimming trips – the same sturdy fellows she got to carry her skis up the hill in winter. The photos almost never show her wearing her glasses. You wonder how she could tell the boys apart. The young people of the village seemed to be a particularly free and easy lot. Her best friend, Liesl Weiss, was a Christian.

Jakob Heller, who had grown up in Teplitz in better days (he was born in 1842) heard shocking stories of young people packed promiscuously into the common rooms of overbooked inns and in hay barns during the ski season. "That is why we now have a club with the motto: 'Away from parents,' why a daughter spends a night God knows where, instead of at a ball at a family friend's house, and why young girls wear 'flattering and chaste' ski pants and stay away from home to spend nights with young men in hay barns."[18] Without wishing to draw too fine a point on it, you can certainly imagine Lilly on some of these expeditions. One story was that she danced through a pair of shoes at a Purim Ball. Yet it was the studious Trude who would marry the village bad boy who roared up and down the cobblestones of the Judengasse on his motorcycle and Lilly who would marry the serious engineer.

With the Dadaists, whom we will soon come to, looking over our shoulders, we wonder about that house in Soborten, snug, secure redoubt. What art might it have had on its walls and what knickknacks in its cupboards? We don't know, we can only speculate. They read the papers in that house, discussed what was reported of the theories of Dr. Sigmund Freud, read accounts of the ingenious plays of Karel Čapek. Close enough to that hotbed of modernism in the midst of an ancient city, Prague, they saw, at least through the windows of the shops the Art Deco glassware and ceramics, the fashionable clothing on which Lilly, who wanted to be a dress designer, surely would have cast a judicious eye. Teplitz itself was a center of innovative ceramics. But their lives were village lives. Across the way was the tavern where Hugo Steckler sent the girls for his nightly mug of beer, down the road was the synagogue with its curious tower and clock, nearby was the village school. There are only a few of the artifacts left from the family, a few old-fashioned rings and brooches that Lilly's mother had worn, two porcelain tea cups and saucers, old-fashioned, surely, but with a kind of uncluttered elegance, one pink and gold-rimmed, the other, quite lovely, entwined with garlands of green grape vines. There is a simple chandelier. Then the horror swept over the house, the stables, the garage where the Hispano-Suiza sat sheltered.

There is one picture of the family together, standing outside what I think is the barn in their courtyard. Let's say the photograph was taken in 1920. Hugo Steckler stands on the left, next to Albert Bloch, his wife's brother. Hugo is perhaps thirty-five (if the photograph was taken in 1920); his brother-in-law six years younger. It must have been a warm day in summer or perhaps early fall. Hedy Steckler is still in her apron, as if she has just stepped out of the kitchen for this impromptu photograph, taken by a neighbor, perhaps, or one of the maids. The men, except for grandfather Leopold, (who may have been living with the family by then), are coatless, vests buttoned. It was an era when the solidity and probity of age, and not mere youth, was valued. The men have the mustaches and substantial frames of good, middle-aged, middle class citizens. Albert and Hugo have their sleeves rolled up. Perhaps they have been out to the cattle pens or bowling at one of the taverns.

Next to Albert stands his wife Ida, holding her daughter Vali who has a white bow on her head. Next to her sister-in-law stands Hedy Steckler, solid as her husband, her hand on her father's shoulder. In front are the other children of the family, standing around their grandfather Leopold Bloch, who sits smiling under the wings of a mustache that is from another century. That's Lilly on the right, who he is holding in his arm. On the other side of him, in white short pants and suspenders, is six-year-old Ernst. And on his right Lilly's sister Trude. She and Lilly are wearing the same white dress and have the same dark bow on the top of their heads. On the far left is Alice Bloch, a white blur of movement that reveals only the smudge of the white bow she wears to match her sister's. None of these people is now alive. Albert Bloch, so rooted, so substantial, would die of a ruptured appendix six or seven years later. His daughter Alice, that blur of white, moving as if eager to step out of the frame, would die soon after the photograph was taken. Because her name brought such sorrowful memories into the family her cousin Alice Steckler was from then on called Lilly. Grandfather Leopold Bloch lived a good long life, dying at eighty in 1928.

The Stecklers and the Blochs, about 1920

The Arrival of Hugo Dux

Some days I went up to the library in the art school in which I was teaching and browsed the stacks looking for things that might interest my students. The students were a mixture, painters and filmmakers and sculptors with wildly differing levels of preparation, so my humanities classes were sometimes difficult to teach. One afternoon I found Richard Huelsenbeck's history of the first years of the Dadaist movement, of which he was one of the founders. The passage that particularly caught my eye was his account of a Dadaist tour of Central Europe in 1920. The tour started in Leipzig. Then the three Dadaists, Huelsenbeck, Johannes Baader and Raoul Hausmann, crossed the border into Czechoslovakia.

> […] on February 26th we appeared in Teplitz-Schönau before an audience of fools and curiosity-seekers. That same night we drank ourselves into a stupor, after, with our last sober breath, we had appointed Hugo Dux, the most intelligent inhabitant of Teplitz, chief of all Dadaists in Czechoslovakia. Baader, who is almost fifty years of age and, as far as I know, is already a grandfather, then repaired to the Bawdy House of the Bumblebee, where he wallowed in wine, women and roast pork and devised a criminal plan which, he calculated, would cost Hausmann and myself our lives in Prague on March 1.[19]

The Dada tour went on to Prague and the spa towns of Carlsbad and Marienbad. I copied the passage and put it in my briefcase.

I knew Ruth was talking on the phone with her mother because of the special animation in her voice. "Ask your mom if she knew Hugo Dux in Teplitz," I interrupted. I imagine Lilly answering with that inimitable *Böhmisch* accent and what Ruth described as her laughing, breathless intonation:[20] "Did I know him? He was our doctor!"

I can see him standing before me now. Red haired. And his slender wife. Oh, he was so funny…

Why is it that such moments, the mention in a book of a town or a name, a photograph stuck between the leaves of an old album, are so compelling? Is it that the past that is handed down from the stories of others is not really a past, but part of the whole construct of who that person is, some private mythology that lives in their memories and our own? Then suddenly that myth is confirmed with something that can give an unexpected jolt of surprise, almost pain. The past kindles up in the present. It is almost palpable. So an old photograph can be both a fragment of the past and present at once. Then there comes a desire to know more, though what it is we want to know, and even why, is unclear. That was the desire I found myself surrendering to when I found that Hugo Dux, the chief Dadaist of Czechoslovakia, was the family doctor of a middle-class Jewish family in an obscure Bohemian village.

The desire was almost like the impulse to invert a fairy tale like a glove. A wish to expose its magic woods and secret paths to the light of day. As in any fairy tale, you searched for assistance, for talking birds or wise old crones or hermits met on the road, or in this case an intelligent graduate student who could help find the way.

Jiří

A scholarly friend directed me to Petr Koťátko of the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences in Prague. Before long Professor Koťátko emailed me that he thought he had found the right man for me, a doctoral student in the Faculty of Arts named Jiří Soukup. He was fluent in both English and German, in addition to Czech, and had already made some quick inquiries. Indeed, Jiří Soukup was the right man for the job, a young scholar from České Budějovice (Budweis), a graduate of Charles University in Prague, a careful and indefatigable investigator, who knew his way around the archives of Prague, Berlin, Vienna and, finally, Teplice. Jiří was writing his dissertation about philosophical perspectives on Kafka and for the moment examining Kafka's office writings to see if somehow a literary note had been smuggled in. It was a project no doubt as quixotic as my own – an attempt to find in those dry pages from the Workmen's Accident Insurance Institute the voice of a once living and breathing Czech Jew who had disappeared into an adjective. We would get to know Jiří much better. Before long I got an email from him.

Friday, May 20th, 2011

Dear Mr. Papanikolas,

Professor Koťátko let me know about your
interest in a Czech Dadaist named "Hugo Dux"
and offered me the opportunity to investigate
details about him.

The quotation marks around the name made it wobble and shift into uncertainty. For Jiří had found a strange mention of Hugo Dux in a text by Ludvík Kundera that in turn called up still another text.

> In Bolliger's and Verkauf's "Dadalexicon" and then in other places there appears a certain Hugo Dux. He is said to be a painter and "Czechoslovakian Dadaist who was appointed at the Dada-manifestation in Teplice-Šanov on February 26th, 1920, in Huelsenbeck's presence the chief of the Dadaists in Czechoslovakia." A secret chapter? All investigations of the man named Dux have been fruitless up to now and it is more probable that this is a joke of the kind that Hausmann especially loved.[21]

So even before the investigation had properly started, Hugo Dux had begun to slip away, disappearing down some art historical rabbit hole in a text within a text. A Dadaist *blague*, like Marcel Duchamp's alter ego "Rrose Sélavy," whose existence is as fragile as the accidental sonances of a French pun ("Éros, c'est la vie") or perhaps like one of Fernando Pessoa's heteronyms. Indeed, Ludvík Kundera, as translated by Jiří Soukup, even proposes a plausible etymology for the name.

> Let us consider that *dux* means "leader" in Latin, but *Dux* is also the German name of "Duchcov," a town situated not very far from Teplice.[22]

There was a risk, Jiří warned, in this his first letter, that at the end of the investigation we might find out that Hugo Dux was just a mystification, a fabulated Dada figure instead of a real person. But, he continued, he could not predict the results yet, of course. "Nevertheless," Jiří concluded, "I imagine, even, that the result that the name refers only to a Dadaistic fabulation might be for you a matter of interest and could represent a remarkable opportunity for your further research too."

The investigation, in Jiří Soukup's opinion, could first lead his steps to the Museum of Czech Literature and its Literary Archive. But in examining the catalog Jiří found no remains of "Hugo Dux" included among its collections. There were other archives. The National Archives in Prague, the regional archives – first of all the State District Archives in Teplice, and so on… All these might be searched. But, before examining the archives, Jiří searched all of the Teplitz papers of that time and found notices of the Dadaists' coming event and even three reviews. There were no pictures. In none of these articles was "Hugo Dux" mentioned. A Dadaist fabulation then? But what about my mother-in-law's memories? One "Hugo Dux" *must* be real. Who was it who stitched up Lilly Steckler's finger after the meat grinder incident? To whom were they taking her in such haste when the pea she had pushed up her nose fell out of its own accord on the little bridge between Soborten and Teplitz? Were they rushing to a fiction? Yet "Dux", I was told, was not an uncommon German name. Might there be several "Hugo Duxes," a half-dozen of them? Might Huelsenbeck have simply appropriated the name from a placard or an advertisement in the way Dadaists snipped up newsprint and postcard photos for their own purposes? I imagined Hugo Dux lost in the archives, disappearing first around one corner and then another, then into the shadows. A blob of ectoplasm left behind by traveling Dadaists in 1920. A joke everyone has forgotten.

But always there was the fear of discovering something not so funny. For one question above all concerned me. Was Dr. Hugo Dux a Jew? Lilly had thought not, but she was dead now and her memory had not always been reliable. And if he was a Jew, did he survive the war? His name did not appear in the *Yad Vashem* lists of Jews who perished in the *Shoah*. It was a relief perhaps, but the rolls, we knew, were incomplete. And strangely, perhaps terribly, it left *him* in some way incomplete, as if a definite notice, even of his death in Theresienstadt or Auschwitz, would somehow have validated his existence.

Before long Jiří traveled to Teplice to visit the local archive. At first, he found in the 1923 *Adreßbuch* a "Med.-Dr. Hugo Dux" living at Frauengasse No. 1. There were other Duxes too: Josef, an insurance inspector, lived in Uherrstraße; Egon, a tradesman, in Langegasse. There was a Gerold Dux as well – also a tradesman – and Wilhelm, an orphanage director in retirement, lived in Hansastraße. The names of the streets where the Duxes lived were now called only by their Czech names. During the Communist era some of the buildings had been pulled down and rebuilt. Frauengasse No. 1, where Hugo Dux lived, still existed, though the street was now called Českobratrská, the names written above the doorbells were for the most part Vietnamese.

In the local archives were other records too: documents concerning Gerold, Edgar and Oskar Dux, an engineer – administrative correspondence between the Provincial Council, Mayor's Office, and the Gestapo that concerned the move of the Duxes to Prague, where hundreds of thousands of Czechs, Bohemian Jews, and democratically-thinking Sudeten Germans would be concentrated after the Munich Agreement of September, 1938.

Other evidence would emerge later, but it was clear from the documents that the Dux family was Jewish. What was the fate of Dr. Dux then? Did he move to Prague and somehow manage to survive the war? Or – though we had not found his name in the *Yad Vashem* lists – did he die during the war? And under what cirmustances? Or did he die before the war?

Ruth and I were soon to meet Jiří in person in the office of Prof. Koťátko. In fact, we seemed to meet most of the Institute of Philosophy there. A bottle of *Becherovka* was produced, and toasts were drunk. At a certain point Prof. Koťátko disappeared and emerged as Dr. Dux himself, in a fright wig and old-fashioned academic frock coat, props from the farces the philosophers now and then performed. We began to realize something about these Czechs in their ancient, modern city: they had a particular kind of humor. A delight in the off-beat, the irreverent that might become a sort sly of resistance, as would befit a small nation that had in its history been straddled and almost throttled by three empires. One of the philosophers had been

to San Francisco. He had discovered an obscure art rock band called "The Residents," whose members' identities were kept secret and he had journeyed to California to interview them. It was a band that few except the hippest of San Francisco hipsters even knew existed. The Czech Republic was a land for such mysteries, it seemed. So we repaired to a local pub with the philosophers to partake of the philosophers' lunch.

An Incomplete and Exemplary History of the Czech Avant-Garde

With the life and death of Dr. Hugo Dux suspended in this archival limbo, and with the three Berlin Dadaists about to cross the border into Czechoslovakia to meet him, or his fictitious double on that fatal, drunken night in 1920, we might do well to take a moment to prepare the ground. If Teplice is not so far from Prague, Prague after all is not so far from Paris, Milan, Berlin. World War One had given Germany a graveyard and a ruinous inflation but had given the Czechs and Slovaks a republic. There, amidst the blackened medieval buildings, the extravagant religious statues on Charles Bridge and the ancient synagogues of the old Jewish ghetto, an avant-garde had existed since the 1890s. In 1919 Karel Čapek's translation of Apollinaire's hallucinatory *Zone* appeared, inspiring a generation of Czech poets.[23] By 1920 the influence of Cubists and Futurists, of Russian Constructivists, was rife in Prague. The artist Josef Čapek moved (among others) in anarchist circles, his brother Karel was an intimate of the great humanist president of the new Republic, Tomáš Garrigue Masaryk. In *R.U.R.*, the most famous of Karel Čapek's plays, published in the year the Dadaists came to Teplice, we see a meditation on the recent past, set in the future. The "robots" of the title, *Rossum's Universal Robots*,[24] are not put together out of spare parts, but are a reconstituted flesh and blood, which makes them more frightening and

ominous: they remember everything, can do any task with greater than human efficiency. They have, however, no souls. It makes them the ideal workers of a technological society, unswervingly obedient servants of men, the ultimate products of the ideas of Frederick Winslow Taylor and Henry Ford. They are potentially the moving parts of that most sinister and primitive of machines, the army. If only, laments the factory manager, in Čapek's play, we had thought to differentiate their appearances, then they would learn to hate the robots that didn't look like them and we would have the perfect soldiers. The World War had also given rise to the great people's book of resistance, Jaroslav Hašek's *Good Soldier Švejk*. Hašek did not live to conclude his book, but as his last volume ends his hero Švejk, with that smiling, complacent idiocy that is really the highest form of the heroism of passive resistance, is on his way to the Russian front and his project of helping the Austrian Imperial and Royal Army destroy itself from within. If Hašek was taking the measure of one empire, his contemporary Franz Kafka – they were born in the same year – was taking the measure of an inner empire: taking its measure with the psychological realism of a great humorist.

One might really have seen Kafka, too, in those days just after the war in the Café Arco where Prague's Jewish intelligentsia gathered, Franz Werfel, the critic Ernst Polak and his young Gentile wife Milena Jesenská, who would become Kafka's most intimate correspondent, and Kafka's friend, the indispensable Max Brod, who tried to bridge the gap between German and Czech-speaking artists and intellectuals and their cultures – as a music critic he had promoted Janáček's first great opera *Jenůfa* and virtually discovered Hašek for a German-speaking audience. Karel Poláček too may have looked in the door, though he moved in a Czech-speaking milieu – he wrote in a sometimes slangy Czech and was a frequenter of Karel Čapek's Friday salon.

Yet for all the seething modernism of the Republic, Dada had not really taken hold in a native group or literary movement. Still it was the beginning to find its way into Czechoslovakia nevertheless.[25] Take the case of the very talented Czech pianist and composer Erwin Schulhoff.

Schulhoff had served in the Great War. He had been wounded in the hand. He came back from the front a disillusioned and angry man to resume a career that veered toward the avant-garde. In Berlin and Dresden he fell in with Schoenberg and Alban Berg, and then, finally, through Otto Dix, with the Dadaists. He helped organize the first Dadaist event in Dresden and would even set Arp's Dadaist collection of poems "The Cloud Pump" to music. Introduced to Jazz by George Grosz, he became increasingly enamored of its syncopations and harmonies. The result in his composition was a hybrid of Europe and America, delightful, interesting. Yet more, it was a decentering of the European tradition, a comment on it, and it was in this spirit that Schulhoff experimented with ragtime rhythms and the "blue notes" – the flatted thirds, fifths and sevenths – that had ultimately come from Africa.[26]

The ghost of an exhausted humanism haunts the Dadaist work of art, which would be inexplicable without it, as it haunts the ragtime experiments of Schulhoff and the artists' blagues of Arp and Duchamp. But Dada, as we will see, was more than a joke. Nothing, in fact, could be more strangely moving than the third of Schulhoff's *Fünf Pittoresken* of 1919, *In futurum*. It is three minutes three seconds of silence in performance, but its text, the printed score, contains a series of rests and fermatas moving up and down the staff in a mute and ghostly music.[27]

But the new republic was about to be invaded by three Germans who had no taste for such subtleties. Their humor came from a more desperate place. A year before, Berlin had been convulsed by street battles between striking workers and the *Freikorps* that left the murdered Karl Liebknecht's nameless corpse dumped in a morgue and his fellow Communist leader Rosa Luxemburg, her head bashed in and a bullet in her head, floating in the Landwehr Canal.[28]

Deeper into Dada

Perhaps Richard Huelsenbeck, the most extensive of the commentators on the Dadaist invasion of Czechoslovakia, discounts Johannes Baader's seriousness. Baader was notorious for fantastic goings on, a sort of showman, as Huelsenbeck paints him, hitching himself to Dada because of its success.

Johannes Baader, 1919

Huelsenbeck thought, in 1955, that it was important to prevent a Baader legend from forming. He made, Huelsenbeck believed, Dada "look like a metaphysical gag, a kind of universal joke, far removed from all art. […] Baader, however, had absolutely nothing to do with art."

> He was a kind of itinerant preacher, the Billy Graham of his time, a mixture of Anabaptist and circus owner. While we wavered between inhibition and the lack thereof, Baader was imbued with psychotic exhibitionism and impulsiveness.[29]

Huelsenbeck claims he could never figure out whether Baader was fighting for a renewal of Christianity, an improvement in public schooling, or Dada.[30] But the intense, full-bearded Johannes Baader was more complex than the clownish figure that Huelsenbeck paints. He had been born in Stuttgart in 1875 and had studied architecture at the School of Building and Construction there. Still there was always a kind of megalomania in the prophetically bearded Baader, that tottered unsteadily on the edge of a Dadaist satire. During World War One he was declared legally insane. In 1919 he discovered

that he had been resurrected as the *Oberdada*, the "President of the Earth and Universe." Perhaps he found in his utopian architectural schemes, his mystico-religious performances and scandals an outlet or a cover for the manic phases of his mental state.

Raoul Hausmann, the *Dadasoph*, is a much more sympathetic figure for Huelsenbeck. He describes him thus: "Hausmann was a short man, with thick eyeglasses and broad shoulders. He looked like a wrestler or a boxer and stared at the world boldly and perhaps brutally but was never brutal in any way. He was Ferdinand the bull, whom people are afraid of but who doesn't want to frighten anyone."[31]

Hausmann was a man of many interests, from reform of men's trousers to Hörbiger's glacial theories. His most famous piece, constructed about 1920, a hatter's dummy head fitted out with various instruments is a haunting double of the robots Čapek introduced in that year. Huelsenbeck described him as "a constructor, a cerebral man, a thinker, whom Freud would have been afraid of."[32]

Richard Huelsenbeck and Raoul Hausmann in Prague, 1920

In a photograph taken in Prague at the time of the 1920 tour, Hausmann does indeed have a brutal look. Dressed in a dark suit, with a black hat and long coat, he plants one hand on his hip defiantly and glares at the camera with one eye covered by the monocle that seems ubiquitous in these Dadaists, male and female. He could be a gangster or the head of a strike-breaking agency or a bouncer in a rough nightclub. Beside him Huelsenbeck,

in a light-colored overcoat and motoring cap, seems like a choir boy trying to look stern. You think, even, that his coat is two sizes too big for him, as if he's put on his father's, but when you look again, you see it is cut to his size – "Look, a boyish man!" his first analyst had clapped her hands when she saw him. And indeed he had that boyish look well into his later years. It belied a tremendous seriousness.

To see Dada as an art movement is to badly misread it, though in part it was that. It was in fact a way of life. In 1916 a group of like-minded young men and women who had fled the war and their various countries found themselves in Zurich. They were artists and conscientious objectors, draft dodgers and provocateurs. "None of us had much appreciation for the kind of courage it takes to get shot for the idea of a nation which is at best a cartel of pelt merchants and profiteers in leather," Huelsenbeck wrote in his 1920 *History of Dadaism*. "At worst a cultural association of psychopaths who, like the Germans, marched off with a volume of Goethe in their knapsacks, to skewer Frenchmen and Russians on their bayonets."[33] But these refugees were almost alone among the intelligentsia of Germany, France, Italy and England not to be overwhelmed by the spirit of unity and hatred that washed across their lands with the coming of war.

In the beginning was the word. Hugo Ball was leafing through a German-French dictionary when he came to a bit of baby talk unknown to Huelsenbeck. "Halt!" Huelsenbeck cried.

> "Dada," Ball read, and added: "It is a children's word meaning hobby-horse." At that moment I understood what advantages the word held for us. "Let's take the word dada," I said. "It's just made for our purpose. The child's first sound expresses the primitiveness, the beginning at zero, the new in our art. We could not find a better word."[34]

It all coalesced in 1916 in a shabby Zurich dive that Hugo Ball had rented from an old Dutch seaman and renamed the Cabaret Voltaire. "A combination artists' club, exhibition hall, pub and cabaret," as Huelsenbeck recalled it, filled with the smoke of the student habitués' pipes, the laughter and mockery of the artists, and the spirit of Dada.[35] Hugo Ball might sit at the piano playing Brahms and Bach, then switch to dance music. The drunken students pushed the chairs back, whirled about with each other – they brought no women there, it was too wild, too smoky, too dangerous. Then Ball's future wife, Emmy Hennings, who dressed behind a canvas with holes as big as your fist, would take the stage and sing, in her weak voice, songs that poked fun at politics, literature, human behavior. The songs, Huelsenbeck said, were impudent, but not insulting. Sometimes they were erotic: the cuckolded husband, the bride on her wedding night. Ball improvised the melodies on the piano. Yet more was going on than that. What the Dadaists, shouting their Bruitist poems from the stage, waving canes, exhorting, fighting with the students, were after, was a whole change in the inner life of Europe.

Easier to say what Dada wasn't than what it was. It was not, at least in the beginning, a pretext for the ambition of a handful of painters and literati. It was a club of which everyone was chairman. In some situations being a Dadaist might even demand that one was more a businessman or party politician than artist. It was a state of mind. A state of mind in which one said yes to a life wishing to elevate itself by negation. Its ancestry might be found in the radical egoism of Max Stirner, in Nietzsche, in the anarchism of Bakunin and the scandal of Alfred Jarry's *Ubu Roi*.[36] "Affirmation – negation: the gigantic hocus-pocus of being fires the nerves of the true Dadaist," Huelsenbeck wrote.[37] Half Pantagruel, half St. Francis, in Huelsenbeck's trenchant phrase, the Dadaist was always laughing. Laughing in defiance of the aesthetic--ethical outlook! Against the world-reforming theories of literary blockheads. And always for Dadaism in word and image, for the spreading of a Dadaist course of events throughout the world!

In Zurich Huelsenbeck had developed a style. He glared at the audience through his monocle and flailed away with a cane to the rhythm of the poem and the *boom boom boom* of a big bass drum and spat out his words as if they were insults. "[The audience] think[s] he is arrogant, and he certainly looks it," Hugo Ball described him in his diary.

> His nostrils quiver, his eyebrows are arched. His mouth with its ironic twitch is tired but composed. He reads, accompanied by the big drum, shouts, whistles and laughter […]. His poetry is an attempt to capture in a clear melody the totality of this unutterable age, with all its cracks and fissures, with all its wicked and lunatic genialities, with all its noise and hollow din. The Gorgon's head of a boundless terror smiles out of the fantastic destruction.[38]

> *pig's bladder kettle drum cinnabar cru cru cru* […]
> *the dustbins are growing fat sokobauno sokobauno*
> *the dead rise up from within wreaths of flaming torches about their heads*[39]

It was an assault on culture – on Homer and Horace, but especially on German culture. Huelsenbeck quotes Goethe and Schiller, he calls out to Schikaneder, Mozart's librettist for *The Magic Flute*. But Schikaneder will not arise from the dead. This is to be no allegory with flutes and glockenspiels and twittering birds. This is life itself. Life as a Bruitist poem. A few doors away from Cabaret Voltaire, at Spiegelgasse 14, lived another exile named Vladimir Ilyich Ulyanov – also known as Lenin. You imagine him with his hands over his ears trying to shut out the noise of Huelsenbeck's bass drum and vowing that the revolution – *his* revolution – could not come soon enough.[40]

Still beyond the betrayals of language there was another language that Huelsenbeck, pecking out his poems on Hugo Ball's typewriter, shared with Ball: what Ball called "sigils" – isolated words, meaningless words, that would go beyond a language debased by the world of the newspaper, the military order, the propaganda, that Ball traced back to Martin Luther and Kant, who had created, Ball thought, a rationalized language that constrained man not to worship but to obey. *Sigils* were the hypnotic words that would create an invocation, "the magically charged words," Ball wrote in his diary in 1916, that "conjured up and gave birth to a *new* sentence that was neither determined by, nor tied to any conventional meaning."[41] An "inner alchemy of the word," he wrote, invoking Rimbaud, that would thus "retain poetry's holiest domain."[42] Huelsenbeck described these chanted syllables as a return to what he called (in a misunderstanding shared by European intellectuals of the time) "Negroism" – a self-conscious primitivism.[43] It was the primal world of the child as a place to start anew. Thus, under the insults, the abrasions, there was a kind of pathos and spiritual longing, a good deal of the sort of impulse that Ball had found in Kandinsky's book *Concerning the Spiritual in Art* and among the dancers and dreamers who had located in the Swiss village of Ascona.[44] And in fact already Ball was moving toward the Catholic mysticism that would lead to his break with Dada and an existence of scholarly meditation in an isolated alpine hut for the brief remainder of his life.[45]

In January of 1917 Huelsenbeck was back in Berlin. "I felt as though I had left a smug fat idyll for a street full of electric signs, shouting hawkers and auto horns," he wrote.

> In Zurich the international profiteers sat in the restaurants with well-filled wallets and rosy cheeks, ate with their knives and smacked their lips in a merry hurrah for the countries that were bashing each other's skulls in. Berlin was the city of tightened stomachers, of mounting,

> thundering hunger, where hidden rage was transformed into a boundless money lust, and men's minds were concentrating more and more on questions of naked existence.[46]

If one wants to see the atmosphere Huelsenbeck describes, there is no better place than in the drawings George Grosz made for the second edition of Huelsenbeck's first book of poems.[47] Grosz's elegant draftsmanship is employed to create a menagerie of animal-faced profiteers and pimps, plump prostitutes exposing their sex, mole faces, rat faces, officers with skull and crossbones on their collars. It was clear to Huelsenbeck that in Germany he would have to proceed with entirely different methods than he had used in the bohemian world of Zurich. The Dadaists would have to discard their patent leather pumps and tie their Byronic cravats to the doorpost, Huelsenbeck said. "In Berlin," he wrote in 1920, "you never knew where the next meal was coming from. Fear was in everybody's bones, everybody had a feeling that the big deal launched by Hindenburg & Co. was going to turn out very badly." "Germany," he added, "always becomes the land of poets and thinkers when it begins to be washed up as the land of judges and butchers."[48]

In Berlin Huelsenbeck met Raoul Hausmann and Johannes Baader and other like-minded men and women. Their first manifesto was an attack on Expressionism as a representative of the whole retreat from reality and into the chimera of culture. The manifesto ended on a perfect Dada note: "if you are against this manifesto you are a Dadaist!" It was signed, among others, by Tristan Tzara, George Grosz, Marcel Janco, Richard Huelsenbeck, Raoul Hausmann and Hugo Ball.[49]

In fact Dadaists treated the manifesto as an art form in itself. An art form that contained its own theater of affirmation and negation. So even their most political of manifestos turned their satire against themselves. Soon Huelsenbeck and Hausmann were issuing another manifesto.

What is Dadaism and what does it want in Germany?

1. Dadaism demands:

1) The international revolutionary union of all creative and intellectual men and women on the basis of radical Communism;

2) The introduction of progressive unemployment through comprehensive mechanization of every field of activity. Only by unemployment does it become possible for the individual to achieve certainty as to the truth of life and finally become accustomed to experience;

3) The immediate expropriation of property (socialization) and the communal feeding of all; further, the erection of cities of light, and gardens which will belong to society as a whole and prepare man for a state of freedom.[50]

If this is communism, it is a communism with its tongue in its cheek, a mockery of the very idea of the manifesto itself. Through negation it achieves liberation, an anti-utopianism that aims for an inner revolution. One of the demands of the second part of the manifesto is the introduction of the simultaneist poem as a Communist state prayer.[51]

Thus the Dada being formulated in Berlin after the First World War smacks what it holds out with one hand with the club it holds in the other. By 1920 Dada was prepared to bring its gospel to the world. Or at least across the border to Bohemia and into the consciousness of one man.

Hugo Dux, M.D.

Little by little, like a photograph forming in a developing tank, through the researches of the indefatigable Jiří Soukup, Hugo Dux began to appear in the form of the emails Jiří sent. It was clear that if Hugo Dux was a doctor, he must have earned his M.D. at a university. It was possible he

studied in Prague, so Jiří searched for his records in the Archive of Charles University, and he found that Hugo Dux was on the lists of students of the Faculty of Medicine of the former German Charles-Ferdinand University of his time.[52] There he struck pay dirt: the data of Doctor Dux's life was shown now in detail.

Jiří found that Hugo Dux was born January 7th, 1884 in the village of Thönischen (Týniště, today part of Verušičky) near Carlsbad. His father, Wilhelm Dux,[53] was a head teacher. As Jiří would find out later from its annual reports, his son Hugo studied at first at the Carlsbad Gymnasium with his brothers Arnold, Robert and Edgar. Later Hugo, along with his brothers, transferred to the Gymnasium in Teplitz-Schönau, where he graduated in 1904. He then went to Prague to study at the Faculty of Medicine of the German Charles-Ferdinand University.

Hugo Dux was not a perfect student. In his final exams he was marked as "passed," but not "with distinction."[54] He classified his religion as "Mosaic" – Jewish. Then he returned to Teplitz, with its old Jewish community and its beautiful synagogue to practice.

Was "Hugo Dux," the "Dadaist painter" of Ludvík Kundera's reference to Bolliger's and Verkauf's "Dadalexicon," "the Chief of Dadaists in Czechoslovakia appointed at the Dada-manifestation in Teplitz-Schönau of 1920 in Huelsenbeck's presence," identical to the Dr. Hugo Dux from Thönischen who moved to Teplitz in 1910? We have some hints pointing to the possibility that the young and perhaps not-so-very diligent medical student, Hugo Dux, moving as he did from neighborhood to neighborhood in Prague during his student years, may well have had other interests on his mind than his anatomy lectures. One could use words such as "probably" or phrases such as "all evidence indicates" to try to create out of the shards of personal history and interrelations a complete Doctor Dux. But I think that in keeping with the original spirit of this search that, like Dada itself, has no single definition and no finality, it is better to think of a number of Hugo Duxes, documented, real or only imagined. And so we permit ourselves to follow one of these Hugo Duxes, returning to his Prague student haunts,

poking his nose into the Café Arco or the Continental, reading the latest German – or perhaps even Czech – literary magazines or scrutinizing the modernist paintings at an exhibition. Which leads us to the mention of Hugo Dux as a painter: the patient scarcely out the door of his consulting room, this Dr. Hugo Dux drops the shroud from an easel and tries to find his way back into, say, a head that is turning into a bowl of grapes or an enema bulb.[55]

At the Imperial Spa

The Dadaists Come To Teplitz!

Teplitz-Schönau is the first German city in Czechoslovakia in which the three Dadaists: Johannes *Baader* (Oberdada), Richard *Huelsenbeck* (Weltdada) and Raul *Hausmann* (Dadasoph) will present their first really Dadaistic evening. These evenings have caused enormous sensation in Germany and Switzerland. The tickets for this soirée, which takes place on the 26th of this month at the Imperial Spa, will be available soon at the concert agency Adler, Graupnergasse 5, first floor.

Teplitzer Zeitung 51, No. 33, February 11th, 1920, p. 5.

The Dada evening, we are informed by a notice in the *Teplitzer Zeitung* of February 25th, was sold out. The box office would not be opened on the night of the performance.

Through Baader, the "Oberdada," the three Germans had induced a concert promoter to arrange a reading tour. They had started in Leipzig. Then they crossed the border into Czechoslovakia, where, Richard Huelsenbeck

said, the people had never heard of the movement they represented and "almost never heard of art." Thus it was about the time that the picture of the Stecklers and the Blochs was taken by some unknown photographer in the village of Soborten that the Stecklers' family doctor, Hugo Dux, or (if we continue to follow the Dada spirit of our research) someone bearing the same name, went off to hear the Dadaists at the Imperial Spa in Teplitz. Did he go, like the other curiosity seekers, for the promised scandal or to indulge in a taste for avant-garde art? This obscure family doctor is an enigma. An enigma and a contradiction.

The bourgeoisie of the provincial city of Teplitz who came to the Spa theater in late February of 1920 did not know they were a contradiction: they thought they were alive. The three Germans who took the stage proposed to show them they were not – if it wasn't to their own, then to the Dadaists' satisfaction.

Let us assume the program was followed as printed (we have evidence that the poems listed in the program, at least, were read as on other Dada soirées):

Dada Recitation Soirée

The central office of the Dada movement in Germany, seated in Berlin-Charlottenburg, has appointed for this soirée, which will take place on Thursday, the 26th of this month, punctually at 8 o'clock at the Imperial Spa, the following program: 1. Huelsenbeck: Introduction.
2. Hausmann–Baader: Simultaneous talk.
3. Hausmann: Sixty-One Dada-Trot (with gramophone). 4. Baader: My last funeral procession.
5. "Trabadjo," simultaneous poem (three persons).
6. Hausmann: Classical attitudes to the middle class cuisine. 7. Huelsenbeck: Phantastic prayers.
8. Simultaneous poem:
"The pig bladder as saving anchor."
9. Bruitistic sweep.[56]

In the theater of one of the oldest of the Teplitz spas, the Imperial, with its Belle Époque opulence – or perhaps faux opulence – they began. Huelsenbeck says he always started off his performances in Czechoslovakia by stepping to the edge of the podium and calling out, in his most formal voice, and with an emphatic *politesse*:

"Ladies and gentlemen […,] if you think that we have come here to sing, or play, or recite something then you are victims of an unfortunate error. It would have been better had you gone to the nearest motion-picture theater instead."

"If the audience didn't react," Huelsenbeck continued, "I would get slightly more aggressive."

> I criticized the people who use art as a dessert in their bourgeois existence, and with the pseudo fervor of a pastor, I appealed to the consciences of those who believed that art had anything edifying about it.[57]

The silence would now be broken by protests, more or less noisy. People called out that they wanted to see Dada (for these three showmen, were, as the program claimed, *Dadaists*). "Dada is nothing," Huelsenbeck called back. "We ourselves don't know what Dada is…"[58] They shouted their simultaneous poems, snarled, yelled back at the audience, wound up their gramophone, danced their Bruitistic dance.

Then it ended.

"Dada" Shindig

> So now the art-loving Teplitz citizens have experienced the latest gospel of art and aesthetics, as proposed by "Dada." […] One thing is for sure, its life will be ephemeral. […] They provoke a scandal and everyone is curious and awaits

what is to come. Yet it comes to nothing more. […] One must and can blame them that everything is desperate nonsense, without wit and spirit […]. Except for the "Sixty-One Step (Dada-Trot)," a successful caricature of modern dance decadence, it is not worth mentioning any other part of the program.

Teplitz-Schönauer Anzeiger 60,
No. 48, February 28th, 1920, p. 5.

The Dada Soirée in Teplitz declined into a terrible spectacle. […] It strives to provoke an audience to hoot, scream and whistle, and then the success of the evening is sure. Because one is not dealing here with artists, who might be hurt or get angry because of the spectators' evidence of dislike, but rather with businessmen who gain profit from the audience's mockery. The outbreak of anger from the disappointed spectators naturally did not mean the end of the performance, but rather its climax. For when the audience whistled and screamed, the Dadaists also began to whistle, play their barrel-organ, set the gramophone into action, and the "Dadasoph" Hausmann began his ugly, cretinous dance once more. […] The Dadaists describe their foolish doings as a reaction to the enormous war pathos, as the negation of all seriousness, of all the mendacity of idealism. But it really is nothing of the kind. One might understand the yelling mockery if it rose above the boundless madness of this war, above the

unspeakable dizziness of the mental disorder into which the whole world has collapsed. "Dada" pretends to be what it is not. It is – or at least must appear to everyone – only a swindle and the Dadaists themselves belong to the (regrettably too great) company of parasites […].

Freiheit: Sozialdemokratisches Tagblatt 23, No. 49, February 28th, 1920, p. 3.

Dadaists' Soirée

The great Oberdada, the "dominator of the universe, of the moon and stars," did not look quite earthshaking, rather like an honest storekeeper who has said goodbye to the world of trade in order to speculate with the stupidity of his fellow men […]. The dexterity with which the usual noisy scenes were arranged, allowed one part of the audience, the one which put up with it, to get its money's worth. However, it is sad that the same audience which lets gifted poets starve to death and talented musicians wither, gladly opens its wallets in order to satisfy its sensation seeking in the clowneries of three sad comrades who drive their stoicism so far that they even endure exclamations like "rascals, chiselers, pickpockets" etc. without protest.

Dr. B.-W.,

Teplitzer Zeitung 51, No. 49, February 29th, 1920, p. 3.

Thus spake the critical establishment of Teplitz in the cold light of dawn after the momentous Dada evening at the Imperial Spa.

The Dadaist tour continued to Prague, where a more alert citizenry awaited, their expectations drummed up to fever pitch by the newspapers. "The Czechs," Huelsenbeck continues, "wanted to beat us up because we were unfortunately Germans; the Germans had taken it into their heads that we were Bolsheviks; and the Socialists threatened us with death and annihilation because they regarded us as reactionary voluptuaries."[59] Losing his nerve, Baader deserted the tour, escaping with half the manuscript of the production. On the night of the performance the Agricultural Exchange was packed to the windowsills. Gamely, Huelsenbeck and Hausmann took the stage. Hausmann describes what happened:

> It took some courage to appear in front of an audience of 2,000 that before the soirée opened, was already roaring… Several dozen men climbed on the stage and started to beat us up. I was pushed to the edge of the podium, where I fell down. A number of people trampled me, my pants were torn, my glasses broken… Then I shouted into the audience: "The beating was for us but a pleasant massage, but for you a disgrace!" – We began a discussion open to everyone in the audience.[60]

On March 2nd, Hausmann and Huelsenbeck appeared before a smaller audience in the Mozarteum. On March 5th, they were in Carlsbad, where, Huelsenbeck said, they were able to ascertain that Dada was eternal and destined to achieve undying fame.[61]

One year after his encounter with the three Berlin Dadaists, their Teplitz colleague, Dr. Hugo Dux, was married to Margarethe (Gretl) Neumann, a native of Vienna, by Rabbi Dr. Friedrich Weiss in the Teplitz

synogogue. Fifteen months after that their son Henry was born. So Hugo Dux's bachelorhood ended, and, we presume, so ended his nights of carousing with visiting artist-provocateurs.

Missing from the mementos of the 1920 Dadaist tour of Czechoslovakia is the image of Hugo Dux. No picture of him has ever emerged from the archives. No photograph has been found in his official documents. There is no high school photograph, no photograph of him among his fellow medical students or with his family or friends. There is, however, a description of him preserved in two pages of the 1906–1907 record of his military service. The record describes him thus: hair: blond (Lilly had remembered it as red); eyes: gray; eyebrows: blond; nose and mouth: proportioned; chin: oval; face: oblong; height: 1.775 meters (five feet ten inches); he had a goiter; his character was cheerful and good-natured; in service he was obedient and willing. He "favored marriage" and was vaccinated. His shoe size was 8. After one year he was released as "invalid" – unfit for military service, but fit for civilian work.

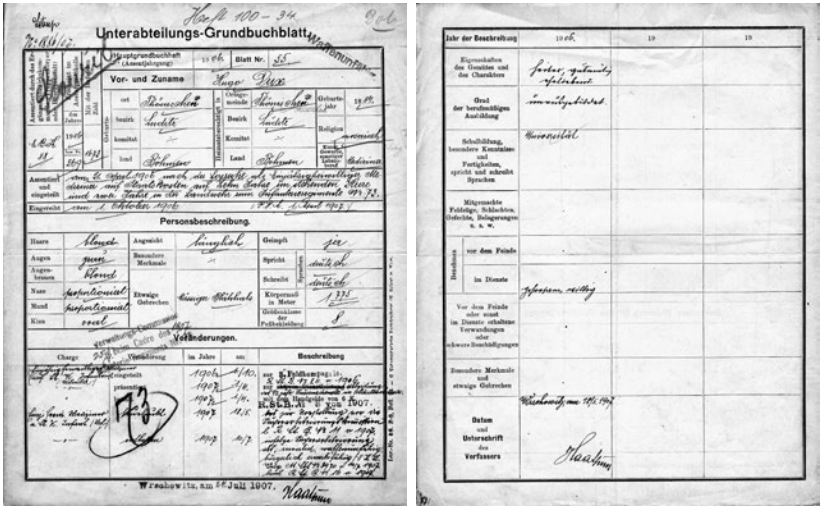

Imperial and Royal Austrian Army record of Hugo Dux's service, 1906–1907

Flight

One imagines Hugo Steckler strolling to the Teplitz railroad station, a newspaper in his hand and a risqué novel in his coat pocket, nodding to Hugo Dux as he hurried from his office on Frauengasse No. 1 to the football pitch (Dr. Dux was, we would learn, a sports enthusiast) and wonders if, during those trips to Prague, Hugo Steckler might have caught sight of a gangly man with big ears on his way to his office or to a performance of a troupe of bankrupt Yiddish actors whom he had befriended. Franz Kafka had not attended the Dada evenings in Prague, as far as I know, yet he is reported to know of them through a young acquaintance, an aspiring poet named Gustav Janouch. For Kafka, (or the fictional character he named "Kafka," for Janouch has a tendency to report conversations that quite possibly never occurred), Dada was at once a symptom and a disease. You did not abolish the disease by isolating it and suppressing its symptoms. You must go to the root and that root was the collapse of faith. Faith in the world and in oneself. How, he asked, in Janouch's telling, could one find another, by losing oneself? How could one find the world in all its magnificent depths, in noise and accusation?[62] The same might have been said of the dangers besetting the dream nation that the scholar Tomáš Garrigue Masaryk had founded. Kafka himself demonstrates the fissures that were appearing in the dream nation. For Czechoslovakia, the fragile new country, bound by the glue of hope and humanism, could not endure the pressures of history and internal rivalry, Czechs, Germans and Hungarians contending with each other, and always, another group, neither quite Czech nor quite German, but who thought of themselves as one or the other or neither or both: the Jews. "What have I in common with Jews?" Kafka wrote, "I have hardly anything in common with myself."[63] Such a Czechoslovakian Jew might see himself living as a citizen of a modern republic, with a book of Rilke or Hölderlin under his reading lamp, but consciously or not he bore as well a fate that was inescapable. The old Prague Jewish Ghetto had been leveled at the turn of the century, leaving almost nothing but some of the

historic synagogues, part of the cemetery and the old town hall, yet for Kafka, it still survived. "In us all it still lives," Janouch reports him saying, "the dark corners, the secret alleys, shuttered windows, squalid courtyards, rowdy pubs and sinister inns. We walk through the broad streets of the newly built town. But our steps and our glances are uncertain. Inside we tremble just as before in the ancient streets of our misery."[64] If the assimilated Jews of Czechoslovakia were not aware of it, history was about to teach them that the ghetto was in fact not merely an internalized fragment of the past, but an iron gate that was to be slammed shut in front of them. It did not happen without warning. As late as 1899, a case of blood libel was brought against a Jewish vagrant named Leopold Hilsner. Tomáš Garrigue Masaryk, the future president of Czechoslovakia, almost alone among prominent intellectuals, had denounced the proceedings. In 1918 Hilsner was pardoned; the advocate for Hilsner's alleged victim became the mayor of Prague. In mid November of 1920, Kafka witnessed from his windows in Prague troops preparing to intervene against anti-Semitic rioters.

With the ascension of Adolf Hitler as *Reichskanzler* in 1933, the noose began tightening around the German Jews. In the fall of 1935 the Nuremberg Laws were instituted. The Germans whom the Czechs had once watched come across the border with their alpenstocks and silly hats were now bringing Nazi propaganda and demands for *Lebensraum*. In Bohemia an obscure physical education teacher named Konrad Henlein had started his own pro-Nazi party – one that was destined to win the election and become one of the strongest in the Czechoslovakian parliament.

By the mid-thirties, Jewish refugees had started to pour in across the border from Germany. Smuggling had been an old and time-honored tradition in North Bohemia, but now the contraband was human beings. They came across the boarder to Soborten, many with only the clothes on their backs and a shabby suitcase. Because he knew these routes through his business, Hugo Steckler was an important contact. The sons of the farmers he bought his cattle from were border guards, and he was tipped off when a group of refugees was arrested. Hugo Steckler helped gather funds to bail

them out and settle them. The refugees became a torrent that Czechoslovakia could hardly maintain, and the Jews themselves became alarmed, separating themselves from these "foreigners" with their accents, their poverty, their old ways. Even the Stecklers had smiled a bit at some of the Galicians and Russians who had come into the country as refugees during the First World War.

Sometime in 1936 or '37, Lilly Steckler had met, at a party in Soborten or a neighboring village, a sportily dressed engineer ten years her senior who in partnership with his older brother ran a hosiery factory in the nearby town of Graupen. His first name was a kind of suitcase plastered with the stops the solemn boy with the violin had made since he was born in the polyglot Bukovinian town of Czernowitz in 1906, Moishe at his birth. Then Moritz at a German technical college. Maurizio when he worked for a textile firm in Milan, then Moishe or Moritz in Palestine, where a family business did not bear fruit; now, in Soborten once again Moritz. Two other names would be added: Morris in London and finally, in the United States, Maurice. Moritz Fallenbaum had joined his older brother in Graupen, to which, in 1936, his brother had moved after being forced to close his factory in Chemnitz, Germany. His courtship of Lilly Steckler went on in Prague, where Lilly had moved to study dress designing (she was often reprimanded by her roommate, her serious older sister, then working for the Board of Trade, for the hours she kept), and in the spa town of Carlsbad, where she worked one summer in the boutique of a Prague *couturier*.

Then, in the early hours of September 30th, 1938, France, Italy, Germany and England decided the fate of the Sudetenland in Munich. In London, Neville Chamberlain was greeted as a hero for bringing peace. That fall Moritz Fallenbaum, on a business trip to England, telephoned Lilly that she had to get out.

The signs were unmistakable. In the Schönau Girls High School, where he taught, Rabbi Weiss heard the Christian girls openly singing the Horst Wessel Song. They no longer greeted him when they met him. At

a meeting of a youth charity in Teplitz, a local Nazi made a violent speech demanding the reorganization of the committee to exclude its Jews. The Social Democratic mayor resigned and Rabbi Weiss followed him. Prince Clary, the descendant of that prince in whose gardens Goethe and Beethoven strolled, deeply embarrassed, expressed his gratitude to Rabbi Weiss for his cooperation with the charity and regretted his inability to remain. They parted with a handshake. All the Jews who could packed up their household belongings, the goods from their shops, and moved to Prague, ahead of a coming terror. In the fall Rabbi Weiss who had also shut up his house and moved with his family to Prague, returned to Teplitz to celebrate Yom Kippur. The great synagogue's door was smeared with a swastika. In the interior, which had held thousands, only a hundred fifty or two hundred worshippers stood. "Later," Rabbi Weiss wrote, "we learned that God had closed the gates of prayer against us, that the words we had read on Yom Kippur, the lament for the destruction of the temple, for the ruin of all the splendor and values had been spoken for ourselves."[65] On November 11th, the London *Jewish Chronicle* reported that the Nazis had removed all of the sacred objects from the Teplitz synagogue and placed them in a local museum as a reminder to the people of "the Jewish domination of the town before the introduction of the present regime".[66]

On November 5th, 1938, under the heading "Family Accounts" a small notice appeared in the *Prager Tagblatt* that reads:

FAMILIEN-NACHRICHTEN

Vermählung. Ing. M. Fallenbaum, Prag—London, Lilly Steckler, Soborten—Prag, Vermählte.

3814

Marriage. *M. Fallenbaum, an engineer, Prague – London, and Lilly Steckler, Soborten – Prague, have married.*[67]

When she saw the notice that Jiří Soukup had forwarded us, my wife felt a pang of sorrow. There, in the small, black letters of the announcement was the kind of evidence that compacts in itself a whole history of loss. The wedding had occurred two days earlier. Moritz Fallenbaum left for London immediately and Lilly followed a few days later. Lilly was not quite twenty-two at the time. She remembered guiltily that her emotion was mostly the thrill of her new marriage and her trip to a new land. Her mother came to see her when the train stopped in Teplitz. She told Lilly that her father was ill and couldn't come. It was a lie. Already he had been detained by the Germans. Lilly never saw her parents again.

Oblivion

We might, Jiří and I, have actually found Dr. Hugo Dux as he existed in the minds or the memories of his survivors. There was, for example, the intriguing similarity of names that emerged from an internet search I ran at the beginning of the Dux project, a Dr. Peter Hugo Dux who had taken his M.D. at the University of Toronto in 1976 and was proficient in English and German… But there are many Duxes in the world – why would Hugo Dux's descendants be found in Canada, of all places? Or was this a relation after all? There was no reply to my query.

Then came what seemed to be perhaps a real connection. Ruth and I were still in Teplice when Jiří wrote that he might have found one of Dr. Dux's relatives, Simona Duxová, a teacher, who lived in the town of Kralovice, about twenty miles north of Plzeň (Pilsen). Jiří had phoned her and she told him she was eager to meet me and talk to me. There was even a possibility of a family photograph of relatives of Hugo Dux. Then, nothing. She did not answer emails, or her phone. It was Jiří said, as if she had disappeared from the planet.

But perhaps not disappeared, but carrying in herself memories or the memories of friends and family, of a time not that long before when one kept even the most innocent of secrets from strangers. The monuments of Communist Czechoslovakia existed all over the land in the form of drab utilitarian buildings that had replaced crumbling Belle Époque apartments, of grimly functional workers' districts. There were also memories of tapped phones, of government surveillances, of people suddenly sacked from their jobs – or worse. Memories too, of strangers who phoned up out of the blue with questions about one's relatives. She may have had second thoughts, or been advised. We were fortunate in one sense: that the trail to Doctor Dux did not stop there.

That trail finally led to the Jewish Cemetery in Teplice. Who could have guessed that with his red (or maybe it was blond) hair and his jokes, he would have died so young? The cemetery was a calm place, with the traditional wall around it, a mortuary chapel and the tombstones of the dead Jews of Teplice. We walked among the tombstones and there were names familiar to my wife, Kohners and Getreuers and Blochs. Saplings were planted to honor the dead of the camps, their bodies covered in mass graves. The saplings had inscriptions written on paper incased in plastic that had the names of those their relatives wanted not to be forgotten. We did not know then that the man we were searching for was right beneath our feet all the time. So it was only after we had come back to the United States that Jiří discovered that Hugo Dux had died on January 24th, 1932: the keepers of the cemetery had found his grave. Thus in the end, it was Dr. Dux's death that helped create for us a fuller sense of his life.

The inscriptions on the gravestone of Dr. Hugo Dux are in both Hebrew and German. The Hebrew reads: "Here rests our teacher and master Joel Dux, Tevet 16th, 692. May his soul be bound in the bundle of life." The German inscription reads: "Only once did you grieve us: when you departed forever." At the top of the stone is carved an emblem of two hands meeting, a Masonic symbol. Below is the outline of a jug in a saucer. It indicates that "Joel Dux" was of the tribe of Levi.[68]

With a date of death, Jiří was able to search the Teplitz newspapers for an obituary. This is what he found:

Hugo Dux, M.D., Has Died

Last night, surprisingly to many, however expected by his familiars, Hugo Dux, M.D., the well-known Teplitz physician, passed away in the hospital. A long-lasting illness and an operation prematurely defeated this man who helped thousands, who prevented so many diseases from ending in death, this man, whose semblance always effused power and health. A shining example of the medical profession went away with his death, and there is probably no one who would not sincerely regret his passing, because he did not have any enemies, he could not have any. It is easy to characterize his nature: he was a *wonderful* person, a happy character, with an admirably kindly nature, which charmed the people who knew him closely. His good-natured character made others good-natured too, and whenever he was asked to advise he gave the advice of a sincere man. What he was as a person, so he was as a doctor. As a diagnostician, as a surgeon he was known far beyond the Teplitz region. However, as a doctor he was also a *benefactor*, and there is a large number of poor people, to whom he granted his healing powers without asking more for it than thanks. However, he went much further: his heart did not permit him to simply leave the recovered patient, when he was left with nothing, he helped him further and donated to him. Whoever knew Dr. Dux, even by reputation, regrets his early death. Well-known are his contributions to Teplitz sports life and these are assessed in another section of this paper. Dr. Dux, who was always a friend of conviviality, lived in his last days very reclusively, as his health

> deteriorated, and recently one inquired about him often, as he was missed in public. From everywhere come the deepest, the most sincere condolences to his sorely tried spouse, and to his little son, who still goes to school. The funeral will take place on Tuesday, the 26th of this month at half past 4 PM in the Israelite cemetery.
>
> Friends of the so prematurely deceased have suggested that a fund be set up and bear the name *The Dr. Hugo Dux Fund*, for the eternal commemoration of the departed, and that contributions should be transferred to the administration and for the use of the Society of Traveling Salesmen in Teplitz-Schönau, whose physician the deceased was.[69]

It was probably pneumonia combined with pleurisy that set in after a surgery Dr. Dux had undergone at the end of 1931 or the beginning of 1932 that led to his premature death. Thus he did not live to see the coming of the Nazis, the camps, or perhaps to share annihilation with so many of his family, of his friends. Along with his other relatives he left his young wife Gretl and his little son Henry. We wondered about their fate.

On October 28th, 1938, Markéta Duxová, "widow of a physician, co-owner of a house in Teplice-Šanov, impecunious, not previously convicted," appeared at a Prague police station to confess to having failed to report to the police that she was now a resident of Prague, because she "had been misinformed by the office of refugees from the occupied territory."[70] She was fined twenty crowns. Less than a year and half later, in April 1940, the Teplitz Insurance Company sent a query to the Prague Police Headquarters on "Grete Dux." The reply was that she had deregistered to London on June 3rd, 1939, and "had not come back to Prague since." So she had escaped, as had her seventeen-year-old son. In London they may have rubbed shoulders with Morris and Lilly Fallenbaum in the Lyons Corner House where other exiles from Czechoslovakia gathered to exchange rumors and news and to

pore over the war reports in the papers. Most of Hugo Dux's family were not so fortunate: his step-mother Emma, his brothers Arnold and Gerold, were murdered at Łódź, Treblinka, Auschwitz. His brother Robert, a traveling salesman, had applied for a character reference in order to emigrate to Shanghai, but it seems he never got a passport or perhaps couldn't find the money to leave: he was killed at Łódź in 1942. His step-sister Erna Klauber and her husband were shot on a train on the way to one of the camps in 1942. The Duxes' family history is filled with such fates.

Between Dr. Dux and those who escaped there is a great death, a river of oblivion. It was a crime, an unspeakable crime to attempt to annihilate the Jews, but in some sense the greater crime was to attempt to make their individual lives, their stories and our memories of them perish as one in an annihilation of all distinction. So the believers died with the atheists, the Communists with the Zionists, the just with the unjust, those who had forgotten their prayers with those who prayed in the morning and at dusk, those who had much to give with those who had given little, the old men and old women with the children. All of them going down into the tide of oblivion.

Hugo Steckler was a leader in the Jewish community of Soborten. When Lilly left for England he had already gone back to detention voluntarily to help his people. It is remembered that at Theresienstadt he distributed relief and worked to keep people from the sure death of the hospital. Hedy Steckler would soon follow him. All three of Franz Kafka's sisters died in the camps. Karel Čapek had died in 1938, a few months after the betrayal at Munich. "He just stopped breathing and he just stopped living," Milena Jesenská wrote. "If you like, you believe that he died of bronchitis and pneumonia."[71] His brother Josef Čapek lived long enough to see the arrival of the Nazis in Prague. He died in Bergen-Belsen in 1945. The satirist and humorist Karel Poláček for a time was given the job of traveling throughout Czechoslovakia cataloguing and collecting Torah scrolls and temple furnishings from the synagogues. Half starved, wearing on his coat the yellow star, he was met

everywhere by people both Gentile and Jew bringing copies of his books for him to sign. No doubt remembering the talk and the fellowship and the good coffee in the cafes and at Karel Čapek's Fridays, he wrote his wife in Prague that the only places now available for the Jewish intelligentsia to rendezvous were the Kehilla and the cemetery. Then he too was taken off to die at last in the Gleiwitz camp in 1945. Of the Café Arco crowd some were able to get out in time, and others were not, or did not choose to. Max Brod was able to make his way to Palestine with a suitcase full of his friend Franz Kafka's precious manuscripts. The dramatist Paul Kornfeld died in Łódź. Franz Werfel ended up the United States, as did that pioneer avant-garde movie maker Hans Janowitz. Willy Haas found his way to Bombay, where he continued to write movie scripts, and died, at last, in Germany, long after the war. Ernst Polak, "the expert," found his way to England. His ex-wife, Milena Jesenská, the recipient of Franz Kafka's soul-searching letters outlived the bohemianism of her youth and for a time survived to become a powerful voice of conscience for the Czech people. She died a hero of the resistance in the Ravensbrück camp. Erwin Schulhoff died in the camps as well, herded into a transport not as a Jew, but as a Communist – he had turned toward communism and Socialist Realism and had set a portion of the *Manifesto* to music. In Theresienstadt, less than an hour from Teplitz, colleagues of his were still composing, orchestras playing, plays being put on, poems written, athletic competitions being held by starving men, women and children in a horrible parody of the lives they had once lived, for the benefit of a world that refused to know the truth until it was too late.

One walks through the deserted fortress of that terrible place, the barracks and the showers, the gallows, the empty parade grounds and wonders at the meticulous record keeping of these Nazi jailers, the logs of the comings and goings of trains, the assignments of men and women and children to barracks – record keeping of those their jailers meant to kill. The Nazis kept it up almost to the end, fighting on three fronts, their armies collapsing about them, still meticulously logging, scheduling, assigning railroad cars and transports. For the Nazis had not set out to conquer the

Jews or to enslave them, to "teach them a lesson" or to "knock them down a peg" or simply to rob them. It becomes clear that all of these meticulous records, the armies of clerks who kept them, the soldiers assigned to guard the camps, to man the commissaries and schedule the transports and to supervise the crematoria, were part of the solution to a metaphysical problem.

The problem was to freeze a history in time and finally, to make it disappear. To remove the Jews from the circumference of a moral world. It was for this the Nazis, in their hubris, collected all those temple lamps and beautiful Torah scrolls, to furnish a museum that would serve as the tomb of an extinct people.

As for the Dadaists who came to Teplitz on that fatal night in 1920, Raoul Hausmann, the Dadasoph, returned to Berlin, where in 1931 Hannah Höch found him living in Charlottenburg in a ménage à trois with his Jewish wife Heda Mankowicz and his sometime-model, the Russian exile writer Vera Broido. He had become a fashionable photographer and liked to show off the things he could afford to buy. He fled the Nazis for Ibiza with the two women, then made his way once more to Czechoslovakia, escaping from there in 1938 to Peyrat-le-Château, near Limoges, where he lived illegally with his wife throughout the war. He continued to write on Dada and died in 1971. The Oberdada, Johannes Baader, also returned to Germany. He applied, under his title of "President of the Earth and Universe," to teach at the Bauhaus with Walter Gropius, but was rejected. He seems to have disappeared from the art world after that, dying in 1955 in Adldorf, Bavaria.

In 1945 *The New Yorker* "Talk of the Town" found the Weltdada, plump and good looking, with a slight Germanic accent, in an office adorned with his own fantastic paintings. Richard Huelsenbeck was now Doctor Charles R. Hulbeck, a Manhattan psychoanalyst. All through the tumultuous years of Dada, while Bruitist poems and crazed manifestos were spilling from his pen, he had quietly continued his medical studies and obtained his M.D. Fleeing Europe, in New York he renewed his interest in psychoanalysis under the tutelage of another German émigrée, Karen Horney, and entered the life of a well-paid and comfortable – or perhaps not so comfortable –

New York City professional. The McCarthy era brought unwelcome scrutiny by the FBI when one of Hulbeck's patients discovered that he was the Dadaist Huelsenbeck and he lived for a time terrified that he would be deported. But he survived, thrived even, continuing to organize Dada exhibitions and retrospectives and to write on Dada. He began to paint.

> I brought Dada back into Germany after the war. I preached the destruction of the old German devotion to militarism and to smug bourgeois tastes. At the same time I attended the University of Berlin and studied psychiatry and psychoanalysis, and I practiced in Berlin until I left the country.[72]

During his time in Germany Huelsenbeck – now Hulbeck – continued, he had written fifteen books of essays, fiction and poetry, which were denounced in the SS papers and finally burned. When he came to the United States he changed his name to accommodate it to American tongues. He pointed to some of the canvases on the walls of his office.

> "These, like all my paintings, are from the imagination – lions hunting, firebirds, bullfights, landscapes with pelicans. They are big and rather turbulent, and sometimes my patients think I paint them merely to frighten them. But no," he said, staring at a painting of a mountain, done in the shape of a sleeping giant, beneath a sky full of clouds and human eyes, "I regard them as products of a properly integrated personality."[73]

In the end, Richard Huelsenbeck could not live in the United States, to which, he said, he owed so much, and moved to Minusio, Switzerland, in the canton of Ticino, where so many of the Zurich Dadaists had refreshed themselves in the old days and where his friend Hugo Ball had died. Hueslenbeck himself died in 1974. In a farewell he said that he wanted to be a hippy in a well-fitting suit, a non-conformist in the midst of a comfortable bourgeois life. Rather like, perhaps, another doctor who fifty odd years before had spent a night with him and his Dadaist colleagues and could boast, among his diplomas, one not seen on his walls that had named him Chief Dadaist of all Czechoslovakia.

You might forget the names of the Dadaists who gathered in Zurich at the Cabaret Voltaire. You might forget Huelsenbeck and Hannah Höch, Marcel Janco and Tristan Tzara, Raoul Hausmann and Johannes Baader and Sophie Taeuber and Emmy Hennings and that remarkable man Hugo Ball. Nevertheless, their project, for good or ill – and I think, in spite of my sympathies for the reservations of the Teplitz reviewers, it has largely been for good – continues to reverberate. For history will not forget such fellow Dadaists as Marcel Duchamp. Or perhaps George Grosz or Max Ernst or Hans Arp or John Heartfield or the American Man Ray. But it has forgotten, except for that one brief mention, Hugo Dux, that slender link to my own family. But such moments are of inestimable value. That night is a small moment, of course, and in the history of the world the visit of three Dadaists to a provincial Bohemian town, recedes from us, becomes a speck, a pinprick of light that collects other pinpricks – a middle class family whose physician Hugo Dux was, the lives of those who survived and those who didn't – against the dark wave of oblivion. Franz Kafka, who like Hugo Dux was spared by death from Theresienstadt or Auschwitz, as his three sisters and many of their families were not, once wrote a story called "Josephine the Singer, or the Mouse Folk." Josephine is called a "singer" not because her voice is strong – it is frail and weak – or even sweet, but because she sings the songs of her people, the songs of their lives and the struggles that link them together. It is in just this way that, if we are anything, we are bearers of the stories of our families.

Against the onslaught of time and history, how fragile, how tenuous they are. Of the children, in that photograph of the Stecklers and Blochs taken about the time the Dadaists came to Teplitz, only Lilly and Trude and their cousin Vali were alive in 1945. Young Ernst, who was so healthy and full of life, died in a concentration camp. It was Vali, so sickly and whining, who survived. Lilly, as we have seen, escaped to England. Trude, who had married the village bad boy, was in Palestine before the dark wave descended. It was only after the war was over that Lilly and Morris learned the fates of their families. Hugo Steckler died in 1943 in Theresienstadt. His wife, Hedy Bloch Steckler, died at Auschwitz one year later. Their stories, the fragile filaments that tie a family together, that extend from its past and into the future – how nearly they came to being cut away entirely.

Where then do I stop with the story of Doctor Hugo Dux? We have seen that his wife Gretl and her son Henry escaped to England. In the records of the Military History Institute in Prague Jiří found out that Henry Dux had joined the Czechoslovakian Army in Exile in 1943 after having graduated from a British college with a degree in textile engineering. After the war he and his mother stayed on in Britain and were naturalized. An entry in the Security Services Archive in Prague stated that in 1959 a Jindřich (Henry) Dux applied for a certificate confirming that "he had fought with the Czechoslovakian forces in the West during World War II." He was listed as an insurance clerk of the "Sun Life Assurance Company of Canada," and was living in Montreal.[74] (Might there be a connection to the Peter Hugo Dux, M.D., I had come upon in the internet search I had run at the beginning of my exploration?) There were still others, more distant relatives of Doctor Hugo Dux, who survived. Gertrude Werner, a niece of his stepmother Emma, was living in New York. His brother Arnold's wife Hana Dux survived as well and was living in Israel. Do I attempt to track down those relatives or their children, who might still be alive? I could make up stories about them, I could, with Jiří's help, find some word of them. A photograph. A mention in a newspaper. Someday Simona Duxová might send me a message that might make some of their fates more clear.[75] Or,

miraculously, Jiří could discover in some museum basement one of those Dadaist paintings Hugo Dux might have done, or a photograph of him might appear in some relative's album. But for now, to the stories of those who were saved, and those who were not, we can add only another small story, that of Dr. Hugo Dux of Teplitz-Schönau, and place a pebble on his grave.

Hugo Dux's grave at the Teplice Jewish cemetery

1 Legend has it that meeting a company of aristocrats in this same park, the obsequious Goethe rushed up to bow before them, while the plebeian Beethoven, hat firmly on his head, walked by them without a nod. It was during that stay that Beethoven wrote his *Seventh Symphony*.
2 Christoph Kramer, *Soborten – Eine kleine Dorfgeschichte*, in *Teplitz-Schönauer Anzeiger* 97, No. 23, December 5th, 1958, p. 4.
3 Ibid.
4 I. Hilel Herzl, *Geschichte der Juden in Soborten*, in Hugo Gold (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart I*, Brünn – Prag: Jüdischer Buch- und Kunstverlag 1934, pp. 601–607 <http://www.hugogold.com/bohemia/soborten.pdf>.
5 Ibid., p. 601.
6 Christoph Kramer, *Soborten – Eine kleine Dorfgeschichte*, in *Teplitz-Schönauer Anzeiger* 98, No. 1, January 5th, 1959, p. 4.
7 I. Hilel Herzl, *Geschichte der Juden in Soborten*, p. 602.
8 *Soborten*, in Isidore Singer – Cyrus Adler et al. (eds.), *The Jewish Encyclopedia*, New York: Funk and Wagnalls 1901–1906 <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/13820-soborten>.
9 Ibid.
10 For many years Jews were not allowed to be buried in the confines of Dresden.
11 Friedrich Weiss, *Recollections of My Last Years in Office in Teplice Šanov*, in Wilma Abeles Iggers (ed.), *The Jews of Bohemia and Moravia: A Historical Reader*, trans. Wilma Abeles Iggers, Káča Poláčková-Henley and Kathrine Talbot, Detroit: Wayne State University Press 1992, p. 354. See the complete manuscript: Friedrich Weiss, *Hitler vor den Toren: Erinnerungen aus meinen letzten Amtsjahren in Teplitz-Schoenau 1933–1938* (Leo Baeck Institute New York, ME 679, MM 80) <http://digital.cjh.org/webclient/DeliveryManager?pid=555139>.
12 Beginning with a series of decrees by provisional President Edvard Beneš in May of 1945, Czechoslovakian Germans and Hungarians had their properties expropriated and were subjected to forced deportation. It is estimated that by 1946 three million Germans were deported; thousands of whom perished. See Derek Sayer, *The Coasts of Bohemia: A Czech History*, Princeton – Chichester: Princeton University Press 1998, pp. 242f.
13 Trans. Ralph Manheim, in Robert Motherwell (ed.), *The Dada Painters and Poets: An Anthology*, Cambridge – London: The Belknap Press of Harvard University Press 1989, p. 247. See the original edition: Tristan Tzara, *Conférence sur dada*, in *Merz* 2, No. 7, January 1924, p. 69 <http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/merz/7/>.
14 "Odd as it may sound today, democracy was a catastrophe for Jews, who thrived in liberal autocracies […]. Mass society posed new and dangerous challenges: not only were Jews now a serviceable political target, but they were losing the increasingly ineffectual protection of the royal or imperial figurehead. In order to survive this turbulent transition, European Jews had either to disappear altogether or else change the rules of the political game. Hence the emerging Jewish proclivity, in the early decades of the twentieth century, for non-democratic forms of radical change with an accompanying insistence upon the irrelevance of religion, language or ethnicity" – Tony Judt – Timothy Snyder, *Thinking the Twentieth Century*, New York: Penguin 2012, p. 19.
15 Hugo Steckler was born in Soborten a son of Bernhard Steckler, a horse-dealer, who came from Eidlitz (Údlice), and his wife Klara from Soborten. Hugo's wife Hedwig (Hedy) was from Deschenitz (Dešenice), the home of the Bloch family.
16 I. Hilel Herzl, *Geschichte der Juden in Soborten*, p. 606.
17 When her son Richard Fallenbaum was cleaning out Lilly's apartment after her death he found her membership card in this Zionist-socialist organization, dated from the early '40s. She had held on to it through all her many moves. In both England and the United States Lilly

Steckler supported and raised funds for Israeli institutions. Yet her lifelong commitment to principles of equality and her work on behalf of liberal justice in the U.S. make it difficult not to imagine that she would have been deeply disturbed by the course of Zionism in today's Israel.

18 Jakob Ludwig Heller, *Long Forgotten Events from Imperial Austria*: *Memoirs, Told with Wisdom and Jewish Humor*, ed. Antonie Neumann, trans. Otto Neumann, Riverside: Ariadne Press 2005, p. 201.

19 Richard Huelsenbeck, *En Avant Dada: A History of Dadaism*, trans. Ralph Manheim, in Robert Motherwell (ed.), *The Dada Painters and Poets: An Anthology*, p. 45. See the original edition: Richard Huelsenbeck, *En avant Dada: Eine Geschichte des Dadaismus*, Hannover – Leipzig – Wien – Zurich: Steegemann 1920 <http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/en_avant_dada/>.

20 Lilly, ever the good liberal: "And another thing about Kissinger: I *hate* people *v*ith accents."

21 Ludvík Kundera, *Dada v Čechách a na Moravě* <http://www.pwf.cz/rubriky/dalsi-projekty/dada-east/ludvik-kundera-dada-v-cechach-a-na-morave_3246.html>. Ludvík Kundera did not live to unravel this secret chapter. He died in 2010.

22 Ibid.

23 See Derek Sayer, *Prague, Capital of the Twentieth Century: A Surrealist History*, Princeton: Princeton University Press 2013, pp. 64f. Apollinaire had wandered into Prague in 1902 and alludes to his experiences there in *Zone* and elsewhere.

24 The term "robot" was invented by Josef Čapek and used for the first time by Karel Čapek in *R.U.R.*

25 "At first one can speak about Dadaism imported here, from Germany, but also from France, but then Czech performances appear, more or less, and in one way or another, influenced by Dada. […] There is even something like a *Czech old-dada*! […] The original, *true* Czech Dada is more difficult to find than the imported Dada. We find mostly a secondary reflection, a not realized intention, a sign, a disposition. But after all, there was something that did originate here […]. The first group founded by Jaromír Berák, obviously the most agile adept of Dadaism, consisted also of Zdeněk Kalista and Artuš Černík." In 1919 the revue *Ruch* published Huelsenbeck's account *Dadaismus*, translated by Berák. There was also the "Society of Independents" called *BUM*, whose members were Artur Longen, Vlasta Burian, Ferenc Futurista, Saša Rašilov, Eman Fiala, Josef Rovenský, who were inspired by Dadaism. – For the details see Ludvík Kundera, *Dada v Čechách a na Moravě*.

26 On April 12th, 1918, at an evening of poetry, manifestoes and performances put on by the Berlin Dadaists, George Grosz read his poems and danced "in a new kind of production he called 'Sincopations […]'" – Brigid Doherty, *Berlin Dada*, in Leah Dickerman (ed.), *Dada: Zurich, Berlin, Hanover, Cologne, New York, Paris*, Washington – New York: National Gallery of Art – Distributed Art Publishers 2005, p. 88.

27 *In futurum* anticipates John Cage's famous "silence" piece *4'33"* by thirty-three years.

28 Scurrilous images of the head of the provisional government Friedrich Ebert and his Defense Minister Gustav Noske who called out the *Freikorps* against the insurrection are constants in montages by Hannah Höch and other Berlin Dadaists.

29 Richard Huelsenbeck, *Memoirs of a Dada Drummer*, ed. Hans J. Kleinschmidt, trans. Joachim Neugroschel, Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press 1991, p. 67.

30 Ibid.

31 Ibid., p. 59.

32 Ibid.

33 Richard Huelsenbeck, *En Avant Dada: A History of Dadaism*, p. 23.

34 Richard Huelsenbeck, *Dada Lives!* in Robert Motherwell (ed.), *The Dada Painters and Poets: An Anthology*, p. 280. Tristan Tzara also laid claim to the invention of the term and engaged in a bitter controversy with Huelsenbeck over this.

35 Richard Huelsenbeck, *Memoirs of a Dada Drummer*, p. 9.
36 I am indebted to Theresa Papanikolas' *Anarchism and the Advent of Paris Dada: Art and Criticism, 1914–1924*, Farnham – Burlington: Ashgate 2010, for leading me through the tangled origins of Dada.
37 Richard Huelsenbeck, *Collective Dada Manifesto*, trans. Ralph Manheim, in Robert Motherwell (ed.), *The Dada Painters and Poets: An Anthology*, p. 246. See the original: *Dadaistisches Manifest*, in Richard Huelsenbeck (ed.), *Dada-Almanach*, Berlin: Reiss 1920, pp. 36–41 <http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/da/>.
38 Hugo Ball, *Flight out of Time: A Dada Diary*, ed. John Elderfield, trans. Ann Raimes, Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press 1996, pp. 55f.
39 Richard Huelsenbeck, *Plane*, in *Fantastic Prayers*, in Hugo Ball, Richard Huelsenbeck and Walter Serner, *Blago Bung, Blago Bung, Bosso Fataka! First Texts of German Dada*, trans. Malcolm Green, London: Atlas 1995, p. 55.
40 Hugo Ball, *Flight out of Time: A Dada Diary*, p. 117.
41 Malcolm Green, *Translator's introduction*, in Hugo Ball, Richard Huelsenbeck and Walter Serner, *Blago Bung, Blago Bung, Bosso Fataka! First Texts of German Dada*, p. 36.
42 Ibid., p. 21.
43 Typical of this attitude was a speech by André Breton in the Mánes Gallery in Prague in 1935, in which he announced that the goal of art was "to liberate instinctive impulses, to break down the barrier that civilized man faces, a barrier that primitive people and children do not experience." – Derek Sayer, *Prague, Capital of the Twentieth Century: A Surrealist History*, pp. 260f.
44 For an account of these dreamers and dancers, including a chapter on their relation to Dada and Dada to them, see Martin Green, *Mountain of Truth: The Counterculture Begins, Ascona, 1900–1920*, Hanover – London: University Press of New England 1986. It is significant that both Huelsenbeck and Ball ended their days in villages not far from Ascona.
45 Hugo Ball died in the village of Sant'Abbondio, Switzerland, in 1927. He was forty-one years old.
46 Richard Huelsenbeck, *En Avant Dada: A History of Dadaism*, p. 39.
47 See the original: Richard Huelsenbeck, *Phantastische Gebete*, Berlin: Malik 1920 <http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/Phantastische/>.
48 Richard Huelsenbeck, *En Avant Dada: A History of Dadaism*, p. 39.
49 Richard Huelsenbeck, *Collective Dada Manifesto*, pp. 242–246.
50 Richard Huelsenbeck, *En Avant Dada: A History of Dadaism*, p. 41.
51 Ibid.
52 Since 1882 the Charles-Ferdinand University in Prague had been divided into two independent universities with Czech and German languages of instruction.
53 Wilhelm Dux (1856–1938) was a son of Josef Dux, a butcher from Dub bei Wodnian (Dub u Vodňan), and his wife Theresia. In 1879 he married Theresia (Rosie), born Klauber, from Luck (Luka, today part of Verušičky), Hugo's mother.
54 Even in the Gymnasium Hugo Dux was not a stellar student, though the Gymnasium of the time was notably difficult. He took an extra year to finish and he graduated, but not "with distinction."
55 Hugo Dux, the Czech Dadaist painter, is mentioned in several encyclopedias and articles on Dada and avant-garde art, which may exfoliate from some single source, perhaps Huelsenbeck's account of the 1920 tour, or replicate mentions in other accounts. He is also described in some sources as a painter who wasn't well-known in Czechoslovakia, which is no wonder, considering that, as far as I know, no one has ever claimed to have actually *seen* one of Hugo Dux's paintings.

56 *Teplitzer Zeitung* 51, No. 43, February 22nd, 1920, p. 5.
57 Richard Huelsenbeck, *Memoirs of a Dada Drummer*, p. 68.
58 Ibid.
59 Richard Huelsenbeck, *En Avant Dada. A History of Dadaism*, p. 45.
60 Raoul Hausmann quoted in Leah Dickerman (ed.), *Dada: Zurich, Berlin, Hanover, Cologne, New York, Paris*, p. 167.
61 Richard Huelsenbeck, *En Avant Dada: A History of Dadaism*, p. 47. The Prague evening paper *Bohemia* wrote next day in its account of the Agricultural Exchange performance that "Hausmann danced like a man with a terrible stomach ache. One woman was whistling so shrilly that her denture fell out, which no one picked up in the general laughter. In the discussion – led by Huelsenbeck – three men asked to speak who were shouting that Dada was a stupidity and the Dadaists belonged on the gallows. Huelsenbeck pronounced these debaters immediately perfect Dadaists. The discussion wasn't finished because the rest of the audience was expelled by stink bombs." The Dadaists planned to go to Brüx (Most) then, but a crowd of workers from the porcelain factory was planning to take them out of the hall and drunk them in the River Biela "so long that they would lose any appetite for another performance." The following year Hausmann, Hannah Höch and Kurt Schwitters returned to Prague for what they called an "Antidada" evening. – For the details see Ludvík Kundera, *Dada v Čechách a na Moravě*. Cf. also Miloslav Topinka, *The Dada Movement in Relation to the Czech Inter-War Avant-Garde*, trans. James Naughton <http://www.pwf.cz/rubriky/projects/dada-east/miloslav-topinka-the-dada-movement-in-relation-to-the-czech-inter-war-avant-garde_8057.html>.
62 Gustav Janouch, *Conversations with Kafka*, trans. Goronwy Rees, Worcester – London: Andre Deutsch 1971, pp. 164f. Janouch himself is a somewhat slippery character, and his book is sometimes seen as an attempt to rehabilitate himself after being jailed for embezzlement by the Communists.
63 Franz Kafka, *The Diaries, 1910–1923*, ed. Max Brod, trans. Joseph Kresh, Martin Greenberg and Hannah Arendt, New York: Schocken 1988, p. 252 (entry of January 8th, 1914).
64 Gustav Janouch, *Conversations with Kafka*, p. 80.
65 Friedrich Weiss, *Recollections of My Last Years in Office in Teplice Šanov*, pp. 360f.
66 *The Jewish Chronicle*, No. 3631, November 11th, 1938, p. 31.
67 *Prager Tagblatt* 63, No. 261, November 5th, 1938, p. 5 <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/annoshow?call=ptb| 19381105|5|100.0|0>.
68 It was the duty of the Levites to wash the hands of the Temple priests.
69 *Teplitz-Schönauer Anzeiger* 72, supplement to No. 21, January 25th, 1932, p. 2.
70 She had been told there "that she did not have to report anymore, because she is registered there in the refugees records."
71 Milena Jesenská quoted in Derek Sayer, *Prague, Capital of the Twentieth Century: A Surrealist History*, p. 89.
72 *The New Yorker* 20, No. 50, January 27th, 1945, p. 17.
73 Ibid.
74 Other data from that record claim: "Citizenship: Canadian. Nationality: Czech." Nevertheless, in his file established by the "Intelligence Directorate of the General Staff" of the former Czechoslovakian People's Army, his date of birth is not stated, but he is the only "Henry Dux" listed in the database of those serving with Czechoslovakian forces abroad during World War II of the Military History Institute in Prague, so he seems to be the same "Henry Dux" who served with the Czechoslovakian army in exile in Britain, to which he came with his mother, Gretl Dux, widow of Hugo Dux.
75 It turned out from a search of archival materials that Simona is Hugo Dux's cousin Josef's great-granddaughter: Hugo's father Wilhelm and Josef's father Moritz were brothers.

List of Illustrations

Cover – front page:
An alley in the Jewish quarter in Teplice (Photo by K. Prošek, 1949, The Regional Museum in Teplice, collection Historická fotografie, HF 2263)
Cover – back page:
Zeese Papanikolas (Photo by Dennis Geaney)
p. 79, View of Teplitz (Steel engraving by E. Benjamin from a drawing by John Wykeham Archer, about 1845, Ruth and Richard Fallenbaum family collection)
p. 82, The Steckler house in Soborten (Photographer unknown, 1946, Ruth and Richard Fallenbaum family collection)
p. 83, Soborten, The Judengasse (Postcard, published by E. Friedmann, Teplitz, about 1900, State District Archives Teplice, collection Sbírka fotografií, XVII/Soběd ruhy)
p. 92, The Stecklers and the Blochs (Photographer unknown, about 1920, Ruth and Richard Fallenbaum family collection)
p. 102, Johannes Baader (Detail of photo by Hannah Höch, June 22nd, 1919, Berlinische Galerie, Landesmuseum für Moderne Kunst, Fotografie und Architektur, Hannah-Höch-Archiv, BG-HHE I 12.33)
p. 103, Richard Huelsenbeck and Raoul Hausmann in Prague (1920, Berlinische Galerie, Landesmuseum für Moderne Kunst, Fotografie und Architektur, Hannah-Höch-Archiv, BG-HHE I 13.11)
p. 117, Imperial and Royal Austrian Army record of Hugo Dux's service (1906–1907, Military Central Archives – Military History Institute in Prague, collection Vojenské kmenové listy, Hugo Dux, born 1884)
p. 121, Marriage. M. Fallenbaum, an engineer, Prague – London, Lilly Steckler, Soborten – Prague (*Prager Tagblatt* 63, No. 261, November 5th, 1938, p. 5)
p. 132, Hugo Dux's grave at the Teplice Jewish cemetery (Courtesy of the Teplice Jewish Kehilla, 2012)

The translation of Christoph Kramer's *Soborten – Eine kleine Dorfgeschichte* was done by Seth Carpenter.
The translation of I. Hilel Herzl's *Geschichte der Juden in Soborten* was done by Anna Swartz.
All other translations are by Jiří Soukup, who with his diligence and unfailing interest has really made this study possible.
I would like to thank the members of the Teplice Kehilla for their kindness in showing me and my wife the Jewish cemetery in Sobědruhy and for their help in locating Hugo Dux's grave.

Zeese Papanikolas

Dr. Hugo Dux. Hlava československých dadaistů
Hugo Dux, M.D.: The Chief of All the Dadaists in Czechoslovakia

Z anglického originálu do češtiny přeložil a k vydání připravil Jiří Soukup /
Translated from the English original into Czech and edited by Jiří Soukup
Vydalo Regionální muzeum v Teplicích, příspěvková organizace /
Published by the Regional Museum in Teplice, a state-funded institution,
Zámecké náměstí 14, Teplice 415 01
Náklad / Print run 200 výtisků / copies
Odpovědná redaktorka / Editor in charge Eva Klášterková
Grafická úprava a sazba / Graphic layout and typesetting by Petr Kuranda
Vytiskl / Printed by PW Print s.r.o., Kollárova 2807/8, Teplice 415 01
Vydání první / First edition
Teplice 2013
140 stran / pages

ISBN 978-80-85321-67-8

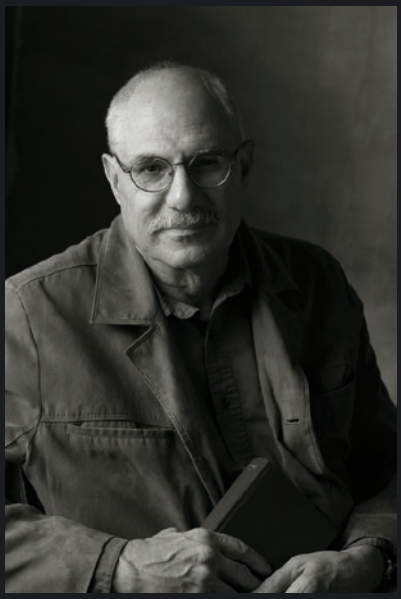

Zeese Papanikolas se narodil v americkém Utahu, v podhůří Skalistých hor, a v mnoha svých textech se věnoval americké kultuře a americkému Západu. Jeho žena Ruth Fallenbaumová, klinická psycholožka, je dcerou Lilly Stecklerové, která se v roce 1916 narodila v židovské rodině v Soběd ruhách, obci na kraji Teplic, a Moritze Fallenbauma, jenž přišel do Krupky, aby spolu s bratrem řídil pletařský závod poté, co nástup nacistů k moci přinutil jeho bratra opustit svůj podnik v Německu. Díky své tchyni Lilly se Papanikolas začal zajímat o příběh Huga Duxe, rodinného lékaře Stecklerových, který byl při příležitosti vystoupení tří dadaistů v teplických Císařských lázních roku 1920 jmenován „hlavou československých dadaistů".

Zeese Papanikolas was born in the U.S.A. in the Rocky Mountain state of Utah and has written extensively on American culture and the American West. His wife, Ruth Fallenbaum, a clinical psychologist, is the daughter of Lilly Steckler, who was born to a Jewish family in the village of Sobědruhy on the outskirts of Teplice in 1916, and Moritz Fallenbaum, who had moved to Krupka to help his brother operate a hosiery factory after his brother had been forced to abandon his business in Germany with the coming of the Nazis. It is through his mother-in-law Lilly that Papanikolas became fascinated with reconstructing the story of the Stecklers' family doctor, Hugo Dux, who, on the occasion of the arrival of three Dadaists to give a talk at the Imperial Spa in Teplice in 1920, was named "chief of all the Dadaists in Czechoslovakia."